HX
260
.3
A6F54

3 1761 07362983 4

SOCIALISM

PŘED VÁLKOU A PO VÁLCE

NAPSAL

DR. FR. FIEDLER

NAKLADATELSTVÍ J. OTTO, SPOL. S R. O. V PRAZE / 1920

SOCIALISM

PŘED VÁLKOU A PO VÁLCE.

NAPSAL

Dr. FR. FIEDLER.

NAKLADATELSTVÍ J. OTTO, SPOL. S R. O. V PRAZE.

1920.

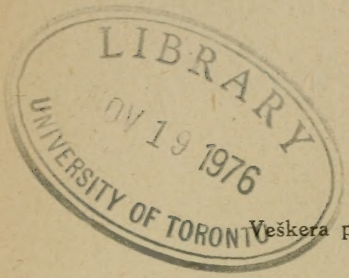

Veškera práva vyhrazena.

HX
260
.3
A6 F54

Tiskl Alois Lapáček v Praze-V.

PŘEDMLUVA.

Spisek tento není tendenční. Nemá v úmyslu najíti nějaký z brusu nový plán, jak rozluštiti dnešní sociální problém. Plánů tohoto druhu nakresleno již nepřehledné množství, tak že každý může si vybrati ze zásobárny hotových plánů takový, který hoví nejlépe individuálním jeho názorům.

Spisek tento není agitační. Nechce útočiti ani proti dnešní hospodářské a společenské soustavě, jež označuje se jako kapitalistická, aniž proti společenské a hospodářské soustavě budoucnosti, jak sní o ní hnutí širokých vrstev, pro niž ražen název socialismu.

Spisek tento není ani polemický. Neoddává se pošetilé domýšlivosti, že budovou, na níž po více než století stavělo ideové hnutí širokých vrstev, bude lze otřásti, vyhlodá-li žíravá kritika ten neb onen kámen z jejího zdiva; jen přeceňování slov, ve kterém jsme formou a spádem celého novodobého veřejného života vychováni, mohlo by k takové domýšlivosti svésti.

Spisek tento je prostě informační.

Problém sociální je dnes nejpalčivějším problémem čelných států východní polovice Evropy, tedy také mladého našeho státu. Problém tento zasáhá do zájmů každého jednotlivce. Způsob, jak bude rozřešen — a za daných poměrů řešen býti musí, třeba nikoliv najednou jako celek, nýbrž krok za krokem — bude působiti svými účinky do životních poměrů každého z nás. Jednotlivé otázky, jež s tímto problémem jsou sloučeny, zná ze živého politického proudění u nás každý, čte o nich denně v novinách, slyší o nich na veřejných schůzích, poznává z agitačních brožůrek, letáků, psaných slovy hutnými jak balvany, myšlenkovou stravu jednotlivých společenských vrstev. Ale znalost ta, nehledě k jednostrannosti, je nesouvislá a kusá, protože málo kdo má čas

a příležitost, aby bez rozsáhlejšího studia poznati mohl rozvětvený vývoj sociálního hnutí v celé jeho souvislosti a porozuměl jasně významné proměně, kterou toto hnutí v nejposlednější době prodělalo, jsouc nuceno, jako každé jiné společenské hnutí, podrobiti se železné logice, vyplývající z událostí válečných. Vysvětliti to čtenáři způsobem stručným a přehledným, při tom však nepodjatým, jakémukoliv stranickému zbarvení úzkostlivě se vyhýbajícím, je úmyslem tohoto spisku, nic více.

Nikoliv bez úmyslu uvedeny na příslušných místech nejvýznamnější spisy socialistické literatury, aby čtenář, toužící po podrobnějším poučení, vyhledati si mohl prameny k tomu sám.

Narazí-li spisek na té či oné straně, protože nehoví jejím názorům, tomu při předmětu dnešními vzedmutými sociálními rozpory tak rozvířeném nelze ani při nejupřímnější vůli se vyhnouti. Kdo sveden titulem, béřeš spisek tento do rukou, abys našel v něm chvalozpěv na směr, ku kterému se přiznáváš, aneb naopak útočnou polemiku proti politickým a hospodářským směrům, jež sám potíráš, odlož spisek hned po této první stránce.

Také neočekávej nikdo, že ze spisku tohoto se dovíš, jak vytváří se příště poměry v našem československém státě, až ovládán bude více nebo méně směrem socialistickým. Badatel přírodovědecký, který zná hybnou sílu, směr, kterým má tato působiti, i těleso které má silou mu známou uvedeno býti v pohyb, dovede přesně vypočísti dráhu, kterou těleso vykoná i bod, na který v pohybu dopadne; jsouť zákony přírodní absolutní, neklamné, nezávislé na lidské vůli. V oboru sociálního života známe také hybné síly společenské, známe směr, kterým tyto síly působí, známe též podstatu společenského tělesa, jež má uvedeno býti v pohyb. Ale nikdo nedovede vypočísti ani dráhu, po které vývoj bude se brátí před se, ani určitý bod ku kterému pohyb ten dospěje neb u kterého se zarazí. Neboť mezi vypočítatelné složky vsunuje se do zjevů společenského života neměřitelná a nevypočítatelná složka lidské vůle, vůle individuální i davové, jejíž projevy a rozhodnutí vymykají se ze zákonů, kterými ovládány jsou zjevy v říši zevní přírody, aniž by věda byla dosud našla klíč — a pochybno, zda ho kdy najde — k proniknutí záhad duševní dílny lidské a k předvídání budoucnosti v říši lidského ducha. Ti, kdo loď společen-

ského života spouštějí z loděnice na širé moře, mohou sice kompasem určiti do kterého přístavu má loď plavbu zaříditi, ale nikdy neví, kam loď skutečně dopluje, ve kterém přístavu skutečně zakotví, ježto nemohou předvídati, které společenské duchové síly odkloní loď na cestě od určeného směru; jsme právě soudobými toho svědky, jak ruský, německý a i náš český socialism přistál zatím jinde, než kam kurs své plavby byl zařídil, ač kormidelníci namáhali se, seč stačily jich síly, aby udrželi lodě v původním směru plavby. Kdo chladnou střízlivostí vzpírá se svodům, aby v problému sociálním pustil se na dráhu dobrodružných dohadů, musí svůj úkol ohraničiti na to, aby vylíčil, jak tato otázka vznikla, jak se ve svém vývoji rozvinula, až nabyla dnešní své šíře a jaké jsou složky, kterými v naší době je ovládána. Obraz pravděpodobného budoucího vývoje nechť nakreslí sobě potom každý sám, kdo honosí se takovým sebevědomím, že domnívá se svojí prozíravostí býti s tento úkol.

V dubnu, 1920.

DRÁŽDIVÁ HESLA AGITAČNÍ.

V roku 1891 na sjezdu v Erfurtu líčil vůdce sociální demokracie v Německu, Bebel, vyhlídky směrů touto stranou zastupovaných těmito růžovými slovy: „Měšťanská společnost pracuje k vlastnímu shroucení tak úsilovně, že potřebujeme toliko vyčkati okamžiku, v kterém převezmeme moc z rukou jí upadající. A jako v Německu vyvíjejí se i v celé Evropě věci tak, že máme příčiny těšiti se z toho. Ano, jsem přesvědčen, uskutečnění našich posledních cílů je tak blízké, že v této síni je jen málo těch, kdo se těchto dnů nedožijí." A brzo na to, r. 1896 na mezinárodním kongressu socialistickém v Londýně bylo jednohlasně schváleno toto neméně růžové prohlášení: „Hospodářský a průmyslový vývoj spěje tak úžasně chvatně ku předu, že může krise v poměrně krátké době přikvačiti. Kongress ukládá proto proletářům všech zemí nezbytnou povinnost, přiučiti se jako třídně uvědomělí pracovníci řízení výroby, aby mohli tento úkol v zájmu celku převzíti."

Od toho času uplynula doba co do kalendářního počtu let sice krátká, ale co do významných událostí dlouhá, doba, vyplněná kromobyčejnými převraty v politické, hospodářské i sociální skladbě evropských států. Přirozeně se tážeme: Do jaké míry splnily se věštby pronášené sociální demokracií s takovou určitostí? U nás uslyšíme protichůdné odpovědi. Z tábora kapitalistického se řekne: Ano, věštby začínají se plniti. Máme vládu většinou socialistickou, prodchnutou duchem socialistickým; zasahá pronikavě do instituce

soukromého vlastnictví, do svobody smluvní, připravuje, podporována jsouc parlamentem, změny v hospodářském životě, jež povedou na konec k plné socialisaci. Z tábora socialistického, zvláště z levého jeho křídla uslyšíte nespokojené hlasy: Máme vládu koaliční, zadržující přechod k socialisaci; provádí sice mnohé dobré sociální reformy, ale pilíře kapitalistické soustavy zůstávají neotřeseny. Vysvětlujeme si tuto protichůdnost odpovědí. Každý z obou táborů má o podstatě a obsahu problému sociálního své vlastní názory i posuzuje vývoj našeho veřejného života ze zorného úhlu svých představ, které nad to jsou ještě hodně neurčité, snad až mlhavé.

Mlhavost ta jeví se i jinak, zvláště v bojovných heslech, které vrhají protichůdné tábory do veřejného mínění, aby získaly jeho podporu v zápasech, jež rozvinují se o řešení sociální otázky. Taková hesla, aby působila, musí býti stručná, jadrná, musi slovem pádným, křiklavým jako pestrý nárožní plakát, zachytnouti pozornost, vydrážďovati smysly a city voliče, vrýti se jako hřeb do jeho paměti. S neodolatelným humorem líčí Lynkeus ve „Fantasiích realisty" (1909) — čtenář z této ukázky pochopí, proč kniha ta před válkou byla u nás zakázána — suggestivní moc takových hesel: Ve shromáždění panovníků doporučuje nejzkušenější z nich ostatním, aby ve školách nechávali dítkám každodenně zpívati hymnu oslavující zeměpána. „Předříkávejme někomu větu, nechť je pravdivá čili nic, nechť má smysl či obsahuje nejčirejší nesmysl, nechť jí nelze ani tak, ani onak dokázati; nedáme prostě žádného pokoje, opakujeme větu stále znovu, ještě lépe donutíme člověka, aby sám tuto větu hodně často opakoval; a přivykneme-li ho dokonce, aby tak činil již od svého mládí, pak dosáhnete, čeho budete chtíti." Tajemství toto je známo i davovým panovníkům, vůdcům politických stran; a ti využitkují ho také plnou měrou ve svých agitačních heslech.

Socialisté ode dávna již chodívají v zápas s hesly, jež obsahují variace na thema: Kapitalism toť lupič, vykořisťovatel, tyjící ze mzdové otročiny a potu pracujícího proletariátu. Hesla opravdu působivá, zanechávající v příslušných vrstvách dojem, jakým působí na mladé čtenáře stará, světoznámá povídka Becher-Stoneové „Chata strýce Toma", vyličující krutosti amerických plantážníků páchané na ubohých černých otrocích. Kdyby hesla ta byla plným svým obsahem pravdou, kdyby doslovně každý kapitalista, velký či malý, byl vykořisťovatelem, otrokářem, jak vypadal by dnešní svět? Lze si představiti malého kupce za pultem, obuvníka za verpánkem, malého úředníka s několika úporně uspořenými akciemi neb dluhopisy v úloze bezcitného kapitalisty karabáčníka? A dále, kde najdete v naší zemi dílnu neb továrnu, ve které dělník snesl by i jen na minutu poměry, jež by jen zdaleka mohly přirovnávány býti k otroctví? Moderní stavitelé socialistické budovy, kteří vyspěli na výši evropského umění, dobře oceňují, jak přes nikoliv skrovnou řadu výstřelků, které musí býti odsuzovány, potírány a odklízeny, přece jen tak mnohá část zdiva v stavbách kapitalismu, vyhovujíc potřebám doby, dovedla svojí pevností překonati prudké otřesy a jak mnohé konstrukce, moderním požadavkům slohovým přizpůsobené, zůstanou i socialismu vzorem při novostavbě, kterou chystá se provádětí; jen pomocníci, kteří podávají maltu a cihly, trčí pořáde ještě v zastaralých, na venek sice hodně působivých, uvnitř však překonaných, přemýšlející hlavy odpuzujících, zkreslujících heslech.

Odezva z tábora kapitalistické buržoasie je stejně jadrná. Nejjadrnější a nejposlednější z hesel, ražených v jisté skupině tohoto tábora, které za poměrů dnes u nás panujících v řadách socialistických musí působiti jako políček, volá: Socialismus, výmysl německo-židovský. Kolik slov, tolik nepravd. Socialism vý-

myslem, tedy něčím uměle sestrojeným? Buržoasie neměla by tak pohrdlivě shlížeti na socialism, který je ideově mladším jejím sourozencem a tudíž legitimním duševním spoludědicem; svým rodokmenem pochází socialism od téhož individualistického světového názoru, pod jehož štítem útočila buržoasie druhdy jako třetí stav proti feudálně-absolutisticko-náboženskému režímu, až ho povalila. Socialism výmyslem německým? Kolébka socialistických idei stála ve Francii a Anglii, francouzští a angličtí myslitelé to byli, kteří položili základy a vytyčili sociálnímu hnutí směry, v nichž pohybuje se toto podnes; němečtí myslitelé přihlásili se k socialismu teprve v pozdějším stadiu jeho vývoje i vnesli do něho pod vlivem třídních zápasů mezi buržoasií a dělnictvem v Anglii a Francii nikoliv nový myšlenkový materiál, nýbrž prohloubili ho filosofickou dialektikou, podepřeli ho poznatky z národohospodářské vědy čerpanými a přispěli k dokonalejší organisaci celého hnutí. Socialism výmysl židovský? Jen čirá neznalost vývoje socialismu a stranická zaslepenost může tak tvrditi. První průkopníci socialismu v Anglii (Godwin, Owen, Thompson) byli dobrými křesťany, příslušníky anglikánské církve, nejprvěji jmenovaný dokonce duchovním kazatelem. Jakým pak duchem ovládáni byli první stoupenci socialistického učení ve Francii, Saint-Šimonisté, charakterisuje nejlépe ta skutečnost, že toto své učení označovali jako: „Nové křesťanství". Ostatně ani sloup německého socialismu Marx nebyl konfessí židem, ježto dle biografie Engelsem napsané již jeho otec přestoupil k protestantismu.

Na budovách, v nichž přechovávají se prach neb jiné výbušné látky, upevňovány bývají výstražné tabulky, varující obecenstvo, aby nepřibližovalo se s látkami zápalnými. Takové výstražné tabulky měly by upevňovány býti na branách všech místností, ve kterých projednává se problém sociální, aby ti, kdo

účastní se jednání, nevnášeli do něho přehnanými, agitačně vypočítavými hesly podpalné snopy. Neboť v problému tomto řeší se otázky, jež nedotýkají se různících se zájmů toliko rozptýlených a lehce ovládatelných jednotlivců, nýbrž jde tu o hromadné zájmy myšlenkově sjednocených a dnes i organisačně ztmelených tříd společenských, jichž vznětlivost vzrůstá v stoupajícím poměru s vědomím síly, jakou čerpají ze své ucelenosti. Kdo smí potom žalovati, vykonají-li smolné věnce ve formě dráždivých hesel do vznětlivých společenských tříd den co den házené přirozený svůj úkol? Z jedné strany hr-hr, z druhé strany hep-hep, na takto ovroubené cestě nedojdeme k pořádku a klidu, po nichž každý touží. Pro každého, kdo ve smírném vyrovnání rozcházejících se zájmů rozvaděných vrstev spatřuje nejbezpečnější záruky pokrokového vývoje celé lidské společnosti z dnešních zmatků a úpadků ke kulturnímu a sociálnímu pořádku, nemůže býti naléhavějšího úkolu, než aby nepředpojatě, nedávaje se strhnouti nižádným stranictvím, přispíval k vyjasnění přetěžkých těch otázek, jež obsahuje nejtěžší problém soudobý, problém sociální. To nejprvnější, čeho je třeba, je znalost plného rozsahu složitého tohoto problému, ku které bude lze nejsnáze dospěti, přehlédne-li se vývoj sociální otázky v jednotlivých jejích stadiích. Pak bude lze si uvědomiti, že sociální problém je již hodně starý, že mění průběhem doby svou formu a svůj obsah, že nelze ho vtěsnati v jedinou ztrnulou formulku a že jednoduché, přímé čáry, která by vedla k jeho rozuzlení, sotva někdo najde.

A pozná se také, že socialism po válce změnil svoji povahu tak, že — jak vše tomu nasvědčuje — stojíme před novým, od předválečného se různícím socialismem. Ne snad tak, že by strany socialism zastupující nějakým slavnostním projevem hlásaly nové směry a cíle, od dosavadních odchylné.

Nikoliv. Kollektivism neb komunism, znamenající soustředěnost výroby demokratickým způsobem za účelem stejnoměrného neb dokonce stejného rozdílení pracovní povinnosti i vytěžených požitků a odstranění mzdové soustavy, zůstal i na dále zapsán jako vůdčí heslo na praporech, pod nimiž seřaďují se socialistické vrstvy, nastupujíce v zápas o nové státní a hospodářské formy. Ale ve skutečnosti reformní projekty, které socialism opravdu provádí tam, kde uchvátil moc, anebo snaží se prováděti tam, kde domáhá se teprve moci, odchylují se od toho, o čem kollektivističtí neb komunističtí průkopníci snili. Socialism včerejší: mladík nerozvažující, přesvědčený, že prvním náběhem překoná pevnou odhodlaností každou překážku; socialism dnešní: vyspělý muž, přesvědčující se hned při prvních pokusech, že jen dlouhou soustavnou prací a napětím všech sil bude s to, aby odklízel překážky jednu po druhé, že tedy cesta ku konečnému úspěchu bude hodně dlouhá a svízelná. O jednom ještě přesvědčuje se socialism dnešní při každém kroku. Demokracie je vysokou školou kompromisů. Neubrání se jim ani socialism.

Žijeme v periodě, které na dlouhou dobu ještě vtisknou signaturu snahy, aby problém sociální byl rozuzlen, nechť tak či onak. Zasahuje problém ten do životních poměrů tak hluboce, že každý, byť okruh jeho byl sebe užší, je nucen jím se zabývati.

Musí nám proto záležeti na tom — a to je jediný účel těchto řádek — aby český náš člověk kteréhokoliv tábora vymanil se z panství hesel, v jichž přívalu otázka sociální byla zatemněna, aby na jedné straně socialista neoddával se přepiatým, nesplnitelným snům, na druhé straně, aby příslušník vrstvy měšťanské nepoddával se zbytečným obavám, nenazíral na socialism jako na hrůzyplnou příšeru, aby zkrátka každý naučil se posuzovati otázku tuto rozumovou střízlivostí, nikoliv citovými vzněty.

INDIVIDUALISTICKÝ A SOCIÁLNÍ NÁZOR SVĚTOVÝ.

Mnohá nedorozumění o podstatě a obsahu všeho toho, co zahrnujeme krátkým slovem „sociální otázka", klásti sluší na účet nedostatečnosti a splývavosti vědecké terminologie, kterou převzala naše doba jako dědictví od předchůdců a kterou my synové z úcty k duševní práci otců měniti se neodvažujeme. Slova „socialism" a „sociální" mohou označovati různé životní zjevy a tudíž také různé lidské snahy. Slovy těmi vyjadřovati můžeme nejprve základní názor světový; v tomto případě protikladem je „individualism" a „individualistický". Potom vyjadřujeme tím hnutí směřující k učitým přeměnám hospodářských řádů; v tomto případě zase protikladem bude „kapitalism" a „kapitalistický". Konečně nebudiž přehlíženo, že mezi výrazy „sociální" a „socialistický" je jistý jemný rozdíl; „sociálními" jsou zjevy, které vyplývají z ústrojí společnosti lidské, kdežto „socialistické" jsou zjevy, jež provázejí hnutí po přeměně hospodářských řádů. V tomto poslednějším smyslu pojem sociální jest širší než pojem socialistický. Jiným slovem: každý zjev socialistický, je také sociální; naproti tomu ne každý zjev sociální je také socialistický.

Podati k tomu bližší vysvětlení jest proto nutno, ježto dnešní socialism, jako hnutí po přeměně hospodářských řádů, jest zásadně něčím jiným než socialism, jako základní světový názor; určitěji řečeno, náš dnešní socialism jest dítkem individualistického, nikoliv

— jak by terminologie naznačovala — sociálního světového názoru. Doporučovalo by se proto nahraditi název „sociální" světový názor jiným, ku př. „autoritární" světový názor, aby příčina nedorozumění byla odstraněna; než dosavadní názvy se příliš vžily.

Spisovatel Fritz Mauthner ve své kritice jazykové vědy zobrazuje případně hranice lidského vědění. Trestanec uzavřený v kobce se začerněným oknem; několik toliko oprýskaných bodů v okně dovoluje mu vyhlídku na dvůr zdemi uzavřený. Těmito vyhlídkovými body jsou pro člověka na světě jeho smysly; nemůže proto z vesmíru poznati více, než co podávají mu tyto smysly. Vše to, co nachází se za zdemi tyto smysle ohraničujícími, zůstává mu uzavřeno, neznámou záhadou. Ignoramus, ignorabimus, jak vyřkl to beznadějně Du Bois-Reymond. Ale neuspokojený rozum a cit člověka snaží se proniknouti tyto záhady vesmíru, i hledá odpovědi na otázky, jež v tomto směru klade. Jednou z nich je otázka po poměru jednotlivého člověka k společenským útvarům jej obklopujícím. Člověk žije na světě v rozmanitých společenských svazcích, do nichž vstoupil bez vlastního svolení, jimž se musí při každém kroku podrobovati: v rodině, v kmenu, v národě, ve státě, v náboženské společnosti. Co jest vlastním účelem životním? Je jím jednotlivec a jsou tyto svazky jen prostředkem, aby jednotlivec životních svých cílů dosáhl, či jsou společenské svazky hlavním účelem a těžištěm lidského vývoje na světě a jednotlivý člověk toliko nástrojem do služeb těchto svazků postaveným? Na tuto otázku nemůže ani rozum, ani věda odpověděti, aniž důkazu podati; odpovídá jen víra, jen cit. Theolog, věřící v pořádek bohem stanovený, konservativní historik, lpějící na tradicích z minulosti převzatých, filosof, propracovavší se dialektickým rozumováním k přesvědčení o světovém rozumu (Hegel) nebo o světové vůli (Schopenhauer), nebo o kategorickém imperativu

(Kant), národnostní horovatel, ochotný obětovati vše pro vlast a národ, občan; nadšený pro moc a slávu svého státního útvaru, ti všichni staví společenské svazky, neb aspoň určité z nich, jednou ku příkladu náboženství, podruhé třeba stát, jindy zase třeba národnost, nad život jednotlivcův. Materialista, spatřující ve víru atomů nejvlastnější příčinu všech zjevů na světě, vědecký positivista, věřící jen v neodolatelnou sílu přírodních zákonů, kosmopolita, toužící po sbratření všech lidí na zeměkouli, demokrat, horující o lidové svrchovanosti, ti zase postaví jednotlivce do střediska všeho života na světě a podrobí jeho svrchovanosti všechny společenské svazky. Ti první myslí metafysicky, musí předpokládati nějakou nadsmyslnou, nad vesmírem vládnoucí moc, jež určuje osudy lidstva a vytyčila pro jeho pozemské žití vyšší společenský pořádek, jehož nutnými články jsou společenské svazky, k nimž osobnost jednotlivcova je připoutána. Ti druzí myslí racionálně, positivisticky, přidržujíce se makavé a rozumu snadno pochopitelné skutečnosti, že společenské svazky jakéhokoliv druhu skládají se z jednotlivců, že jich existence závisí na jednotlivcích, s jichž životem stojí a padají, že jednotlivci mohou určiti jim cíle i je dle své vůle zřizovati i zrušovati. Ti první hlásí se — tak to označuje věda — k sociálnímu, ti druzí k individualistickému světovému názoru.

Na nejnižších stupních lidského vývoje jsou to svazky rodové neb kmenové, které stávají se prvkem organisačním tím, že podřizuje se jim jednotlivý člen ve všech svých životních poměrech. Ještě dnes je u primitivních národů Australie, Polynesie, vnitřní Afriky, u amerických Indiánů kmen základní a také nejpevnější páskou organisační a nejprvnější dílnou civilisační, poněvadž podrobuje sobě životní výkony příslušníků tak obsáhlou měrou, že pro individuální volnost zbývá skrovný toliko prostor; uctívání předků u národů čínské ob-

lasti kulturní nasvědčuje tomu, že rodový svazek má ještě dnes v lidové mysli pevně zapuštěné, náboženstvím posvěcené kořeny. U starých Indů a Egypťanů byla příslušnost k určité třídě dle povolání základem společenských svazků. Starý Řek spatřoval ve svém městském státu (politeia), starý Říman ve svém světovém státu (respublica) nejvyšší životní svazek lidství. Po celý středověk a částečně ještě v novém věku bylo náboženství svazkem, který vyžadoval od příslušníků všech duševních i hmotných obětí; náboženství je podnes nejvyšším svazkem v islamském světě. V naší době vyšinul se od napoleonských válek v myslích obyvatelstva evropské pevniny na první místo svazek národnostní. V anglosaském plemenu za nejvyšší platí svazek státní, což vysvětliti snad lze národnostní vnitřní povahou anglosaských říší i jich světovým rozsahem; vystihl to zvláště výrazně anglický státník Palmerston, uváděje, jak Angličan po celém světě honositi se může svým anglickým státním občanstvím a hlásiti se hrdě jako Říman kdysi: civis romanus sum. Lze z toho poznati, že lidstvo přikládá určitým svazkům zcela zvláštní význam, povyšujíc je nad ostatní, že však v jednotlivých obdobích lidského vývoje mění se názory i uvnitř jednotlivých skupin lidských o tom, který svazek klásti sluší na nejvyšší místo. I v téže době cení se různé svazky různě; ku př. dnes ještě zaujímá u některých národů svazek státní, u jiných náboženský, u jiných ještě národní první místo. Vysvětliti hádanku tohoto zjevu je vděčným, ale též obtížným úkolem lidové psychologie, dějinné filosofie, po případě i sociologie. V některých obdobích a oblastech cit pro ten neb onen svazek bývá tak vystupňován, že potlačují se individuální zájmy jednotlivců, aby rozplynuly se ve službách zájmů svazku a že tím současně potlačuje se smysl pro zájmy lidstva jako celku, i smysl pro pochopení zájmů těchže svazků v jiných skupinách lid-

stva, čili že potlačuje se smysl humanitní, povznášející lidstvo z uzší obmezenosti svazové k všelidství; neboť humanism vyplývá z úcty k osobnosti každého jednotlivce bez rozdílu k jakému svazku patří, je tedy zakořeněn v individualismu. Mluví se v takových případech o kmenové výbojnosti, o náboženském fanatismu, o národním šovinismu, o státním imperialismu, nejzavilejších to nepřátelích ušlechtilého humanismu. Z tohoto přehodnocování jednotlivých svazků přicházely nejtěžší pohromy na lidstvo; jednu z nich jež vznikla z přehodnocování státního svazku, tedy z nezkroceného státního imperialismu, lačného panství nad zeměmi a národy, evropský svět právě odpykává.

Není to pouhou libůstkou, staví-li věda proti sobě sociální a individualistický světový názor. V jednotlivých periodách dějin zřetelně postřehnouti lze hluboký vliv toho, k jakému z obou těchto názorů lidstvo se hlásilo. Vývoj duševního i hmotného života, vývoj vědy, umění, náboženského, národnostního a zvláště též politického a hospodářského života v jednotlivých dobách ukazuje nad jiné patrné stopy vládnoucího světového názoru. Již ve starověku stojí proti sobě státní ideál Platonův a Aristotelův, stoicism proti epikureismu. Středověk pod vlivem Augustýnovy nauky o Božské společnosti a summy theologiae Tomáše Aquinského poutá hříšného člověka, podrobuje ho po všech stránkách církvi, jakožto nejvyššímu společenskému svazku, božskými zákony lidstvu předurčenému. Po prudkých bojích mezi duchovním a světským mečem podaří se státu, jehož společenský svazek pokládá církev původně jen za nutné zlo, domoci se rovnocenného postavení ve vládě nad jednotlivci. Feudální státní zřízení se svými přísně roztříděnými společenskými svazky (stavy, cechy) a se svou naprostou nevážností vůči jednotlivcům (nevolnictví, poddanství) bylo rázovitým výrazem sociálního světového názoru. V oboru hospodářském dospěl tento

názor na vrchol v merkantilistické nauce, v oboru politickém pak v absolutismu Ludvíka XIV; stát podrobuje individuum úplně svým vlastním hospodářským i politickým potřebám. Bezmezné zasahování společenských svazků do životních poměrů jednotlivcových bylo — nechť hlásí se kdo k sociálnímu světovému názoru čili nic — dotud odůvodněno, pokud svazky ty řízeny byly při tom velkými ideami, jež byly jimi representovány a pokud málo pokročilé evropské lidstvo potřebovalo vůdců, kteří by mu otevřeli brány civilisace. Ale velkých ideí těch bylo zneužito k malým cílům. Církev snažila se podmaniti svým zákonům i nejniternější svět člověka, jeho rozum, vůli i cit, panovníci, přisvojujíce si titul z boží milosti, pokládali státní svazek za prostředek k dosažení dynastických neb osobních cílů, vrchnosti utiskovaly, cechy dusily hospodářský život. Francouz Gobineau ve spisu o nerovnosti lidských plemen (Essai sur l'inégalité des races humaines, 1854, 1884) a němec Menger v nové nauce o státu (Neue Staatslehre, 1903) souhlasně líčí, jak ve jménu vlasti a státu honěni národové do válek pro soukromé zájmy dynastií.

Renaissanční člověk zahajuje odboj proti sociálnímu světovému názoru. Poznal za křižáckých válek již širší svět, navázal již obchodní styky se vzdálenými zeměmi, naučil se z antických klassiků, k nimž přístup otevřela mu arabská filosofie, znáti svobodného řeckého člověka, nepoutaného ve svých duševních snahách, i začíná strhávati hradby, jimiž církev myšlenkovou jeho volnost tarasila. V hospodářském oboru prudce vybuchují potlačené vrstvy, aby mečem a krví, kosou a cepem vyprostily se z pout, feudální vrchností, úzkoprsým cechem, absolutistickým státem jim připjatých. Hlavní ránu však zasazuje sociálnímu světovému názoru racionalistická filosofie myslitelů holandských, anglických, francouzských. Individuum — tak učí se — jest zde před společenskými svazky,

tyto jsou dílem jeho vůle. Věčná práva, která vznášejí se nad ním nescizitelně a neporušitelně, propůjčena jednotlivci samou přírodou jako přirozená práva. Potřeba ochrany a pořádku nutká člověka, aby zřídil si společenské svazky, z nichž nejdůležitější jest stát. Grotius, Spinoza, Hobbes a Locke, Montesquieu, Adam Smith a Quesnay a celé to mocné duševní hnutí, pro které doba tehdejší označuje se jako osvícenská, připravují tak krok za krokem přechod k individualistickému světovému názoru, který vyvrcholuje theoreticky v Rousseau-ově učení o společenské smlouvě a lidové svrchovanosti, prakticky pak ve francouzské revoluci, jež vyjádřuje to hesly: volnost, rovnost, bratrství. Ale toto vítězství individualismu není ještě trvalé. Na evropské pevnině svatá aliance dusí dále individualistické proudy. Ve Francii režím Napoleonův dovede zvrátiti revoluční ideály. Prohlašovala-li revoluce vlivem filosofa Condorceta za úkol národa státi se průkopníkem a šiřitelem vznešené myšlenky svobody mezi ostatními národy, dovedl Napoleon, jak postřehuje bystře Aulard ve své politické historii revoluce (Histoire politique de la revolution française, 1901), získati úchvatnými svými proklamacemi národ pro imperialistické své cíle, vnukaje mu přesvědčení, že je „la grande nation". A tak trvá to ještě celou generaci, než individualism slaví v Evropě vítězství. Arcit neúplné. Neboť mnohé vrstvy zůstaly sociálnímu názoru věrny, v některých státech jsou dokonce vrstvy ty ve většině a vystupují pod politickým heslem konservatismu. Individualistický a sociální světový názor zápolí tedy i na dále navzájem o vládu nad myslemi lidu.

Z pronikajícího individualistického světového názoru rodí se dva směry, jež získávají rozhodující vliv na vývoj politických a hospodářských poměrů v jednotlivých státech. Prvním směrem, který jest výrazem smýšlení a snah buržoasie k politické moci dospěvší,

jest liberalism, jehož dílem jsou representační ústavy, ústavně chráněné individuální svobody občanské, odstranění feudálních pout a volnost na hospodářském kolbišti. Druhým směrem, který tryská z vrstev lidu strádajícího neb hmotně pracujícího, jest socialism, jakožto hnutí těchto vrstev, aby novými společenskými řády vyrovnány byly nesrovnalosti v majetkových a důchodových poměrech a aby zaručen byl každému spravedlivý podíl z výsledků hospodářské činnosti lidské.

Socialism, jako hnutí strádajících pracovních vrstev, kotví tedy v individualistickém — nikoliv sociálním aneb vhodněji řečeno autoritárním — světovém názoru. Z toho vyplývá, že klade zájmy jednotlivce nad společenské svazky. Tyto svazky, aniž by jich význam pro rozvoj lidstva v ohledu kulturním, politickém, hospodářském, mravním byl podceňován, jsou jen prostředníky, aby jednotlivci dosáhli svých úkolů. Jednotlivec jest oprávněn i povinen zkoumati, jsou-li existující svazky vhodnými prostředníky i může po případě měniti je, tvořiti nové. Vylučuje tedy socialism theologické, metafysické, konservativní theoremy, tíhne k materialismu, positivismu, kosmopolitismu.

SOCIALISM ANGLICKÝ.

Moderní socialism vznikl na přechodu z osmnáctého do devatenáctého století téměř současně právě v těch zemích, ve kterých zrodil se a nejmocněji působil na mysle občanstva individualistický světový názor, v Anglii a Francii. Hospodářské poměry byly tehdy jednodušší dnešních; vnitrozemský obchod, neznající ještě železnic, nemohl za skrovnějších dopravních prostředků rozvíjeti se do šíře, zahraniční obchod podlomen byl kontinentální uzavírkou Napoleonovou, průmysl měl převládající ráz manufaktury; účinky převratu, jež způsobily osvobození selského stavu od břemen poddanských, pak parní, později ještě elektrická síla, jakož i netušený rozvoj světové výměny dostavily se teprve průběhem a na sklonku druhé polovice devatenáctého století. Pro jednodušší, přehlednější tyto poměry bylo snadné skládati socialisační plány, znamenající namnoze radikální novostavbu hospodářské budovy od samých základů až do střechy. Proto plány ty vynikají neobyčejnou smělostí. V druhé polovici devatenáctého a v tomto století stojí socialističtí stavitelé před poměry složitými, těžce přehlednutelnými. Proto převládá kritika, prohlubování starších plánů, navrhují se ponejvíce jen přestavby neb pouhé přístavby. Vůbec lze říci, že starší socialističtí myslitelé snesli materiál, který novější stavitelé hleděli zpracovati způsobem soudobým poměrům přiměřeným.

Ti, kdo snaží se spravedlivost socialistické myšlenky dotvrditi úctyhodným jejím stářím, začínají

s ideálním státem Platonovým, dovolávají se starozákonného jubilejního roku židovského, majetkového společenství sekty Essenů, první obce křesťanské, sekty Gnostiků, Waldenských, Katharů, Patarenů, Novokřtěnců, českých Adamitů, anglických Levelerů, peruánského státu Inků, původního státu islamského, jesuitského státu paraguaiského. Zabývati se těmito zašlými zjevy nemá dnes ceny zrovna tak, jako nořiti se v obsah utopistických státních románů socialistických, jež napsali Tomáš Morus (Utopia, 1516), Campanella (Civitas solis, 1620), Francis Bacon (Nova Atlantis, 1626), Harrington (Oceana, 1656), Morelly (Naufrage des îles flottantes, 1753), Vairasse (Histoire des Sevarambes, 1677), Cabet (Voyage en Icarie, 1840), Bellamy (Looking backward, 1888), Hertzka (Freiland, 1890), Morris (New from Nowher or an Epoch of Rest, 1891); vážné návrhy spředeny jsou v nich s obrazy bujné fantasie. Spíše lze odůvodniti, jmenují-li se jako předchůdci moderního socialismu Meslier, Rousseau, Boissel, Mably, Sylvain Maréchal, Helvetius, Brissot, jichž úvahy vytýkají příkré rozdíly mezi bohatými a chudými a nesrovnalosti v rozdělení požitků a majetku. Vlastní socialismus začíná tam, kde odkrývají se kriticky hlubší příčiny nedostatečnosti dnešních hospodářských řádů i vyhledávají se positivní prostředky, jak nedostatky ty bylo by lze odstraniti. Takový kritický rozbor zahájen byl v Anglii a výsledky byly takové, že mnohem později čerpali z něho Marx a Engels a vědecký socialism německý, jenž s Marxovými pracemi je nerozlučně spojen.

William Godwin ve spisu o politické spravedlnosti a jejím vlivu na všeobecné cnosti a štěstí (Enquiry concerning political justice, and its influence on general virtue and hapiness, 1792—3) usuzuje, že každému příslušeti má trvalý nárok k předmětům, jichž majetek způsobiti mu může větší blaho než komukoliv j - nému, dále že každý má býti oprávněn, aby rozho-

doval volně o výtěžku své práce; bohatství, zvláště zděděné není než sinekurou, již dělníci vydržují, aby vlastník vyplýtval ji v přepychu a nečinnosti. Žádá proto, aby ve společenské organisaci, od státu vyproštěné, bohatství rozděleno bylo jako práce, z které vzniklo, aby každý jednotlivec zbaven byl existenčních starostí, aby podporována byla volná láska v zájmu příznivého rozmnožení počtu obyvatelstva. Právě tento poslední bod vyvolal ostrou kritiku, ve které Malthus (An essay on the principle of population, 1798) rozvinul známou svoji theorii populační, dle které obyvatelstvo má tendenci rozmnožovati se rychleji než prostředky k jeho výživě sloužící. Charles Hall v studii o účincích civilisace pro národy evropských států (The Effects of Civilisation on the people in European States, 1805) míní, že stoupajícím bohatstvím vzrůstá pracovní břímě nemajetných a důchod bez práce zámožných i klade požadavek, aby stát zabral majetek pozemkový a rozděloval ho občas mezi rodiny dle jich počtu, tedy požadavek, který uskutečněn byl v ruském miru. Robert Owen, lidumilný továrník, neúnavně o své dělnictvo se starající, byl přesvědčen, že soustavnou výchovou lze lidstvu opatřiti šťastný život. Rozvíjí r. 1817 (A new View of the society, 1812—3) plán, aby nezaměstnaní chudí ve skupinách 500 až 1500 osob sdruženi byli ve společenstva, v nichž by vyráběny byly všechny zemědělské i průmyslové předměty, jichž členové mají zapotřebí. Podniká sám praktické pokusy v tom směru, zakládaje kolonie v New-Harmony (Amerika), Orbiston, Quenwood (Anglie), které však ztroskotávají, nejsouce s to vyrobiti dostatečné množství výrobků. Zakládá směnnou banku, ve které by dělník vlastní výrobky mohl vyměňovati za potřebné cizí výrobky. Také tento pokus se nezdařil, protož směnná banka nevládla všemi těmi předměty, jichž jednotliví členové měli zapotřebí, v pravý čas a v žádaných jakostech. William Thompson

ve studii o zásadách o rozdělení bohatství (An inquiry into the principles of the distribution of wealth, 1824) rozvinuje první theorii o nadhodnotě (surplus value, additional value, pozdější nadhodnota Marxova, „Mehrwert"), která v pozdějším vývoji socialismu nabyla zásadního významu a kterou co nejstručněji, bez theoretické přítěže, vystihnouti lze asi takto: za dnešního společenského řádu nedostává se dělníkovi plného výtěžku jeho práce, nýbrž jen tolik, kolik stačí nezbytně k jeho výživě (později Lasallův železný zákon mzdový); přebytek vytěžených hodnot připadá majetníkům pozemků a kapitálů ve formě pozemkové a kapitálové renty, ač jsou tito jen nečinnými diváky při výkonných pracích. Odpomoc spatřuje Thompson ve zřizování socialistických společenstev způsobem, jak pokusil se o to Owen.

Hodgskin (Labour defended against the claims of capital, 1825) vychází ze zásady, že jen práce tvoří hodnoty, že kapitál je neplodný, že oběžné kapitály obsahují vlastně společenskou práci. Vlastník kapitálu těží z práce vykořišťovaného dělníka. Připouští-li se, že výrobek každý, tedy i kapitál je výsledkem práce, nelze nástrojům vzniklým přece také z práce, přisuzovati výrobní síly. Spásu pro lidstvo hledati dlužno v takových poměrech, ve kterých lidé žili by pospolu volně, nejsouce podrobeni zákonným nucenostem. Objevují se u tohoto spisovatele, jakož již u Godwina, známky theorie anarchistické, jež později našla ve Francii v Proudhonovi výmluvného hlasatele. John Gray (Social System, 1831) spatřuje hlavní společenské zlo ve vadnosti nynější směnné soustavy. Práce má býti základem vlastnictví. Všechna bída pochází odtud, že třídám výrobním nedostává se výtěžků jich práce; musí býti zaveden nový sociální pořádek, aby každý získal tolik vlastnictví, kolik odpovídá jeho práci. Po způsobu Owena míní zjednati odpomoc zvláštním zařízením, kterým by výroba, směna i roz-

dělení statků organisovány byly jednotně. Ústřední obchodní společnost, jejíž členy byli by všichni majitelé půdy a kapitálu, řídila by výrobu; hotové výrobky shromažďovány by byly v národních skladištích. Národní banka, společností zřízená, vydávala by pro členy papírové peníze, skrze které by prováděny byly výměny zboží na účet členů, jimž by banka otevřela účet.

Socialistické tyto zásady hlásány byly v době, kdy hospodářský život v Anglii, rozrušený předcházejícími, dlouhými válkami, zmítán byl těžkými krisemi, jež zvláště krutě doléhaly na dělnictvo, zhoršujíce beztak bídné jeho poměry. Dělnictvo uchváceno bylo hnutím, jež označuje se jako „chartism" a jež postupovalo nejprve — volíme-li dnešní názvosloví — jako evoluční, v dalším průběhu jako revoluční socialism. Vlastní myšlenkou hnutí toho bylo, že dělníkům jakožto tvůrcům bohatství náležejí přední nároky na požitky z něho; poměry tyto bude lze změniti teprve tenkráte, až dělníci získají politickou moc, aby byli s to ucpati prameny sociální bídy. Dělnická společnost „working men's association", v r. 1838 ustavená, formulovala v lidové chartě politické požadavky (všeobecné volební právo a volitelnost, tajné hlasování, každoroční parlament, poslanecké diety, stejnoměrné volební obvody), o jichž splnění hlásila se schůzemi, peticemi, hromadnými deputacemi nejprve klidným, později bouřlivým, až násilným způsobem (ku př. výtržnosti v Birminghamu, při nichž 30 budov lehlo popelem). Hnutí toto, považlivé svou prudkostí a svými rozměry, potlačováno bylo policejní i soudní mocí; zaniklo teprve v r. 1848 vnitřními rozkoly a nerozhodností vůdců (O'Connor, O'Brien). Ale bylo přes to korunováno významnými výsledky. V anglickém dělnictvu probuzeno třídní vědomí i položeny základy pro příští jeho politickou emancipaci; zároveň přesvědčilo se dělnictvo, že revoluční cesta nevede k úspěchům, nýbrž spíše

cesta evoluční. Vládnoucí vrstvy zase získaly z chartistického hnutí poučení, že je naléhavou povinností veřejné moci, aby starala se o duševní, mravní i hmotné povznesení dělnictva. Tak očištěno v Anglii ovzduší, ve kterém mohli vynikající mužové jako Carlyle, Kingsley, Hughes, Ludlow, Neale, Green, Toynbee a zvláště společnost Fabiů („červených jesuitů") s muži jako Sydney Webb, B. Shaw a j. klestiti cesty ke kulturnímu vyrovnávání společenských protiv. Proto odtud vývoj sociální otázky v Anglii byl klidnější než na pevnině. Od let čtyřicátých předešlého století pohybuje se hnutí anglického dělnictva ve dvou směrech. Nejprve ve směru svépomocném zakládáním různých družstev, k nimž dali popud „pionýři Rochdalští" r. 1844. Potom ve směru odborových organisací (Trade Unions), které byly původně tajnými spolky dělnickými a rozvinuly bohatou činnost, když v r. 1825 a zvláště r. 1871 a 1875 vybojovaly si koaliční svobody. V obou směrech dosáhlo dělnictvo úspěchů takových, že jeho postup stal se vzorem pro dělnictvo na evropské pevnině. Zvláště odborové organisace jsou to, které vtiskují anglickému dělnickému hnutí zcela určitý ráz zápasu za zlepšení pracovních podmínek v průmyslových a obchodních závodech. Teprve v osmdesátých letech předešlého století vnikají pevninové, hlavně německé názory socialistické do Anglie. Především jest to před chvílí zmíněná společnost Fabiů, založená 1884, která obrala si za úkol získávati vědeckým a literárním postupem stoupence pro myšlenku, aby spravována byla společensky ta odvětví průmyslového kapitálu, která se k tomu hodí, jmenovitě taková, která opatřují nezbytné potřeby lidových vrstev; mimo to snaží se o provádění sociálních reform bytových, pracovních a pod. Reformy takové mají prováděny býti postupně, krok za krokem; odtud jméno společnosti (římský vojevůdce Fabius cunctator). Zcela dle vzoru němě-

cké sociální demokracie založena roku 1883 „Social-Democratic Federation" (vůdce Hyndman), která postavila se na programatické body, Marxem vytyčené. Mnoho půdy však v Anglii nenalezla; jen poměrně skrovný počet dělnictva se k ní přihlásil. Na podobných zásadách zřízena 1893 „Independant Labour Party" (vůdce Keir Hardie), která postavila si za cíl zaříditi socialistický stát, ve kterém půda a kapitál mají patřiti a zúžitkovány býti ve prospěch společnosti. Ve skutečnosti sleduje cíle nikoliv socialistické, nýbrž jen sociálně reformní, postupujíc v těsném styku s odborovými organisacemi, aniž by starala se o konečný cíl, sespolečnění vlastnictví.

Přes tyto nevalné výsledky německého socialismu marxistického v Anglii, neubránilo se ani odborové hnutí jeho vlivu hlavně proto, že v tomto hnutí vznikly spory mezi staršími odborovými organisacemi, jež zahrnovaly většinou dělnictvo vyučené, a organisacemi mladšími, zahrnujícími dělnictvo nevyučené (dělnictvo v loděnicích, nádeníky, námořníky, mladistvé horníky); mladší vyčítali starším nedostatek rozhodnosti.

Vlivem tohoto směru zabočovala stará organisace odborová na půdu socialismu, ohlašujíc na některých kongressích své účastenství na mezinárodních sjezdech dělnických a přijímajíc do svého programu zásadu sespolečenštění výrobních prostředků a výrobního procesu. Zvláště populární stal se od roku 1894 v Anglii požadavek horníků, aby všechny doly v zemi byly nacionalisovány. Určitěji stanoven byl socialistický program anglického odborového dělnictva na kongressu v Norwichu (1894), na kterém bylo prohlášeno, že půda, doly a vůbec všechny prostředky výrobní, směnné a distribuční mají býti nacionalisovány. Hlavní zájem soustředěn jest na „nacionalisaci" půdy a dolů, t. j. na převzetí těchto státem, kdežto o nacionalisaci ostatních výrobních prostředků mluví se jen theoreticky bez jakýchkoliv praktických důsledků. Přes tento

obrat je anglický socialism co do praktických požadavků velmi střízlivý, stavě požadavky, které na pevnině nepokládají se za socialism, nýbrž jen za sociální reformu. Na pohled mohl by vzdálený pozorovatel arciť souditi, že socialism získává v Anglii mezi dělnictvem půdu. Nicméně přes nacionalisační hnutí, v anglickém hornictvu v nejnovější době hlučněji vystupující, liší se anglické hnutí od hnutí německého zvláště tím, že nejsou tam vůdčími pro praktický postup zásady, které v Německu vytyčeny byly dělnictvu vědeckým socialismem Marxovým a ujaly se v něm všeobecně. V popředí zájmů anglického dělnictva nacházejí se stále dvě hlavní otázky: vyšší mzdy, zkrácená doba pracovní. Příznačným dokladem pro ráz anglického hnutí je zřízení „Labour Party", (1903) ve které sdruženy jsou obě socialistické strany a odborové hnutí dělnické i společnost Fabiů za účely politickými, aby totiž všechny tyto různé směry postupovaly při parlamentárních volbách i v parlamentu jednotně; protože v této organisaci převládá vliv odborového dělnictva, nesdílejícího celkem socialistických názorů marxistického dělnictva německého, postupují členové na program „Labour Party" zvolení v parlamentu ve shodě s liberální stranou; „duševně ocitá se převládající většina této frakce v zajetí liberálů a radikálů a socialistická menšina vleče se oportunisticky na nimi ... Jen proto mohla tato frakce docíliti jistých úspěchů, že jde, opouštějíc vlastní socialistické zásady, za prováděním dosažitelných soudobých požadavků zvláště na poli sociálních reforem". (Diehl, Über Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus, 1920). Znalci anglických dělnických poměrů tvrdí, že socialistická usnesení tamních dělníků přes rozhodnou jejich řeč dlužno bráti za „sváteční" projevy, že však vlastní hybnou silou tohoto dělnictva není socialism obsahu pevninového, nýbrž dělnický zájem mzdový a pracovní. Nicméně přes duševní střízlivost anglickou

vliv Marxův na tamní hnutí dělnické je patrný, třeba z jeho theorii právě ta nejhlavnější, theorie o nadhodnotě, je anglickými theoretiky socialistickými odmítána. V nejnovější době anglické hornictvo, které zrovna tak jako hornictvo na pevnině stojí na krajním křídle socialismu, obnovilo svůj dřívější požadavek po nacionalisaci dolů, takže vzrostla tato otázka v Anglii na nejpalčivější otázku sociální.

Po válce vznikla v Anglii nová socialistická strana (British-Social-Party), která postavila se na nejkrajnější křídlo socialistické, žádajíc odstranění kapitalistického řádu společenského, zřízení státu socialistického, přenesení veškeré moci státní na dělnické rady, volené dělníky v podnicích přímo a podrobené bezprostřednímu dozoru dělnických mas. Tyto požadavky nelze provésti cestou parlamentární, proto je strana pro přímou akci dělnictva, pro taktiku revoluční, kterou by uskutečněn byl komunistický „commonwealth". Vliv ruského bolševického socialismu na tento nový stranický útvar v anglické vrstvě dělnické je patrný. Jaká je vnitřní síla tohoto v Anglii nového, socialisticky krajně radikálního směru, nebylo lze dosud zjistiti, ježto toto dítko bolševismu nemělo dosud příležitosti, aby měřilo své síly se staršími, v zápasech již otužilými odborářskými svými soudruhy.

SOCIALISM FRANCOUZSKÝ.

Lidový psycholog vystihuje odlišnou rázovitost Angličana a Francouze takto: Angličan vyhledává rovnost ve svobodě, Francouz svobodu v rovnosti. Vývoj socialistického hnutí ve Francii je dokladem o výstižnosti této karakteristiky. Francouzský socialism vyniká smělostí myšlenek nad anglický.

Revoluce francouzská napsala na svůj štít heslo: rovnost. Vyjadřovala tak touhu utlačených vrstev nejen po rovnosti práv, ale také po rovnosti požitků, jiným slovem po rovnosti sociální. Dokud radikální ulice projevuje tuto touhu svým hlučným způsobem, koketují tak mnozí revoluční vůdcové jako Robespierre, St. Just, Brissot se socialismem. Ale jaká vzdálenost dělívá v politice hesla od skutečnosti, ukázalo se právě zde výrazně. První odvážlivec, který heslo sociální rovnosti chystal se uskutečniti, skončil na popravišti. Byl to Babeuf. V časopisech, které vydával (hlavně: Tribun du peuple, 1794—6), hlásá potřebu, aby veškerá výroba řízena byla nejvyšší mocí, lidem volenou, aby všechny práce rozděleny byly mezi všechny občany, mezi které měly by rozděleny býti všechny vyrobené předměty i požitky dle potřeby každého. S přívrženci, které získal pro tento plán, znamenající sespolečenštění výroby a distribuce statků, mínil Babeuf zmocniti se násilným převratem vlády (1796). Plán prozrazen, Babeuf popraven, soudruzi deportováni. Ale myšlenka, uskutečňovati socialistický pořádek revolučně, nezaniká; babouvism stává se pod novým jménem jako „blanquistická taktika" za vůd-

covství Blanqui-ho skutkem r. 1839 a 1848 s výslovným cílem, aby buržoasie byla proletariátem povalena prostředkem násilné expropriace. Totéž opakuje se roku 1871 v komuně, která je při moci příliš krátce, než aby mohla prováděti socialistické plány.

Pod tvrdou pěstí Napoleonova caesarismu musil socialism zmlknouti. Ozývá se znovu za restaurace v Saint-Simonismu (Saint-Simon, Enfantin, Bazard). Náboženství, nové křesťanství, má dovésti společnost k velkému cíli rychlého zlepšení osudu chudých tříd. Ideálem má býti všeobecné sbratření všeho lidstva za účelem pokojné práce. Stát zbavený dnešní vojenské a byrokratické formy, má jediný nadán býti dědickým právem, aby převzal postupně všechny výrobní prostředky a potřebné statky klidným způsobem do svého majetku. Prostřednictvím ústřední banky a přiměřených podřízených úřadů příkazoval by stát výrobní prostředky nejschopnějším, kteří by ve formě služného byli za to odměňováni. Saint-Simonism, hlásaný 1819—1830, jest dle toho vysloveným, theokraticky zbarveným státním socialismem.

Jiného rázu jsou socialisační projekty, jež v letech mezi r. 1808 až 1829 nastínil Fourier a jež v pozměněných formách opakují po něm Considerant, Dezamy, Buchez. Fourier (Théorie de quatre mouvements, 1808, Nouveau monde industriel, 1829), slučující nejbystřejší úsudky s nejpřehnanějšími fantastickými plány, postřehuje ostře vadnosť společenské organisace lidské. Předpovídá již v r. 1808, že v konkurenčním boji musí malé podniky zanikati, že konečně malý počet mocných kapitalistů vyšine se na pány světa (pozdější Marxova theorie o koncentraci a akumulaci kapitálové). Předpovídá dále, že po soudobém období hospodářském dostaviti se musí období „garantismu", t. j. období, ve kterém každému člověku zaručeno bude minimum životní, a sice právo na práci, starobní pojištění a organisace úvěru pro střední stavy

veřejnou mocí. Pravé štěstí přinese však lidstvu teprve nový světový pořádek, ve kterém lidstvo organisováno bude ve „falangách", totiž obcích čítajících po 2000 členech, v nichž každý vyvolí si práci jeho chuti odpovídající a v nichž výtěžek práce rozdělován bude mezi členy tak, aby připadly $^{4}/_{12}$ na kapitál, $^{5}/_{12}$ na práci a $^{3}/_{12}$ na talent. Fourier shromáždil kolem sebe nadšenou obec přívrženců; praktické pokusy s „falansteriemi", podniknuté ve Francii a Spojených státech, ztroskotaly zrovna tak jako pokusy Owenovy.

Louis Blanc je původcem myšlenky skupinového (družstevního) socialismu. Vychází rovněž z předpokladu, že za soukromého vlastnictví volná soutěž musí stupňovati majetkové rozdíly. Ve spisu o organisaci práce (Organisation du travail, 1841) líčí, jak představuje si přechod z dnešních řádů do nových, družstevních společenských řádů. Stát převezme železnice, doly, cedulovou banku, pojišťovací ústavy do své správy, zřídí bazary a skladiště pro sprostředkování obchodů. Z výnosu těchto podniků uhradí správní výlohy, zbytek pak bude určen za dělnický fond, z něhož zřizovány budou zemědělské a průmyslové podniky. Tyto odevzdají se do správy dělnickým sdružením s podmínkou, že výtěžek po úhradě režie, mzdu dělníků v to čítajíc, rozdělován bude tak, aby čtvrtina věnována byla na umoření dlužného kapitálu, druhá čtvrtina na zřízení podpůrného fondu pro neschopné k práci, třetí čtvrtina na rozdělení mezi členy, čtvrtá konečně k zřízení reservního fondu. Podniky téhož druhu mají soustředěny býti v ústředním podniku. V čelo všech zemědělských a průmyslových podniků postavena má býti nejvyšší rada, sjednocující celou soustavu zásadou solidarity. Postupným provedením takovéto družstevní organisace převezmou na konec dělníci do svých rukou všechno podnikání, aniž by soukromý kapitál mohl potom s nimi soutěžiti, takže zmizí. Z těchto myšlenek těžil později organisátor ně-

meckého hnutí socialistického, Lasalle. Slovo Blancovo o „organisaci práce" ujalo se mezi francouzským dělnictvem tak, že stalo se okřídleným heslem; v jakékoliv hospodářské pohromě, v jakékoliv svízeli ozývalo se volání: práce musí býti organisována.

Největší, lépe řečeno epochální význam pro vývoj socialismu má Proudhon, nejen proto, že právem zve se „otcem anarchismu", nýbrž ještě více proto, že jeho kritické theorie vedle theorií Thompsonových působily rozhodujícím vlivem na rozvoj tak zvaného vědeckého socialismu; myšlenkovým bohatstvím, novostí svých názorů, stkvělostí svého slohu vyšinul se na nejpřednější místo mezi socialistickými spisovateli. Světoznámá je jeho odpověď na otázku Besançon-ské akademie: „Ou'est-ce que la propriété?" „La propriété c'est le vol" (1840). Kapitalista, tak dovozuje, přijímá od dělníka více, než mu poskytuje, může si na základě svého vlastnictví z výrobku dělníkem vyrobeného přisvojiti část bez náhrady, sklízí tedy, ač nesil, spotřebuje, aniž by vyrobil, užívá, aniž by pracoval; vlastnictví skytá příležitost ku krádeži, vlastník stává se takto zlodějem. Ale zmenšuje-li kapitalista podíl dělníkův, zmenšuje současně možnost odbytu svých výrobků i přivolává takto odbytové krise a v důsledcích toho nezaměstnanost dělnictva, vzrůst pauperismu (pozdější Marxova theorie o krisích a o zbídačení proletariátu). Proto musí dle Proudhona dnešní vlastnické řády nahraženy býti novými, za kterých by práci ve volných a spravedlivých směnách zabezpečena byla plná vzájemná hodnota. To bude možno jen v nové budoucí společnosti, ve které každý bude pracovati jen kdy a co mu bude líbo, ve které nad lidmi nebude nikdo jiný panovati, než jich vlastní rozum a cit. Závěrek tedy: Odstraniť každou svrchovanou moc, zavésti bezvládí čili anarchii. Provedení představuje si Proudhon dle spisu o všeobecné idei revoluce (Idée générale de la Révolution, 1850) takto:

Rolníci budou hospodařiti úplně samostatně na své půdě, ježto pro ně společenská forma se nehodí. V průmyslu zřídí si dělníci těchže oborů sdružení (associace). Každá vláda slouží jen k ochraně zájmů majetných proti nemajetným; provede-li se vhodná organisace zpostředkující, bezúročný úvěr — Proudhon vypracoval k tomu projekt zvláštní směnné či lidové banky a označoval své návrhy jako „mutualism" aneb jako „federalism" — je každá autorita zbytečná, každý ať vládne sobě sám, dává si sám zákony; na místo nuceného zákonodárství nastoupí svobodné smlouvy mezi jednotlivými associacemi a jich členy. „Žádné zákony, ani většinou, ani jednohlasností usnášené; každý občan, každá obec neb korporace dávají si své zákony sami." Takový pořádek nebude lze uskutečniti všeobecným volebním právem, které je vlastně „škrcením veřejného vědomí", nýbrž toliko propagandou nechť smírnou či násilnou.

Proudhonův vliv na vývoj socialismu byl silný. Jeho anarchistický ideál společenstevní organisace budoucnosti získal horlivé stoupence a šířitele. Jednak vyvíjel se z něho klidný směr autoritárních anarchistů; ale také směr propagující činy. Mezi stoupenci posledněj šího směru vynikají Bakunin, Něčajev, Krapotkin, Elisée Reclus. Prvnímu podařilo se vyvolati mezinárodní hnutí anarchistické, jehož nitky ústily v „mezinárodní alianci socialistické demokracie"; vykonávaje velký vliv na ruskou studující mládež, která v něm spatřovala svého proroka, působil na rozšíření anarchismu v Rusku, nepřímo pak na vznik pozdějšího hnutí nihilistického. Něčajev, jako emisař Bakuninův, stal se v Rusku duší tajného spolku, snažícího se uskutečniti anarchism propagandou činu. Krapotkin svým anarchistickým programem, do krajnosti přiostřeným — každý může z požitkových předmětů vzíti si, co se mu zlíbí, každý pociťovati bude morální tlak, aby svou prací prospěl jiným; tak zní jeho vůdčí zásada

— přispěl k rozšíření tohoto směru mezi francouzským dělnictvem; horečnou svojí činností vnesl výstřední tento program do mnohých dělnických skupin, které již hrůzostrašidelnými názvy („pochodeň Bellevillská", „pardál Batignollský", „Červený kohout", „Dynamit" atd.) a ještě více výzvami k násilnostem ve svém časopisu (Révolution sociale) i skutečnými dynamitovými atentáty šířily postrach v kruzích buržoasie.

Jakkoliv bohatá byla žeň socialistických myšlenek na živé půdě francouzské, přece nepropracoval se tamní socialism v jednolitou formu. V žádné jiné zemi není socialism rozptýlen v tolik různých směrů, jako ve Francii, přes četné pokusy slučovací. Jednotlivé směry se co chvíli rozštěpují, slučují, postupují po nějakou dobu pospolitě, rozcházejí se potom zase paprskovitě, takže obraz francouzského socialismu v novější době je bohat pestrými změnami. Hlavní z těchto jednotlivých směrů jsou tyto: 1. Blanquisté. V nich vzkříšen babouvism t. j. hnutí, které v dobách první revoluce podníceno bylo Babeufem. Cílem blanquistů je společenství všech statků, aniž by však příští pořádek blíže byl vysvětlen. Těžištěm jich je taktika. Revolucí musí býti dosavádní poměry zničeny, aby z trosek vyrostly nové. Spatřují proto hlavní svůj úkol v tom, aby pořádány byly násilné výbuchy. Od r. 1898 organisováni jsou ve straně „Parti socialiste révolutionnaire". 2. Anarchisté. Jsou pokračovateli směru Prondhonem vědecky založeného a soustřeďují svým programem volných associací a směnné banky radikální živly malého měšťanstva. Ještě dnes vyskytují se mezi nimi stoupenci revolučního anarchismu, ač převážná většina hlásí se k umírněnému „autoritárnímu" anarchismu čili mutualismu. 3. Kollektivisté. Směr tento hájí sespolečenštění půdy, dolů, strojů, dopravních ústavů, budov, kapitálového majetku. Hlásí se v tomto ohledu úplně k týmž ideám, které zastupuje německý socialism od dob vítězství

vědeckého socialismu Marxova. Soustředěn je v organisaci „Fédération des travailleurs socialistes," když se byli od „parti ouvrier" pro mírný postup této odtrhli. Dle zakladatele (Jules Guesde) označují se stoupenci jako „Guesdisté". 4. Possibilisté. Hlásí se k politice možnosti, nechtějí „jako v pohádce o Modrovousovi trčeti na věžích Utopie, aniž by spatřili kdy přicházeti něco konkretního, makavého". Jsou tedy stranou sociální reformy. Strana jich označuje se „parti ouvrier". Dle zakladatele (Pavel Brousse), který byl původně revolučním anarchistou krajního směru, později Guesdistou, nazývají se též „Broussisty." 5. Allemannisté, označovaní tak podle vůdce Allemanna, který odloučil se od possibilistů, protože nebyl spokojen s jejich postupem shodným s postupem měšťanských stran. Strana se nazývá „Parti ouvrier socialiste révolutionaire." 6. Samostatní socialisté. Pod tímto názvem sloučeni jsou politikové socialistického zbarvení, nechtějící se podříditi žádné z uvedených stran. Patří sem vynikající osobnosti jako dříve Jaurès, nyní Millerand, Briand. Od těchto dobře lišiti dlužno 7. radikální socialisty, kteří trvají „vášnivě" na zásadě soukromého vlastnictví, jsou tedy přes svůj titul vlastně stranou měšťanskou, podobnou asi křesťanským sociálům rakouským bez náboženského zbarvení.

V r. 1896 podařilo se sloučiti socialistické směry k společnému postupu („programme de St. Mandé", vypracovaný Millerandem) za těmito body: státní zakročení k převodu zralých podniků do národního vlastnictví, dosažení politické moci všeobecným hlasovacím právem, mezinárodní dorozumění dělnictva. R. 1901 rozpadlo se toto společenství; teprve r. 1905 podařilo se provésti sloučení znovu pod názvem: „parti socialiste, section française de l'internationale ouvrière;" arciť jde tu jen o společný postup a společné porady na kongressích, při čemž vnitřní samostatnost stran zachována. Část blanquistů a guesdistů se však ne-

připojila i vystupuje samostatně pod názvem neodvislých socialistů. Po válce začal do spojené strany socialistické vnikati směr radikálnější, sympatisující s ruským bolševismem. Proti tomu ustavila se nejnověji (1920) strana nová „parti socialiste français" s národním zbarvením, která zavrhuje taktiku revoluční a methody násilí, neskrývajíc svůj odpor proti diktatuře proletariátu v takové formě, v jaké ji prováděla sovětská republika ruská.

Již z tohoto roztříštění lze poznati, že socialism ve Francii nemá toho významu jako v Německu. Nejvlastnější socialism, totiž ten, který odpovídá německému marxismu, guesdism, je ve Francii jen skrovným zlomkem socialismu; a i tento směr na venkově opouští socialistické zásady, přijímaje program agrární. Německý doktrinarism marxistický příčí se živému francouzskému duchu. Marxistický stát budoucnosti, představující život kasárnicky disciplinovaný, nemůže nadchnouti francouzského odchovance velké revoluce, mezi jejímiž ideály stkvěla se osobní svoboda, „liberté", na prvním místě. V zemi, ve které vrstvy drobného majetku zemědělského, pak malého kapitálu jsou tak neobyčejně rozšířeny jako ve Francii, nemůže zakotviti šířeji směr popírající soukromého vlastnictví. Povaha francouzského socialismu, vyjímajíc málo četné revoluční jeho směry, není tak bojovná jako v Německu. Nasvědčuje tomu také výsledek posledních sněmovních voleb ve Francii, při kterých socialistické strany utrpěly ztráty. V tomto úsudku nesmí másti zprávy z poválečných kongressů socialistických, na kterých utkaly se směr umírněný (Renaudel) s radikálním (Loriot), mezi nimiž zprostředkoval směr střední (Longuet). Na kongressích těch podařilo se sice proniknouti směru radikálnějšímu než dosud, ale s výhradami, kterými ostrost usnesených resolucí — šlo o přístup k druhé či třetí internacionále — zmírněna takovou měrou, že bylo to vítězstvím zprostředkují-

cího směru. Čte-li český čtenář zprávy o socialistických kongressích francouzských, nesmí si představovati shromáždění proniknutá sjednoceným duchem socialistických ideálů, jakým ovládány jsou sjezdy socialistů v Německu neb u nás, nýbrž ve Francii jsou to shromáždění, v nichž zastoupeny jsou různé směry od nejkrajnějších do nejumírněnějších, tedy směry revolučního socialismu až do pokojných směrů sociálně reformních, které u nás zastupovány jsou stranami vyhraněně měšťanskými. Proto usnesení socialistických kongressů francouzských postrádají váhy sjednocených projevů, za kterými by stálo jednolité hnutí v celém národě. Mimo to vadí názornosti splývavost a pohyblivost hranic mezi jednotlivými směry francouzského socialismu; stranickou ztrnulost, na kterou zvykl si politický život u nás a v Německu, nesnese francouzská letora ani v socialismu.

Zvláštní hnutí, jež dlužno řaditi k socialismu, rozvinulo se v poslednější době ve Francii, hnutí příbuzné blanquismu a revolučnímu anarchismu. Je to syndikalism, který ztělesňuje socialistická skupina „Confédération générale du travail" a jehož mluvčími jsou Sorel (L'avenir socialiste des syndicats, 1897) a Lagardelle (Le socialisme ouvrier, 1911). Dle toho jsou syndikalisté antimilitaristy, antipatrioty, antistátovci, jsou elementem do boje pohotovým, hlasovací lístek pokládají za tupou, sterilní zbraň, vysmívají se učeným lekcím pedantických doktorů, zhnusily se jim nekonečné a neplodné diskusse a hnidopišství Marxistů, stávky jsou zásadou nejušlechtilejších, nejhlubších a nejodhodlanějších citů v proletariátu, jsou přesvědčeni o „spontáních kreacích", t. j. o tom, že stačí zničiti dnešní pořádek, aniž třeba truditi si hlavy starostí o příští pořádek, ježto ten vyvstane sám sebou. Program syndikalistů shrnouti lze zcela stručně: Jich taktika je sabotáž, pracovní soustava ca'canny (plýtvání časem), generální stávka, uliční boj; jich cíl železnice

železničářům, pošty pošťákům, doly horníkům, školy učitelům a — jak zlomyslný vtipkář odpůrce (Lynkeus) přidal — stoky cídičům stok. Spartakovci v Berlíně a sociální revolucionáři v Moskvě jsou, pokud jde o taktiku, rodnými bratry syndikalistů, nejkrajnějšího to levého křídla socialismu vůbec; co do věcného programu, jsou však němečtí spartakovci a ruští sociální revolucionáři stoupenci bezpodmínečného marxismu zbarvení komunistického. Francouzský syndikalism získal stoupence v románských zemích, hlavně v Italii (Labriola, Leone), pak ve Španělsku. Nejnovější pokus francouzských syndikalistů, aby všeobecnou stávkou vynutili hospodářské reformy ve Francii ve směru socialistickém (květen 1920), ztroskotal neúčastenstvím mírnějších směrů a přísným zakročením vládním.

SOCIALISM NĚMECKY.

Laveleye (Le socialisme contemporaine, 1881), porovnávaje německé a francouzské socialistické theoretiky, praví toto: „Němci jsou nepopíratelně učenější, ale používají vědy k suchopárným abstrakcím. Schází jim mocný dech 17. a 18. století. Nikdy nedovolávají se, jako mužové francouzské revoluce, velkých zásad pravdy, práva, spravedlnosti, které jdou k lidskému srdci. Materialisticky připoutáni jsou k zemi. Francouzští socialisté jsou přečasto nevědomí, naivní, opojení vlastními chimérami. Ale jsou všichni lidmi, snějí svým způsobem o všeobecném štěstí; jsou vlastně zbloudilými filantropy". K tomu sluší dodati, že tito filantropičtí snílkové a s nimi současně střízliví Angličané vystihli všechny zásadní body, z nichž rozvíjelo se socialistické hnutí. Němci přijali tyto zásady hotové, jich práce záležela v tom, že ulili těmto zásadám přísné vědecké formy, že postavili je na pevný fundament věd filosofických, historických, národohospodářských, a že založili tak zvláštní nauku, která označuje se jako vědecký socialism. Ale k tomu došlo dost pozdě, vlastně až v letech šedesátých. Před tím ani literární hnutí, ani násilné výbuchy socialistické z levého břehu Rýna a z protějšího břehu průplavu nedovedly rozčeřiti německou veřejnost. Roztříštěnost Německa v malé státy, skrovnost poměrů uvnitř každého z nich, úzkost hospodářských obzorů, tuhá politická reakce a policejní režim nedovolovaly německému myšlenkovému světu vzlétnouti do výšin, v kterých rodí se světové reformní plány. Filosof Fichte, uchvácen

nadšeným vzletem francouzské revoluce, ospravedlňoval již r. 1796 vlastnictví jen tehdy, pramení-li z práce. Jinak však jen tu a tam slabý ohlas (Hess, Grün, Weitling). Ani komunistický manifest, kterým r. 1848 Marx a Engels z neutrální půdy londýnské vyzývali: „proletáři všech zemí, spojte se", nevyburcoval dělnictvo. Jediný národohospodářský spisovatel zabývá se v této periodě sociálním problémem způsobem, který vyniká nad průměr.

Rodbertus, jehož spisy, širšímu obecenstvu neznámé, (Zur Erkentnis unserer staatswirtschaftlichen Zustände, 1842; Soziale Briefe an Kirchmann, 1850—1) spadají do této doby ještě sociálně nerozčeřené, bývá různě posuzován. Podle jedněch je vlastním zakladatelem vědeckého socialismu (Diehl), jeho spisy jsou vědeckou zbrojnicí. Dle jiných zase čerpal své zásady z Proudhona a Saint-Simonistů, k nimž přičinil málo praktický návrh. Vychází ze zásady, že všechny statky jsou jedině výrobkem práce, že mzda dělníkova představuje stále menší část výrobku, že by proto dnešní soustava, spočívající na soukromém vlastnictví pozemkovém a kapitálovém, měla převedena býti ponenáhlu v nový pořádek, založený na vlastnictví dle zásluh a čistého důchodu, ježto úplné odstranění vlastnictví mohlo by nastati teprve ve vzdálené budoucnosti, asi za 500 let. Pro přechod k tomu měl by stát převzíti stanovení výše mzdy a cen dle složité soustavy normální pracovní doby a normálního výkonu a nahraditi dnešní peníze penězi pracovními (poukázkami za vykonanou práci); sestavil sám podrobnou takovou „mzdovou skalu", ale praktický život si jí nepovšimnul.

Opravdové hnutí socialistické počíná v Německu teprve na počátku let šedesátých. Původcem a organisátorem je socialistické dvojhvězdí Lasalle a Marx. V cíli jsou za jedno: socialistický pořádek; ale cesty, které k tomu volí, jsou protichůdné. Lasalle je idealista, nacionalista, stoupenec státního socialismu, tak-

tikou oportunista; Marx je materialista, internacionáln kosmopolitista, protistátní socialista, taktikou revolucionář. Lasalle, úchvatný, vše za sebou strhující, neobyčejně vzdělaný řečník, zakládá 1863 všeobecný spolek dělnický, skrze který propaguje tyto myšlenky (Heinr. Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, 1864): Průměrná mzda dělníkova nemůže odchýliti se trvale od životní jeho míry, t. j. od toho, čeho dělník potřebuje, aby mohl žíti a se rozplemeňovati (železný zákon mzdový). Pomoc lze najíti v tom, spojí-li dělník ve svých rukách kapitál a práci, čili stane-li se sám podnikatelem; toho bude lze dosíci dělnickými výrobními družstvy, k jichž založení musí stát poskytnouti potřebné prostředky. Stát bude lze k tomu donutiti, získá-li dělnictvo všeobecným hlasovacím právem politickou moc. Těmito svými družstevními podniky zničí dělnictvo na konec soukromé kapitalistické podniky; asi tak za 200 let, soudí Lasalle, dospěje se takto k novému hospodářskému pořádku. Zde přejímá Lasalle plán, který ve Francii mnohem pečlivěji a podrobněji propracoval Louis Blanc; jen v odůvodnění je Lasalle hlubší.

Lasallovy myšlenky ovládaly německý socialism jen po krátkou dobu. Agitační jeho činnost skončila náhle, padl v souboji a přívrženci jeho ztratili vůdce. Marxův směr stále je zatlačoval (sjezdy v Eisenachu, 1869, v Gothě, 1875), až na sjezdu v Erfurtu (1891) Lasalleáni splynuly v Marxisty úplně v socialistické straně dělnické. Odtud je socialism německý úplně socialismem Marxovým, jehož vůdčí myšlenky složeny jsou ve velkém a vynikajícím díle Marxově „Kapitál" z r. 1867, 1886 a 1894, díle to, které přes svoji abstraktně matematickou, pro širší obecenstvo tudíž nepřístupnou formu má pro vývoj socialismu epochální význam. Mnohými okolnostmi lze vysvětliti toto vítězství Marxových ideí, které rozšířily se daleko přes hranice Německa. Bylo to nejprve zřízení „internacionální associace dělnické"

v Londýně r. 1864, která, ač uvedla se manifestem velmi krotkým, probudila v dělnictvu všech národů cit pro společenství třídních zájmů; duší této associace byl právě Marx. Bylo to dále hluboké filosofické prohloubení v duchu humanitní filosofie Feuerbachovy a dialektické methody Hegelovy, které hnutí až do té doby více méně praktické povzneslo na výši zvláštní socialistické vědy; odtud mluví se o vědeckém socialismu. Nová věda konečně neobrací se již k mlhavým a splývavým pojmům chudých a bohatých, nýbrž staví proti sobě zcela určité třídy, kapitalisty a průmyslové dělníky, uchvacujíc tyto svým obsahem: immanentní zákony, ovládající hospodářský život a přísnou vědou dokázané, zaručují dělnictvu příchod nových řádů, v nichž stane se vládcem výroby, směny i distribuce a dospěje k šťastnému, naprostou spravedlností vyplněnému životu.

Základem vědeckého socialismu, jak vyhranil ho Marx, je historický materialism. „Výrobní způsob hmotného života podmiňuje vůbec sociální, politický a duševní vývoj života", praví Marx apodikticky. Míní tím říci — do obyčejné mluvy přeloženo — že veškeren vývoj lidského života od nejstarších počátků byl odvislý od hmotných poměrů, v nichž lidstvo žilo; pro všechny změny, které dějiny lidstva zaznamenávají, najíti dlužno příčiny v změně hmotných poměrů. Je zjevno, že tento názor příčí se dosavadním názorům, jež z dějinného vývoje čerpáme. I u nejprimitivnějších národů, jak anthropologie dokazuje, mají mnohdy ideální pohnutky větší vliv na jednání, než hmotné pohnutky. Jistě lze mnoho událostí v dějinách dovoditi z hmotných poměrů, z materiálních zájmů. V dějinách dočítáme se však též o velkých událostech a převratech, pro jichž vysvětlení nedostačují soudobé hmotné poměry a jež vysvětliti lze jedině ideovými pohnutkami osob a vrstev při tom účastněných. Těžko lze přece takové události, jakými

byly na příklad islamské hnutí, nebo křižácké války, nebo husitské hnutí, nebo třeba reformace, vysvětliti jedině hmotnými pohnutkami. Slabiny bezpodmínečného historického materialismu vycítily se proto v řadách socialistů samých. Již Engels, nejoddanější spolupracovník Marxův, byl nucen přiznati, že vedle hmotných i ideoví činitelé působí svým vlivem na průběh historických zápasů, činitelé političtí, právní, theorie filosofické, náboženské a j. Zvláště mravním činitelům přísluší, byť ne neobmezený, přece jen v rozsáhlých životních oborech tvůrčí vliv na vývoj životních poměrů. Marxův materialism je tudíž slabou stránkou jeho učení. Nicméně zůstává nepopřenou a nepopíratelnou jeho zásluhou, že vystihl a zdůraznil mocnou působnost hospodářských zjevů a tudíž i hospodářských soustav na veškeren, nejen hospodářský, nýbrž i kulturní a politický vývoj národů a že vyplynul z toho pro veřejnou péči ve státech nutný důsledek starati se o hmotné zabezpečení dělnictva.

Marx nenakreslil určitého plánu, dle něhož by měla postavena býti budova příští socialistické společnosti; vyslovil toliko určité theorie, jež jsou kritikou dnešní společnosti, z nichž lze však nastíniti jakýs, třeba jen mlhavý obraz příštích společenských řádů. Jsou to tyto theorie: 1. Theorie o nadhodnotě: Dělník neobdrží ve mzdě plného výtěžku své práce, část, t. zv. nadhodnotu, podrží pro sebe kapitál, který vzniká a rozmnožuje se jen tím, že vsává do sebe největší část pracovního výtěžku. Totéž tvrdili před Marxem Thompson a Proudhon; Marx přejal svou theorii o nadhodnotě hlavně z Thompsona, jehož spis — jak uvádí A. Menger, spisovatel socialismu nakloněný (Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag, 1886) — „vyniká nad Marxův daleko i může proto pokládán býti za fundamentální dílo socialismu". 2. Theorie o soustředění a nahromadění kapitálů: „Hrou immanentních zákonů kapitalistické výroby" soustřeďují se kapitály, pohlcujíce

malé a střední podniky, stále více ve velkých podnicích a v rukách stále klesajícího počtu kapitálových magnátů; výhody zdokonalené výrobnosti a vzrůstající plodnosti práce monopolisují průmyslový a pozemkový kapitál. Tytéž myšlenky vyslovil před Marxem ve Francii Fourier. 3. Theorie o zbídačení proletariátu. Takovým vývojem stlačují se střední vrstvy do řad dělnictva a tvoří s ním dohromady třídu proletariátu, v níž pod tlakem vykořisťujícího kapitálu šíří se „existenční nejistota, bída, tlak, otročina, ponížení, vykořistění" (t. zv. Verelendungstheorie). 4. Theorie o krisích: Toto zbídačení proletariátu seslabuje jeho spotřební schopnost, kdežto soustředění kapitálové zvýšuje naopak výrobní výsledky. Nepoměr mezi poptávkou a nabídkou, který takto vzniká, má v zápětí pustošivé krise, jež se periodicky opakují a přiostřují a podávají důkaz, že soukromé vlastnictví k výrobním prostředkům nelze se zdravým vývojem srovnati. 5. Theorie třídních protiv a bojů: Čím více stoupá množství proletářstva a armáda přebytečného dělnictva, tím více zostřují se protivy mezi vykořisťovali a vykořisťovanými, tím prudší boje vznikají mezi buržoasií a proletariátem. 6. Theorie o shroucení (Zusammenbruchstheorie): Na jedné straně krise, na druhé zbídačení proletariátu přivoditi musí poměry, za nichž kapitálový monopol stane se poutem výrobním. „Koncentrace výrobních prostředků a sespolečenštění práce dosáhnou bodu, ve které stanou se ve svém kapitalistickém obalu nesnesitelny. Obal bude rozražen. Hodina kapitalistického soukromého vlastnictví odbíjí. Expropriatéři jsou expropriováni." Marx ujišťuje tedy vědecky, že musí přijíti, jak to německý vtip označuje, „velký poprask, Kladderadatsch", kterým automaticky, třeba bez jakéhokoliv přičinění socialistických stran, dohospodaří dnešní soustava soukromého vlastnictví, aby uvolnila místo soustavě společenského vlastnictví. Dle této theorie zněl by úkol

dělnictva prostě: vyčkat, až nastane shroucení kapitalismu samo sebou. Nedůsledně však určuje erfurtský program, Marxem prodchnutý, úkol dělnictva, aby přivodilo společenskou přeměnu, jinak: Tato společenská přeměna znamenati bude osvobození nejen dělnické třídy, ale všeho lidstva, které trpí nynějšími poměry. Toto osvobození může býti dílem jediné třídy dělnické, ježto ostatním třídám záležeti musí na udržení soukromého vlastnictví. Zájmy dělnické třídy jsou ve všech zemích totožné. Osvobození dělnické třídy jest tedy dílem, kterého účastni jsou dělníci všech kulturních zemí stejnoměrně. Dělnictvo musí získati politickou moc, aby uskutečnilo převrat kapitalistického řádu ve společenský. Ne tedy passivita, která z theorie vyplývá, nýbrž aktivní postup, a to postup mezinárodní má býti heslem dělnictva.

Třeba kritiky těchto theorií? Hodně vysoká je hora spisů, napsaných o marxismu. Nového nelze nic přinášeti, leda opakovati odchylnými slovy, co řekli již jiní pro i contra. Slyšme proto kritika nezaujatého proti marxismu, protože je sám socialista. Bernstein (Voraussetzungen des Sozialismus, 1899 a Zur Theorie und Geschichte des Sozialismus, 1919) soudí skepticky. O nadhodnotě praví: „Theorie hodnotní poskytuje tak málo normy pro spravedlivost neb nespravedlivost v rozdělení pracovního výrobku, jako nauka o atomech normy pro krásu neb ošklivost obrazu.“ V číslech statistiky nenachází potvrzení o takovém mohutnění velkého kapitálu, že by tím potlačeny byly střední vrstvy. Ukazuje, že rozvojem hospodářských institucí rostou prostředky zažehnávající krise, že rostoucí sociální a politický vliv dělnictva zlepšil nepopíratelně jich poměry, že buržoastická společnost není tak krutým odpůrcem dělnictva, jak se líčí, že naopak roste v ní vědomí o povinnostech vůči hospodářsky slabším vrstvám, takže třídní boj ztrácí své ostrosti; „nikoliv z chaosu vidím socialistickou společnost se

vynořovati, nýbrž z organisační tvůrčí síly dělnictva na poli svobodného hospodářství, sdružené s tvůrčí silou zápasící demokracie ve státě a obci". Tento soud činorodého optimismu dlužno podepsati. Domácí kritika theorií Marxových uvnitř sociální demokracie samé přispěla k vytříbení názorů, takže Masaryk v článku „vědecká a filosofická krise uvnitř nynějšího marxismu" mohl právem říci: „Tato krise může státi se pro marxism mocnou silou. Jako pro každou reformní stranu příští i pro socialism živé prameny ze zjevných nedokonalostí nynějšího společenského řádu. Pokud tento pramen příští, nepotřebuje bojovná strana socialismu, sociální demokracie, míti obav z vlastní kritiky svých theorií."

V knize „Otázka sociální; základy marxismu sociologické a filosofické" (1898) podal pak Masaryk o marxových theoriích prohloubenou vědeckou kritiku, ve které uznává dvě značné přednosti marxismu potud, že „nepřipouští do mas skeptického subjektivismu a udržuje v masách naději v budoucnost, sílí víru v pokrok a nepřipouští nálady pesimistické; mimo to odkazuje, třeba že jednostranně, člověka k práci a napravuje takto svou filosofickou a politickou převratnost". Naproti tomu vyslovuje i přísné výtky, z nichž stačí uvésti doslovně tyto rázovité věty: „Nepřesnost, diletantický eklekticism marxistický nemůže dobře působit ani na rozum ani na srdce ... Materialism a mechanism marxistický je úzkoprsý a malicherný, je v něm něco nežerosního. Marx je především a jen straníkem, všeobecného citu solidárnosti nezná. Svou zlobou sílí pocity nesociální a živí až surovost ... Marxism je příliš negativní ... je také fatalistický, sází všecko na jednu kartu ... Abstraktní je celá Marxova filosofie dějin — ta vidí jen vývoj hospodářský, a vlastně jen jistou jeho část, všecko ostatní zatracuje nebo nevidí toho vůbec. Sociologický daltonism. Marx je utopista, abstraktní, suchý." Pro

zajímavost klásti sluší vedle této Masarykovy kritiky soudobou téměř kritiku vynikajícího stoupence německého kathedrového socialismu, směru to příbuzného směru anglické společnosti Fabiů. Schmoller (Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 1900) praví o Marxovi, když byl před tím ukázal na souvislost prací německých socialistických hlasatelů se staršími anglickými a francouzskými socialistickými předchůdci: „Jsou to tři šablonovité, abstraktní formulky, jedna právně filosofická, druhá politická a třetí technicky národohospodářská, v nichž obsaženy jsou zárodky pravd; ale jsou vybudovány na karetním domku falešných vět Ricardových a nestaly se přijatelnější několika povrchními, napolo pravdivými, napolo falešnými konstrukcemi dějinnými; jsou srozumitelny jen na půdě materialistického názoru světového, fikce rovnosti všech lidí, bezměrného přeceňování mechanické práce ruční.“ Obojí úsudky, ač vycházejí z různých východisk, vyznívají svým věcným smyslem souhlasně, odmítajíce marxism.

Marx a oficielní marxism varovali se důsledně nakresliti plán budovy příští socialistické společnosti. Jen tu a tam vyskytují se v té příčině sporné poznámky. Třída dělnická zmocní se v daném okamžiku státní moci, promění „pro okamžik“ výrobní prostředky ve státní vlastnictví. Tím zrušeny budou třídní rozdíly i stát, jakožto orgán třídního panství a potlačování. Stát nemá již, co by potlačoval, stát „odumře“ (Engels). Trochu určitěji prozradil Kautsky nejbližší opatření, jež dělnictvo, vlády se zmocniv ší, by bezprostředně provedlo: demokratisace všech oborů veřejného života, obsáhlá reforma školní a berní, pronikavá podpora nezaměstnaných, dalekosáhlé sestátnění velkých kapitalistických podniků a velkostatků za náhradu, zkrácení doby pracovní, zvýšení mzdy. Jinak jest ale vědecký socialism málomluvný; neboť theorie nemůže všeho předvídati, praxe však nedo-

voluje nikdy, aby theorie splněna byla až do posledního bodu. Také politické ohledy na jednolitost strany ukládaly socialismu zdrženlivost. V povšechnostech, v kritice a negaci panujících poměrů snáze udržují politické a hospodářské strany jednotu, než když nuceny jsou hledati pro své cíle podrobné positivní reformy. To zažily měšťanské strany, to zažívá bolestně i sociální demokracie všude tam, kde dospěvši k účasti ve vládě, přikročuje k tvůrčí činnosti reformní.

Co do taktiky, jakými prostředky pracovati by se mělo k novým společenským řádům, nezaujímá marxism vyhraněného stanoviska. Evoluce či revoluce? Marx kolísá. Na počátku své činnosti je pro proletářskou revoluci, hlásá třídní boj. Poučen zkušenostmi francouzského výbuchu blanquistického i hnutí německého z r. 1848, hlásá emancipační postup dělnictva. Tento taktický dualism je příznačný pro celý marxism i příčinou pozdějšího rozštěpení německé sociální demokracie. Engels odříká se revoluční taktiky, oslavuje parlamentární postup. Ale ti mladší ve straně razí již v letech osmdesátých heslo o diktatuře proletariátu. Později rozpor ten stává se zjevný, Bebel, Kautský na jedné, Vollmar, Bernstein na druhé straně. Rozpoltění strany, z níž vystoupilo křídlo nespokojených „mladých", aby zřídilo vlastní neodvislou stranu, bylo důsledkem Marxova dualismu.

I odpůrce názorů socialistických musí oceniti význam Marxův. Jako organisátor mobilisoval dělnické masy i přispěl jako málo kdo jiný k mravnímu, intelektuálnímu i hmotnému jich povznesení. Jeho vliv na další vývoj socialismu nejen v Německu, nýbrž i v ostatních státech je tak mocný, že vtiskl směru vědeckým socialismem zahájenému své jméno. Směr ten označuje se jako „marxism". Jméno Marxovo má zvuk světový. Jest-li později Marxovy theorie proměněny byly v dogmata, o nichž nesměly býti vyslovovány pochybnosti, jest-li rušné proudění věčně

měnivého života mělo dle vůle některých vůdčích hlav socialistických poutáno býti studenou, šedivou methodikou ztrnulého marxismu, jest-li každá kritika marxismu stihána byla nesnášenlivostí orthodoxních vyznavačů jako kacířství, neměl na tom viny Marx, nýbrž někteří přehorliví jeho vyznavači, papežtější než sám papež. Že kritika theorií Marxových byla oprávněna, třeba v dobách rostoucího hnutí socialistického vůdcům nemilá a proto odsuzovaná, dokazuje vývoj socialismu po válce právě v těch zemích, ve kterých marxism opanoval všemocně veškeré dělnické vrstvy.

RŮZNÉ SMĚRY SOCIALISMU.

Marxismem byla budova socialismu před válkou dostavěna. Pracoval na ní praktický duch anglický, nadšený duch francouzský a hloubavý duch německý. Francouzové a Angličané snesli stavivo, Němci je soustavně spojili. To co později ještě bylo přidáno, jsou pouhé přístavby, přestavby, neb jen opravy. Různost staviva i ducha, který stavbu prováděl, je na stavbě patrna. Neníť socialism stavbou jednolitou, ve všech součástkách vyrovnanou; každý ze stavitelů vtiskl jednotlivým součástkám svůj ráz. Kromobyčejný vliv, jakým socialism v dnešní době zasahuje do života evropských národů, káže, abychom v dalším líčení vývoje tohoto hnutí se zastavili a roztřídili soustavně jednotlivé směry, v jakých se pohybuje. Neboť je význačným úkolem vědy, aby zjevy na nás ze všech stran dorážející pojmově uspořádala a přispěla tak k jich vysvětlení.

I. Nejprve dlužno přesně rozlišovati socialism a sociální reformu. Socialism je hnutí namířené k přeměně stěžejních zásad dnešního právního řádu, jež jsou soukromé vlastnictví a volnost smluvní, aby vyrovnány byly nesrovnalosti v rozdělení majetku a důchodů. Sociální reforma chce dosáhnouti téhož cíle, ale v rámci stěžejních zásad nynějšího právního řádu; zásada soukromého vlastnictví a svobody smluvní nemá býti porušena, nýbrž jen v té míře obmezena, v jaké vyšší zájem celku toho nezbytně vyžaduje. Sociální reformy v rámci dnešního zásadního právního řádu provádějí se, počínajíc druhou polovicí devatenáctého století ve

všech státech. Podnět k nim zavdala dělnická hnutí, jako v Anglii chartism, ve Francii výbuchy z r. 1848, v Německu a v bývalém Rakousku rychlý vzrůst socialismu. Směr a cíl reform mohl by nejstručněji vystihnut býti asi takto: mají býti vytvořeny instituce k ochraně zaměstnaných jako výrobců i konsumentů, k jich zabezpečení proti účinkům nehod i proti účinkům sociálního ovzduší, v němž žijí, k jich posílení v zápasu o podíl z národního bohatství. V rozsahu a obsahu postřehnouti lze různé směry sociálně reformního hnutí v jednotlivých státech dle toho, jakým duchem je hnutí ovládáno, zda duchem liberalistických či konservativních či náboženských zásad. I někteří čelní vůdcové socialističtí přiznávali se před válkou k směru sociálních reform (Vandervelde, Bernstein, Vollmar, Oppenheimer a j.). Nelze však přehlížeti, že hranice mezi socialismem a sociální reformou budou v mnohých případech splývavé. Tak hned otázka v dnešní době nadmíru praktická, jak posuzovati dlužno převod soukromých podniků do vlastnictví státu. Nebo jiná otázka, je-li socialismem či pouhou sociální reformou opatření, kterým přiznává se osobám v podniku zaměstnaným vliv na správu podniku, po případě podíl z výtěžku. Takové případy nebude lze posuzovati jen podle theoretických, ani výhradně dle šablonovitých hledisk, nýbrž dle ducha, v jakém taková reforma se provádí, dle tendence, ku které se směřuje a dle účinků, které se jednou dostaví, které však při zahájení reformy předvídati nelze; to vše však jedině ze zevního průběhu takového reformního díla vystihnouti nelze. Proto o významu podobných reform, na samých hranicích mezi socialismem a sociální reformou se pohybujících, budou vždy vířiti spory, které na konec rozhodne vývoj poměrů, jež z reform takových vzejdou. Jistě nebude lze spatřovati v tom socialism, vyvlastní-li stát lihovary, doly, sirkárny, zaváděje z příčin finančních lihový, uhelný neb zápal-

kový monopol; kdyby vyvlastnění provedeno však bylo proto, aby správa takových závodů odevzdána byla do rukou zaměstnaneckých výborů, bude to socialistickým opatřením. Nebo dosadí-li stát do závodu orgán dozírající nad zdravotními, mzdovými poměry, není to socialismem, nýbrž sociální reformou; ale vyměří-li se zaměstnancům, pokud se týče jich zástupcům podíl ve správě a zisku závodním, dlužno to považovati za socialism. Vyvlastní-li stát velkostatek, aby zřídil z něho vzorné školní hospodářství, není to socialismem. Socialismem bude však vyvlastnění, stalo-li se za účelem, aby půda byla rozdělena a tak přivoděna změna v pozemkovém vlastnictví. Ostatně mnohdy rozhodují různé náhledy a zvyklosti národní. Zřizuje-li obec lidové lázně, lidové kuchyně, tělocvičny, hřiště, dětské jesle a zahrádky neb jiné podobné podniky, považuje se to u nás za sociální reformu, obcí prováděnou; v Anglii označují se takové obecní podniky za municipální socialism a tamní theoretičtí i praktičtí socialisté spatřují v takových opatřeních nejvábnější a nejúčinnější cíl svého postupu.

Porozuměti dobře rozdílu mezi socialismem a sociální reformou znamená porozuměti také rozdílu, který rozpoluje hnutí evropského dělnictva. Jiný je ráz dělnického hnutí v západní, jiný ve východní polovici Evropy. Převládající ráz západu je sociální reforma; převládající ráz východu naproti tomu marxistický socialism. Jak na západě, tak na východě lze dobře rozeznávati země, v nichž dělnické hnutí vystupuje se samostatnými tvůrčími myšlenkami, a země, které přijímají toliko myšlenky ze zemí prvějších, přizpůsobujíce je domácím poměrům. Na západě patří mezi prvější země Anglie a Francie; ostatní země, Italie, Španělsko, Portugalsko, Belgie, Nizozemí nevytvořily svým dělnickým hnutím nijakých samostatných forem socialistických. Na východě patří mezi prvější Německo, které mělo vliv na povahu dělnického hnutí

ve všech ostatních zemích této oblasti. V Rusku podléhalo dělnické hnutí nejprve sice vlivu francouzského revolučního anarchismu (Bakunin, Něčajev), později však vlivu německého socialismu marxistického (Plechanov). Nejnověji vzniká tam z původního marxismu samorostlý typ praktického socialismu, bolševism, který vyvíjí se ve zvláštní formy, na něž mají vliv jednak nezdary v praktickém provádění marxismu, jednak rozpory s radikálním křídlem dělnickým, jež tvoří tamní sociální revolucionáři; ač tento bolševism zrodil se z německého marxismu, začíná ho předstihovati významem. Ruský bolševism šíří se za hranice a nabývá vlivu i v jiných zemích, zvláště v radikálních křídlech socialistických. Rovněž v Čechoslovensku začíná vyvíjeti se zvláštní směr praktického socialismu od toho okamžiku, kdy toto území získalo státní samostatnost. Ve Švýcarsku, v zemi to na rozhraní západu a východu, pohybuje se socialistické hnutí v části jedné pod vlivem francouzským, v části druhé pod vlivem německým.

Bylo-li řečeno, že na západě Evropy převládá směr sociální reformy, nesmí to býti vykládáno snad tak, jako by v této oblasti neobjevovalo se vůbec rázovité hnutí socialistické, směřující k převratům základních pilířů dnešního hospodářského řádu. V Anglii je socialism, a to přísný socialism marxistický zastoupen ve zvláštní straně „Social-Democratic Federation". Mimo to má druhá strana „Independant Labour Party", rovněž jako literární společnost Fabiů, ve svém programu stěžejní požadavek marxistického socialismu, sespolečenštění kapitálového vlastnictví. Ale prvě jmenovaná strana je jen skrovně rozšířena, druhá strana pak, jakož i Fabiovci koketují vlastně toliko se socialismem, vrhajíce se praktickou svojí činností na sociální reformu. Těžištěm dělnického hnutí v Anglii je odborářství (Trade Unions) a to hlásí se přes leckterá okázalá usnesení socialistická rovněž k so-

ciální reformě. Ve Francii dosud existují zbytky revolučního blanquismu i revolučního anarchismu; také marxistický socialism je tam zastoupen v guesdistech. Ale nejznačnější část hnutí jest tam representována possibilisty, allemannisty, maloměšťanskými autoritárními anarchisty, samostatnými neb radikálními socialisty; všechny tyto směry postupují na půdě sociální reformy, při čemž připojují některé k tomu požadavek nacionalisace kapitálů, což není samo o sobě marxismem. Dělnické hnutí v Anglii a Francii má tudíž ve svých převládajích směrech povahu hnutí sociálně reformního. Ale v obou těchto zemích stalo se zvykem označovati tyto sociálně reformní směry jako socialism a strany, které je zastupují, jako socialistické. Tím lze vysvětliti, proč tak mnohé opatření, které u nás označujeme jako sociálně reformní, v Anglii neb ve Francii prohlašuje se za socialistické. Z toho vznikají mnohá nedorozumění, zvláště odhaduje-li se síla socialistického hnutí evropského; jinak vytváří se síla evropského socialismu, řadíme-li do něho dle francouzského a anglického názvosloví i tamní směry sociálně reformní, jinak zase, vyloučíme-li dle východoevropských pojmů tyto směry, obmezujíce socialism na směry, hlásající zásadní převrat společenských řádů.

Ve východní polovici evropské převládá v dělnickém hnutí směr socialistický. Směr sociální reformy nepovažuje se vůbec za socialism; strany, které kladou si za program sociální reformu (ku př. němečtí křesťanští sociálové), nezařaďují se mezi socialistické, nýbrž mezi měšťanské strany. Vyhraněným znakem tohoto socialismu je marxism. Ovšem lze v něm podle zvláštnostní jednotlivých zemí postřehnouti některé odstíny, jež vznikají buď z různých názorů o taktice nebo z různosti stanoviska k národnostní otázce. Tak v Německu vedle vládního marxismu vystupují neodvislí socialisté jako radikální a spartakovci jako revoluční křídlo; ale zásady marxistické jsou všem těmto

křídlům společny, jen taktické názory je dělí. V Rusku jsou dnes bolševici, jichž vůdcové hlásí se theoreticky k marxismu, třeba nuceni jsou v praxi od něho se odchylovati, střediskem socialismu, na jehož pravém křídle postupují menševici, na levém pak sociální revolucionáři; i zde hlavní rozdíl spočívá v názorech o taktice, jen v některých směrech ve věcných rozdílech (ku př. sociální revolucionáři jsou pro agrární komunism, bolševici pro nacionalisaci půdy). V Československu má na odstíňování uvnitř socialismu hlavní vliv názor na národnostní otázku. Část vrstev k socialismu se přihlašujících ovládána jest snahou, aby toto hnutí pohybovalo se v rámci národnostním a zachovalo si zvláštní národní rázovitost; to je t. zv. národní socialism, který je zastoupen stranou socialistickou — dřívější název „národně sociální" lépe přiléhal k povaze této strany — a stranou lidu pracujícího. Druhá část hlásí se k mezinárodnosti hnutí dělnického, nezapírajíc však nikterak národnostních zájmů svých stoupenců; sem patří sociální demokracie.

Tento zásadní rozpor mezi západem a východem provázel dělnické hnutí i do mezinárodní organisace, kterou si bylo r. 1864 v internacionále zřídilo. Utkávaly se v ní zásadní spory mezi francouzským směrem, bránícím se proti zásahům do soukromého vlastnictví, směrem anglického odborářství, vzdalujícím se politiky, německým směrem marxistickým a konečně i revolučním směrem anarchistickým. Teprve v r. 1868 a 1869 na kongressech bruselském a basilejském po značných vnitřních bojích a k velké nespokojenosti francouzských Proudhonistů prohlásila se internacionála pro sespolečenštění, nikterak však pro sespolečenštění všeobecné, nýbrž jen pro sespolečenštění půdy. R. 1876 byla internacionála rozpuštěna, r. 1889 pak obnovena, ale nikoliv již jako stálá, nýbrž jen jako periodická organisace, která má občas pořádati kongressy, obesýlané sku-

pinami dělnickými, k socialismu se hlásícími. Na kongressích odtud konaných objevily se staré rozpory vznikající z různých základních názorů o obsahu socialismu. V usneseních jeví se shoda, pokud jde o otázky zcela povšechného rázu neb o sociální reformy; v otázkách, v nichž rozhodnutí předpokládá určité zásadní stanovisko k socialismu, nedochází se k jasnému řešení, nýbrž takové otázky obeplují se jako nebezpečná úskalí nějakou hodně povšechnou formulkou. V nejnovější době přesunul se rozpor názorů na půdu taktickou. V dělnictvu jednotlivých zemí rozebírá se otázka, má-li pracováno býti k revolučnímu či evolučnímu řešení sociálního problému. Kdo jsou pro revoluční postup, chtějí zříditi novou, třetí internacionálu pod patronancí ruských sovětů; evolucionisté jsou pro obnovu dosavadní jako druhé internacionály. Dnes nelze ještě přehlédnouti, který názor pronikne.

II. Co do taktiky, jak ideály socialismu mají býti splněny, rozlišovati dlužno socialism evoluční a revoluční. První chce stavět, druhý bořit. První je organisující, soustavný, druhý demagogický, teroristický. Tento rozpor provází socialistické hnutí od prvních počátků. V Anglii stojí proti Owenistům chartisté. Ve Francii proti Saint-Simonistům, Fourieristům a Guesdistům zase Blanquisté, anarchisté, syndikalisté. Podobně ve Španělsku a Italii proti marxistům anarchisté a syndikalisté. V Německu proti oficielní, t. zv. většinové sociální demokracii strana neodvislých a spartakovci. V Rusku dříve proti menševikům (Plechanov) bolševici (Lenin); nyní proti vládnoucím bolševikům sociální revolucionáři (Kamkov).

III. Přihlížeme-li ku skladbě příštího společenského řádu, jak si ji socialism představuje, lze rozlišovati kollektivism a komunism. Ve skutečnosti není snadné najíti mezi těmito dvěma směry přesných rozdílů. „Všechny snahy po sespolečenštění hospodářských

řádů sjednoceny jsou v jediném bodu, že má zrušeno býti soukromé vlastnictví k výrobním prostředkům a náležeti celku; vše ostatní jest temné a kolísají náhledy o tom, jak jednotlivci mají býti účastni práce a požitků, nejen mezi jednotlivými soustavami, nýbrž i uvnitř těchto, takže nelze na tak nejisté půdě stanoviti pevných hranic," praví Philippovich (Grundriss der politischen Oekonomie, 1893). Nicméně právě tato nejasnost nutká, aby výrazy kollektivismu a komunismu byly ohraničeny. Pravidelně pokládá se kollektivism za mírnější, komunism za ostřejší formu socialismu. Prvější požaduje společenštění vlastnictví jen k výrobním prostředkům, druhý společenštění vlastnictví do neurčitých hranic. To není zcela přesné, poněvadž snadno vzniknou pochybnosti, který majetek je výrobním prostředkem a který nikoliv; hranice jsou v tomto směru splývavé, ježto závisí na měnivé vůli majitele, jak míní svého majetku užíti. Lépe bude lze vystihnouti rozdíl mezi těmito směry, zkoumá-li se, jak představuje si každý z nich rozdělení požitků prací získaných. Vůdčí zásadou každého socialismu jakéhokoliv odstínu je, že jedině práce jest pramenem všech hodnot, že jakýkoliv důchod získaný bez práce jest nespravedlností, že tudíž nikdo nesmí bez práce bráti podíl z jejích výtěžků. Dle jakého měřítka mají tyto výtěžky mezi jednotlivce býti rozdělovány? Jedni — a to jsou kollektivisté — prohlašují zásadu: „à chacun selon sa capacité, à chaque capacité selon ses oeuvres" (Enfantin), t. j. každému podle zásluhy čili podle výkonu. Ti druzí — a to jsou komunisté — prohlašují naproti tomu: „de chacun selon ses facultés, à chacun selon ses besoins" (Louis Blanc), t. j. od každého práci dle jeho schopností, každému požitky dle jeho potřeb. Ze socialistických myslitelů kladou za měřítko požitků výtěžek práce Godwin, Hall, Owen, Saint-Simonisté Enfantin a Bazard, Proudhon, Rodbertus; komunistický názor, že

každému má měřeno býti dle jeho rozumných potřeb, vyslovují Thompson, Babeuf, Fourier, Louis-Blanc. Marxism nepropracoval se v tomto bodu k jasnosti. Na sjezdu v Eisenachu 1869 přijal do svého programu zásadu kollektivistickou, na sjezdu Gotě 1875 zase zásadu komunistickou, v Erfurtu 1891 pomlčel o této věci úplně; souvisí to se zdrženlivostí, jakou si ukládá oficiální německý socialism, má-li mluviti o podrobnostech budoucích socialistických řádů.

IV. Co do methody, podle které řeší socialism sociální problém, lze rozeznávati socialism utopistický, vědecký a praktický. První smělou obrazotvorností skládá plány ideální společnosti budoucnosti, dokonalého ráje na světě, v němž každému zaručeno by bylo nezkalené štěstí a blaho. Nehledíc k státním románům, dříve vypočtěným, sní takto Saint-Simon o ideálu všeobecného sdružení lidstva (association universelle) k pokojné práci, Cabet o říši, ve které vědou, zásadou, doktrinou, theorií, systémem nebude nic jiného než „la fraternité", Fourier o organisaci všeho lidstva ve falansteriích, v nichž dojde ihned opojného štěstí. Vědecký socialism, opíraje se o výsledky filosofických, historických, národohospodářských i přírodních disciplin, vysvětluje kritickou methodou soudobé hospodářské poměry v dějinné jich souvislosti, i zkoumá vývojové tendence, jež z dosavadního vývoje pro příští vývoj nutno vyvoditi. Představiteli jeho jsou Thompson, Proudhon, Marx. Rozdíl mezi utopistickým a vědeckým socialismem je asi takový: První klade těžiště do věšteb o budoucnosti, druhý do vysvětlení přítomnosti. První je vynalézavou činností myslitele, druhý badatelskou činností vědce. První je poesií, druhý prosou života. Praktický socialism je skromnější: zkoumá nedostatky dnešních společenských poměrů a snaží se empirickou cestou najíti prostředky, aby nedostatky ty byly odklizeny. Je blízký směru sociálně reformnímu, liší se však od tohoto tím,

že stěžejní zásady dnešního právního řádu nepokládá za posvátné a nedotknutelné, za „tabu".

V. Co do organisační formy, v jaké mají nové řády býti uskutečněny, rozlišovati dlužno socialism světový, státní a skupinový (družstevní). Světový socialism pokládá všechno lidstvo za jedinou obec, sní proto o osvobození všeho lidstva z hospodářských běd. Jsou to francouzští spisovatelé, Saint-Simonisté a Fourieristé, u nichž jeví se tento sklon k světovosti, sklon to, který je i v jiných oborech vynikající vlastností francouzského národa, byv mu vštípen encyklopedisty a duševním vzmachem za francouzské revoluce, jež zůstavila v tomto směru trvalé stopy (viz ku př. i nyní Romain Rolanda, Barbusse). Státní socialism provésti míní nové řády uvnitř jednotlivých států skrze stát a jeho orgány, ku př. obce; municipální či komunální socialism jest proto jen formou státního socialismu. Vyskytuje-li se forma municipálního (obecního) socialismu zvláště výrazně v Anglii — mnohem výrazněji než jinde — vysvětliti to dlužno rázovitou organisací tamní veřejné správy. Stát nemá zvláštních státních úřadů, které by prováděly úkoly státní, jsouce řízeny z jediného střediska ústřední vlády, jak tomu na pevnině evropské, kde síť politických úřadů, na ministerstvech závislých, vykonává vůli státní. V Anglii jsou nejvýznačnějšími těmi orgány hrabství, města, spravovaná vesměs volenými orgány. Proto municipální socialism anglický je vlastně co do podstaty socialismem státním. Že sestátnění neb komunalisování podniků, t. j. takové převzetí podniků státem neb obcemi, při němž tyto hospodaří dle dosavádních právních řádů a ovládány jsou tak jako každý soukromý podnikatel snahou vytěžiti z podniku co největší zisky, není socialisací, nýbrž kapitalismem, leží na bíledni. Státní (municipální, komunální) socialism by znamenal, že stát (župa, obec) převezme vlastnictví podniků a že buď výtěžky rozdělovati bude mezi účastněné ni-

koliv v dnešních mzdových formách, nýbrž dle měřítek socialistických, anebo že spravovati bude podnik. ne s hlediska nejvyššího zisku, nýbrž s hlediska oprávných zájmů pracujících. Skupinový čili družstevní socialism — nebudiž při tom pomýšleno jen na družstva dle našich nynějších zákonů — staví příští společenský řád na základ větších neb menších skupin (družstev) dělníků téhož povolání neb téhož obvodu, kteří mají býti společnými vlastníky výrobních prostředků a používati jich společně; společnost by dle toho rozdělena byla ve skupiny dle povolání neb dle obvodů, z nichž každá byla by samostatným hospodářským tělesem. při čemž nebyla by mezi skupinami vyloučena nějaká organisační pojítka. Pro tuto associační formu socialismu horovali Owen, Thompson, Fourier, Louis Blanc, Lasalle; u nás v nové době Modráček (Samospráva práce, 1918). Anarchism (mutualism) Proudhonův i moderní syndikalism vybudovány mají býti na svobodných associacích, navzájem nezávislých, jež by měly na vůli dle své nálady neb potřeby se spojovati neb rozlučovati. Socialism německý byl původně státní; ještě v Erfurtu (1869) mluví se o budoucím „svobodném státu lidovém", kult státu byl v sociální demokracii zrovna tak rozšířen jako v ostatních vrstvách. Od sjezdu v Gothě 1875 vydáno heslo o „odumírání" státu v socialistické společnosti. Odtud nemluví již marxism o státu, nýbrž o společnosti; společnost má převzíti vlastnictví, říditi výrobu atd. Marx sám hlásí se k mezinárodnosti, byl by proto pro socialism světový; mluví však vždy o „společnosti" jako celku, aniž by stanovil přesněji hranic této společnosti. „Společnost" je však pojem mlhavý, bez hranic, odpovídá proto snaze, aby příští řády socialistické ukazovány byly jen v zamžených obrysech na dálných obzorech. Ale tím nebylo zabráněno, že v neoficiálních projevech výrazy společnost a stát často byly zaměňovány, již proto, že „spo-

lečnost" má různý význam, pohlíží-li se na ni s hlediska práva, nebo sociologie, nebo historie, nebo konečně s hlediska zděděných zvyklostí, kdežto „stát" jest pojmem vyhraněným, nepřipouštějícím rozmanitých výkladů.

Celkem dlužno říci tolik, že socialism nepropracoval se k jednotnému názoru o tom, v které společenské formě by jeho ideály měly býti ve skutek uvedeny, zda ve formě světové společnosti, či ve formě státní, neb ve formě družstevní. Z důvodů praktických musil počítati se státem, jako s hotovou, ustálenou společenskou formou, ale musil současně postřehnouti, že ideál sespolečnění, provedený v jediném toliko státě, narážel by následkem nezbytnosti mezinárodních styků na nepřekonatelné obtíže. Neboť sespolečenštění v té dokonalé formě, jak ji Marx vybudoval, bylo by za daných dnešních poměrů možné jedině v rámci celé kulturní společnosti, tedy ve všech kulturních státech najednou a dle stejných zásad.

VI. Seznavše takto hlavní směry socialistické pokusíme se nakresliti přehledný obraz hospodářského pořádku, který by odpovídal směru, ovládnuvšímu od dob Marxových jako vědecký socialism dělnické hnutí ve východní polovici Evropy a částečně také v polovici západní, a který označuje se stručně jako marxism. Obraz ten může býti jen mlhavý, ježto, jak bylo již dříve naznačeno, Marxovy theorie vyhýbaly se praktické půdě. Jestli lze nakresliti přece jen určitější obrysy, není to zásluhou marxismu samého, jako spíše toho, že význam celého toho hnutí zvláště v Německu podnítil zvědavost, již snažili se národní hospodáři mimo socialism stojící ukojiti tím, že spatřovali v theoriích Marxových základy a že na těch základech snažili se konstruovati plán budovy, která by z těchto základů vyrůstala. Kreslí-li se tedy obraz marxistického pořádku, bude v něm vždy mnoho obrazotvornosti. V tomto smyslu lze z theoretické mlhavosti

marxismu narýsovati ideál praktického pořádku socialistického takovýmito hrubými obrysy: Hospodářským tělesem je společnost. Touto bylo by nejlépe vše lidstvo, mohou jí býti ale také toliko jednotlivé státy neb jednotliví národové. Společnost jako hromadná osobnost musí míti svůj orgán ústřední, jemuž náležeti bude řízení, pak orgány prováděcí po celé oblasti rozptýlené. Ústřední orgán převezme všechny výrobní prostředky jakéhokoliv druhu, půdu, doly, hutě, továrny, skladiště, dopravní ústavy atd. do své správy. Skrze své orgány zjistí ústředí, mnoholi předmětů musí býti vyrobeno, aby uhraženy mohly býti potřeby obyvatelstva v společenském svazku zahrnutého, jakož aby opatřeny byly předměty potřebné, za něž by z ciziny vyměňovány mohly býti předměty doma scházející. Dle toho bude výroba tak řízena, aby výsledek byl ve shodě s potřebou. Každý občan je povinen pracovati, kam ho společenské orgány dosadí. Za vykonanou práci vyměří se mu odměna, ze které opatří si ze státních ústavů, zásobáren neb skladišť ty předměty, kterých pro svou spotřebu má zapotřebí. Zahraniční obchod bude spočívati v rukách společenského ústředí, které předměty z ciziny potřebné vyměňovati bude za předměty doma k tomu účelu vyrobené. Takovýto socialistický pořádek byl by ideálem kollektivismu i komunismu. Rozdíl záležel by v následujícím: V kollektivistickém pořádku ponechána by byla jednotlivci volnost, aby z odměny získané za vykonané práce opatřoval si předměty své potřeby libovolně; mohl by tedy co do bytu, oděvu, potravin a j. hověti svým libůstkám, svému vkusu, zkrátka své individualitě. Mimo to vyměřována by mu byla odměna dle jeho výkonnosti; přičinliví a schopní obdrželi by více, méně přičinliví a méně schopní také méně. V komunistickém pořádku rozdělován by byl výsledek výroby dle rozumné potřeby každého jednotlivce bez ohledu na jeho schopnost neb přičinlivost. Pro

individualisaci spotřeby zbylo by málo příležitosti, protože potřebné spotřební předměty byly by každému společenskými orgány přikazovány. Ostatně i za kollektivistického pořádku ovládáno by bylo spotřební hospodářství jednotvárností, protože mohly by potřeby ukájeny býti jen z předmětů společensky vyrobených; společenská výroba sotva by mohla býti tak individualisována, jak to možno za výroby soukromým podnikatelským zájmem řízené.

Takový je v nejhrubších rysech obsah marxismu, přeloženého z theorie do praxe, a na takový hospodářský pořádek nutno asi mysliti, mluví-li se o společenské hospodářské soustavě, o sespolečenštění výroby neb podobně. Mluvilo-li se před válkou povšechně o socialisaci, nemohlo to v zemích, kde marxism ovládal dělnické hnutí samojediný, znamenati než takovou reformu, kterou by zaveden byl hospodářský pořádek právě naznačený. To dlužno zvláště vytknouti, protože po válce nabylo slovo socialisace odchylného významu. V Německu začíná se právě proto v nynější době rozlišovati mezi „plnou" socialisací a socialisací bez tohoto přívlastku; plnou socialisací vyrozumívá se společenská hospodářská soustava marxistická tak, jak byla zde její kostra naznačena, na rozdíl od toho, co po válce se výrazem socialisace míní. Znovu však nutno zde zdůrazniti, že v západních zemích, v Anglii, Francii i v těch zemích, v nichž dělnické vrstvy přejaly anglické neb francouzské názory, slovo socialisace má zase jiný význam, ježto obsahuje i jen sociální reformy. Mnohé spory v otázce sociální vznikají z toho, že užívá se slov „socialismu", „socialisace", „sociální reformy" promiscue, aniž by se pojmy vysvětlily, že se zkrátka slova ta — často bezmyšlenkovitě — zaměňují.

NACIONALISACE PŮDY.

Mezinárodní ústav pro sociální bibliografii uveřejňuje občas výsledky světové knižní produkce z oboru věd sociálních. V jediném roku 1910 napočítal 27.076 spisů z tohoto oboru; z nich vypadalo na sociologii 2638, na theoretické národní hospodářství 392, na praktické národní hospodářství 5206, na sociální politiku 7983, na finanční vědu 1159, na sociální a hospodářské dějiny 2232 spisů atd. Vykazuje-li jediný rok taková čísla, snadno lze si zobraziti, jak ohromná jest látka, jež literární produkcí sociální nahromaděna byla za několik předcházejících desítiletí. Nejsvědomitější pracovník není proto s to, aby ji zpracoval dopodrobna, neřku-li vyčerpal. Bylo by to dojista zajímavé; ale pro toho, kdo získati chce jen povšechný přehled o vývoji socialismu, nezbytné to není. Ze zásadních ideí, na nichž vybudován socialism až do osmdesátých let devatenáctého století, čerpají socialističtí epigoni nové doby, kritisujíce, doplňujíce, prohlubujíce. Stopovati tyto práce podrobněji, rozvleklo by úvahy do nekonečna.

O jednom zjevu nelze však pomlčeti. Socialistická nauka ve své Marxem dohotovené formě tíhne k společenštění kapitátů všech forem.

Proti tomuto, kapitalism v jakékoliv formě potírajícímu názoru vystupuje hnutí, které spatřuje vlastní příčinu vadnosti dnešních společenských řádů jedině v soukromém vlastnictví k půdě i dožaduje se proto reform v oboru jediného druhu kapitálového majetku, a sice majetku pozemkového. Základní myšlenku vy-

slovil John Stuart Mill (Principles of political economy, 1848) takto: „Vlastnictví záleží v právu každé osoby, aby nakládala volně se všemi předměty, které vlastní prací si zjednala, neb dědictvím neb smlouvou od vyrábitele opatřila; ježto půda, nehledíc k zlepšením, není výrobkem lidské práce, nemůže této zásady vlastnictví na pozemkový majetek býti užito.“ Hnutí z této myšlenky vycházející řízeno je heslem: „nacionalisace půdy“. Vlastí jeho je v Anglie; později nabylo rozsahu ve Spojených státech a přeneseno do Německa pod heslem „pozemkové reformy“.

V Anglii již r. 1775 (The meridian sun of liberty) žádá Tomáš Spence, aby veškerá půda převedena byla do vlastnictví obcí, které by ji ve prospěch všech občanů pronajímaly. R. 1805 navrhuje Hall převod půdy do vlastnictví státu, který rozděloval by ji mezi jednotlivé rodiny dle jich četnosti. Herbert Spencer (Social statics, 1851) pokládá, jako před ním Tomáš Paine (Agrarian Justice opposed to agrarian law, 1795—6) a John Stuart Mill, vlastnictví k půdě za neodůvodněné, ježto vzniklo původně lupem a utlačováním, nikoliv prací. Nebudiž přehlíženo, že táž otázka byla i za francouzské revoluce palčivou. Prudce vystupovaly proudy, aby vydán byl zákon (loi agraire), dle něhož by půda byla mezi obyvatelstvo rozdělena; jen hrozbami hrdelních trestů utlumil konvent tyto proudy. Později ještě hájí Belgičan Colins (Le Pacte social, 1835; Qu'est-ce que la science sociale, 1853) zásady, že nemovitý majetek má patřiti všem. Nejčetnější stoupence pro myšlenku nacionalisace půdy získal americký spisovatel Henry George svým sensačním a stkvěle psaným spisem „Progress and Poverty“ (1879), který vyšel asi ve sto vydáních a byl do mnoha jazyků přeložen. „Stejné právo všech lidí,“ tak prohlašuje, „aby užívali půdy, jest tak jasné, jako právo dýchati vzduch; jest to právo zaručené jich bytím. Neboť nemůžeme předpokládati, že někteří lidé mají

právo býti na světě, jiní nikoliv.“ Vlastnictví k půdě je neprávem, je příčinou pozemkové renty, kterou béře vlastník bez práce, je příčinou pauperismu, krisí, železného zákona mzdového. Stát je oprávněn přivlastniti si pozemkovou rentu bez náhrady; nejvhodněji provede to pronikavým jejím zdaněním; daň pozemková musí býti tak vyměřena, aby vsála celou pozemkovou rentu, všechny ostatní daně budou moci býti potom odstraněny. Tyto myšlenky přiléhaly znamenitě k americkým poměrům. Ohromné lány ladem ležící půdy přidělovány tam osadníkům za skrovné náhrady. Veliké zisky, jež za rozmachu americké výroby obilní a obchodu zámořského z půdy takto získané nabyvateli byly čerpány, musily podnítiti úvahy vyznívající v návrh, aby stát v zájmu celku zmocnil se těchto zisků. V témže myšlenkovém ovzduší pohybuje se anglický spisovatel Alfred Russel Wallace (Land Nationalisation, its necessity and its aims, 1882), třeba že dospívá k pozměněnému závěrku: stát má převzíti veškerou půdu za náhradu, státi se jejím vrchním pánem a dozírati na nájemce, skrze které by ji vzdělával. George a Wallace přispěli neobyčejnou měrou k tomu, že hnutí po nacionalisaci půdy je v Anglii populární; vysvětliti to lze tamními zemědělskými poměry. Velký majetek pozemkových lordů vzděláván je četnou vrstvou nájemců; tento poměr musí vnucovati úvahy, je-li spravedlivo, aby zisk z půdy osvojoval si vlastník, který se o vzdělání její nikterak nepřičiňuje, nýbrž vede z jejích výtěžků stkvělý život v hlavním městě, kdežto vlastní vzdělavatel musí spokojiti se jen se skrovným údělem. Z Anglie přenesena tato hnutí do Německa (Gossen, Stamm, Samter, Stöpel) pod heslem „pozemkové reformy“; hlavním mluvčím je zde Flürscheim, který ve svých spisech („Auf friedlichem Wege“ 1884 a „Der einzige Rettungsweg“, 1887) představuje si provedení tak, že stát převede postupně půdu do svého

vlastnictví a bude ji pronajímati takovým způsobem, aby nájemci zbyla jen náhrada za jeho práci, státu pak připadla celá pozemková renta. Stoupenci tohoto směru jsou přesvědčeni, že takovouto pozemkovou reformou odstraněny by byly všechny nesrovnalosti, vznikající z celého dnešního kapitalistického řádu. Spatřují příčiny pauperismu a krisí nikoliv v dnešní kapitalistické soustavě výrobní, spíše v tom, že kapitalisté nepoužívají přebytků ze svých výtěžků k tomu, aby rozšířili výrobu a rozmnožili vyrobené statky, zaměstnávali větší počet dělnictva, zlevnili výrobky pro konsum, nýbrž že na místě toho ukládají přebytky ty způsobem, který poskytuje největší bezpečnosti. Odejme-li se tudíž sestátněním půdy kapitalistům možnost ukládati přebytky v půdě, která jedině poskytuje uloženému kapitálu plné bezpečnosti, bude nucen kapitál obraceti se cele do průmyslu, dospěje se k nápravě. Proto pozemková reforma mohla by dle mínění přívrženců sprostředkovati smír mezi socialismem a kapitalismem.

Slabiny této argumentace jsou příliš zjevny, než aby bylo třeba je vyvraceti. Leží přece na bíledni, že kapitály, kterým odejmuto bude bezpečné ukládání v půdě, obrátí se k jiným odvětvím, která za moderní organisace úvěrní poskytují rovněž záruky. Setkáváme se zde se středověkým názorem, že bude lze odstraniti hospodářské nesrovnalosti ucpáním jediného pramene důchodů bez práce, zákazy úrokovými. Socialism zaujímal k pozemkové reformě stanovisko odmítavé (Bebel, Conrad Schmidt, Kautský, Hertzka); jeho cíle jsou širší, směřují k odstranění kapitalistické soustavy vůbec, k sespolečenštění všech výrobních prostředků, k společenskému řízení výroby ve všech oborech. Nemůže tedy spokojiti se s reformou, která by jediný druh kapitálový, půdu, převedla do vlastnictví státu, připouštějíc i zde formou nájmu kapitalistický ráz výroby. I v Anglii, kde nacionalisace

půdy je populární, pokládal bývalý vůdce marxistických socialistů Hyndman sestátnění půdy za vhodnou reformu jen za současného neb předcházejícího sestátnění kapitálů, strojů, dopravních prostředků. Zrovna tak dělnické tamní organisace, přecházejíce do tábora socialistického, kladly důraz na nacionalisaci půdy a dolů, současně však též na nacionalisaci (t. j. sestátnění) ostatních prostředků výrobních, směnných i distribučních. Přes tuto odmítavost omeziti socialisaci na jediný druh kapitálu, půdu, účinkovalo hnutí po nacionalisaci půdy a pozemkové reformě znatelným vlivem na další vývoj socialismu: tlačilo ho, aby zkoumal blíže poměry zemědělské a hledal cesty, jak by svůj program přizpůsobil zvláštním poměrům v tomto odvětví. Nutkaly k tomu také důvody politické agitace; populačně má venkov všude převahu nad městy, strana, která domoci se chce rozhodujícího vlivu, musí vynasnažiti se, aby zakotvila na venkově.

Ve Francii postřehla skupina marxistického socialismu (Guesde, Lafargue) nutnost, upustiti pro odvětví zemědělské od kollektivistických zásad, které bezmezné žádostivosti francouzského středního a drobného rolníka po půdě — viz karakteristiku v Zolově románu „La terre" — musí vypadati jako blasfemie; na sjezdech r. 1892 a 1894 přijat zemědělský program, slibující malým zemědělcům ochranu soukromého vlastnictví a při tom sociální reformy takové, jaké slibuje každá agrární strana. Skutečně podařilo se francouzským marxistům získati tímto programem hodně voličů z kruhů malorolnických. V německém socialismu střetly se v otázce té dva směry. Na jedné straně orthodoxní marxism, věřící v theoretická dogmata, nepřipouštěje odchylek sebe menších; na druhé straně revisionisté, sklánějící se před skutečností, že vývojem dogmatické předpoklady marxismu splněny nebyly, že proto socialism musí obraceti se aktivně k sociálním reformám. První směr representuje Kautský (Die

Agrarfrage, 1899), druhý Oppenheimer (Die Siedelungsgenossenschaft, 1896 a Die soziale Bedeutung der Genossenschaft, 1899) a Hertz (Die agrarischen Fragen im Verhältnis zum Sozialismus, 1899). Kautský věří v sespolečenštění průmyslu, který svojí převahou donutí i zemědělství k socialisaci, jež ostatně bude výhodná, protože v zemědělství jen podnikání ve velkém je zdravé, podnikání v malém však znamená nedosycenost, přepracovanost. Nicméně formuje dočasný agitační program agrární hodně krotký, v němž o socialisaci není obsaženo ni slůvko a jehož nejradikálnější body jsou zrušení svěřenství, normální den pracovní, zrušení čeledních řádů, státní pojištění živelní, podpora družstevnímu ruchu, scelování, bezplatná lékařská a právní pomoc, meliorace, ochrana proti šíření nakažlivých nemocí dobytčích atd., zkrátka program, který nezdráhal by se dnes podepsati ani zarytější agrárník. Oppenheimer spatřuje cíl v expropriaci velkého majetku pozemkového, aby na něm usazen byl pracovní lid; hospodářskou formou mají býti výrobní družstva. K podobnému výsledku dospívá i Hertz: malé podniky zemědělské mají družstevní formou organisovány býti v podniky velké, všechna zemědělská družstva pak mají sloučena býti páskou jednotného ústrojí, stát nemá však do toho zasahovati. Poněvadž i Kautský ve svém agitačním programu vyslovuje se pro družstva, vyúsťují socialistické plány pro zemědělství — nehledíc k drobnějším samozřejmým návrhům — na konec vlastně buržoasticky: podpora družstevního ruchu. Jenže každý z obou, socialista i buržoa, slibuje si od družstevního vývoje na venkově něco jiného; první přípravu k socialisaci zemědělství, druhý posílu dnešních poměrů a zvýšení resistence tohoto stavu proti převratům.

Z obsahu reformních projektů, jež v této kapitole byly vylíčeny, je patrno, že nacionalisaci či znárodnění půdy nelze nikterak stotožňovati se socialisací

půdy ve smyslu sespolečenštění dle ideálu marxistického. Toto sespolečenštění by znamenalo takové hospodaření půdou, aby celá společnost skrze své orgány řídila výrobu i rozdělovala výtěžky mezi pracující buď dle výkonů neb dle potřeb každého z nich. Nacionalisace znamenala by mnohem méně, jen převod půdy do vlastnictví nikoliv národa, protože za dnešní skladby kulturních států „národ" co takový nemá právního ústrojí, nýbrž do vlastnictví státu, a to buď převod přímý, takže by stát řídil hospodářství jako každý jiný soukromý vlastník, aneb převod nepřímý, že by stát zmocnil se výhod stoupajících výtěžků půdy prostřednictvím své berní soustavy. Nacionalisace je tedy jen jiný výraz toho, co označuje se jako sestátnění, nechť přímé jako sestátnění majetku samého, či nepřímé jako sestátnění majetkových požitků. Ovšem má nacionalisace či znárodnění půdy lidovější zvuk než suché sestátnění.

Kdyby výraz „znárodnostnění čili nacionalisace" měl brán býti doslovně, musila by ve státech národnostně smíšených provedena býti ústavně organisace jednotlivých národů, z kterých se takový stát skládá, aby každý z nich mohl převzíti správu nacionalisovaných podniků do rukou národnostně složených orgánů. Na takovou národnostní organisaci uvnitř států národnostně smíšených žádný z přívrženců myšlenky nacionalisace nepomýšlí. Vždyť myšlenka ta šířena zvláště úsilovně na půdě Spojených Států, kde národnostní otázka nemá toho významu, jaký se jí přikládá na evropské pevnině; a v Anglii, kde tato myšlenka byla a je i dosud neobyčejně populární, nečiní se mezi národností a státem takový rozdíl, jaký odpovídá tradičnímu smýšlení pevninových národů evropských, v nichž dějinný vývoj, protkaný houževnatými spory národnostními, ustálil novodobé přesné rozlišování pojmů národa a státu.

PROJEKT SOCIALISACE VÝŽIVY.

Hledíc k neobyčejnému významu, k jakému vzrostly po válce otázka výživy obyvatelstva a otázka státních financí, zasluhují zvláštní pozornosti dva projekty ze socialistického ovzduší vyrostlé, z nichž první označiti lze jako projekt socialisace výživy, druhý pak jako projekt socialisace státních financí.

Stopy prvního projektu socialisace výživy vedou do starší literatury socialistické. Effertz ve spisu: „Arbeit und Boden" (1889) klade za ideál socialistické společnosti, aby břímě práce na jedné a spotřební statky na druhé straně stejně byly rozděleny. Mezi posledněǰšími statky dlužno rozlišovati prostředky výživné a kulturní. Prvních, pocházejících z půdy, lze vytěžiti množství rozsahem půdy omezené, druhých však množství skoro libovolné. Měla by býti zavedena všeobecná pracovní povinnost, stačila by ku př. práce po dvě hodiny denně, za kterou obdržel by každý příslušné množství výživných prostředků; kdo chtěl by též kulturních požitků, musil by nad to zvláště pracovati. Effertz počítá však s tím, že lenost vábí člověka mnohem více než požitky kulturní. Proto by docházelo k tomu, že většina občanů socialisovaného státu omezila by se na dvouhodinnou dobu pracovní, aby vydělala si výživné prostředky; tak by výroba kulturních prostředků stala se zbytečnou a byl by tedy pokles kulturní nutným důsledkem. Musila by proto zavedena býti delší, aspoň osmihodinná doba pracovní; potom by obdržel každý za práci potřebné výživné prostředky a nad to ještě prostředky kulturní. Ježto

počet obyvatelstva stoupá, půda však, hlavní pramen výživy, je omezena, nastala by alternativa: buď bylo by nutno zachovati nějakým způsobem počet obyvatelstva stálým, jiným slovem musil by zamezován býti vzrůst obyvatelstva, anebo by musila každoročně část hladem zahynouti. „Socialism trpěti bude zlem přelidněnosti." Hodně pessimistický závěrek projektu, který přinésti má lidstvu šťastnější pořádek dnešního. Projekt dost příbuzný vyslovuje anonymní spisovatel Atlanticus v práci: „Ein Blick in den Zukunftstaat" (1898) takto: Stát má starati se o výrobu obyčejných prostředků výživných a oděvních, o stavivo pro obytné budovy, o státní budovy a dopravní prostředky. Výroba předmětů přepychových, nábytku, stavba obytných budov, vydávání knih, novin atd. mají přenechány býti soukromému podnikání. Také výchova dítek ponechána by byla rodině; stát staral by se jen o školy pro dítky. Každému, kdo chce pracovati, přikáže stát práci. Kdo pracoval pro stát určitou dobu, která by pro každé povolání podrobným šetřením byla stanovena — dle výpočtů autorových stačilo by pro muže 9 až 10, pro ženy 6 až 8 let práce — získal by státní pensi, postačující, aby opatřoval si potřebnou výživu a oděv doživotně. Výrobní prostředky potřebné k výrobě předmětů, o něž musil by se stát starati, vyvlastnil by stát od nynějších majitelů za náhradu, kterou vyplácel by jim ve formě renty. Kdo toužil by též po předmětech soukromému podnikání přenechaných, mohl by přivydělávati si v těchto podnicích nad svou pensi prostředky k tomu. Každé rodině musil by po odbyté pracovní povinnosti dle její žádosti přikázán býti pozemek k stavbě rodinného domku se zahrádkou. Kdo nechtěli by pracovati, o ty by se stát nestaral.

Podrobněji ještě rozvádí týž projekt Popper-Lynkeus (Fundament eines neuen Staatsrechtes, 1905 a Die allgemeine Nährpflicht, 1912). Rozeznává potřeby nutné (výživu, obydlí, oděv, lékařskou pomoc, nemo-

censké ošetření) a zbytné (vše ostatní). Předměty pro nutné potřeby obdržeti má každý bez rozdílu po celý svůj život in natura od státu. Zbytné potřeby opatřoval by si každý zcela takovým způsobem, jak činí dnes. Předměty nutné potřeby pro všechny opatřiti musí „vyživovací armáda" za řízení státního. V této armádě byl by každý občan bezvýjimečně povinen pracovati po určitou dobu, asi — jak autor vypočítává — od 18. do 30. roku u mužů a od 18. do 25. roku u žen. Po uplynutí této pracovní doby byl by každý úplně volný; buď by spokojil se dávkou nutných předmětů státem naturálně mu poskytovaných, oddávaje se bezstarostnému životu, anebo mohl by věnovati se zaměstnání v některém soukromém podniku, aby mimo nutné, státní dávkou uhražené potřeby mohl ukájeti i své kulturní, přepychové potřeby. Vládla by takto ve státě dvojí soustava hospodářská: socialisované státní hospodářství pro předměty nutných potřeb a kapitalistické hospodářství dnešní pro ostatní předměty. Sestátnění všech podniků, zabývajících se výrobou a obchodem předmětů nutné potřeby, bylo by ovšem nezbytnou podmínkou. A na konci projektu objevuje se na filmu idyla: venkovský domek, kolem zahrádka plná zeleně, bezstarostný život, Philemon a Baucis, opravdový ráj. Arciť nezatajuje ani tento projekt obavy před přelidněním. Omezenost půdy, pravděpodobnost, že vyčerpány budou jednou uhelné doly, železná ruda a pod., ospravedlňují pessimism, že nevystačí se jednou v budoucnosti s prostředky k existenci lidské nezbytnými. Bude nutno spořit, obmezovat uměle počet obyvatelstva; Popper v tom směru neváhá hlásati krutosti, které obvykly jsou dnes jen u kulturně nejzaostalejších kmenů australských: potracování dítek, jen „musí se to tak díti, aby procedura provedena byla bez bolestí a rychle"! Slouží to za příklad, kam se až může dospěti, jakmile vydá se někdo na cestu dobrodružných konjenktur.

Jak myšlenka socialisované výživy zaměstnává mysle vážných pracovníků, poznati lze z toho, že vynořují se občas nové a nové plány. Tak vystupuje Potthoff (Probleme des Arbeitsrechts, 1911) s návrhem, aby stát povinen byl dodávati každému svému příslušníku denně libru chleba a libru brambor in natura a opatřil si potřebné zásoby všeobecnou pracovní povinností mužů i žen; dle výpočtů, jež provedl Köppen, stačila by prý jen dvouletá všeobecná pracovní povinnost, aby opatřeny byly dostatečné zásoby.

Před válkou byl by býval sotva kdo vážně přemýšlel o takových projektech. Utopie! Býti po celý život odkázán na erární stravu a erární byt, toť kasárna. A býti rekrutýrkou zapřažen k pracem bez svobodné volby, bez ohledu na své schopnosti, toť káznice. Ani nejpřísnější socialism neodvážil se jíti tak daleko; vyciťoval dobře, jak mocný odpor by proti sobě vzbudil, kdyby dotkl se právě těch velikých vymožeností liberální hospodářské soustavy, které byly dobré a budou proto vždy čestnou stránkou v dějinách liberalismu, svobody osobní i domácí a svobodné volby povolání. Po válce klesli jsme kulturně až tam, že je náš myšlenkový chod bohužel jiný. Jak hluboce zasahovala drsná ruka státní svým „policejním socialismem" u každého občana do spotřebního hospodářství rodinného, jež až dotud považováno bylo za nedobytnou, odevšad chráněnou tvrz a v němž spatřovali jsme volné pole hověti svým jemnějším kulturním potřebám po všednostech denního zaměstnání! Povinnost k válečným výkonům ve všech válčících státech, zařizování pracovních armád v Rusku jsou zjevy poučující, že zavedení nucené práce patří k možnostem poválečných států, které ve volbě prostředků k dosažení určitých cílů málo se ohlížejí na individuální svobody, druhdy jako nejvzácnější statek kulturního pokroku ceněné a střežené. Proto dnes, pozbyvše nikoliv dobrovolně, nýbrž nuceně jemného citu pro

kulturní nutnost jistého svobodného, nedotknutelného a úzkostlivě chráněného okruhu v duševních, kulturních a hmotných potřebách svého života, a opomíjejíce otázku, jakou měrou hmotná osobní vázanost by mohla působiti brzdivě na kulturní vývoj lidský, posuzovati můžeme projekty socialisované výživy jedině s toho stanoviska, že se toliko tážeme: byl by dnešní stát schopen takové úkoly provésti? Odpověď vyzní: Stát úplně soběstačný, ano; jiný stát nikoliv. Důvody jsou zjevné. A ježto úplně soběstačných kulturních států na světě nenajdeme, vyřknut nad uvedenými projekty neodvolatelný soud: Byly by kulturním zpátečnictvím.

PROJEKT SOCIALISACE STÁTNÍCH FINANCÍ.

Mimo vyjezděné koleje marxismu po zvláštních, ale přece ještě socialistických cestách pohybuje se Goldscheid (Staatssozialismus oder Staatskapitalismus, 1917, pak Sozialisierung der Wirtschaft oder Staatsbankerott, 1919) se svým projektem socialisace státních financí čili — jak ho autor sám označuje — projektem státního kapitalismu. V době krajně bědných státních financí má stát přikročiti k přetěžkým úkolům; má vzkřísiti výrobu, uspořádati spotřebu, usnadniti převod peněz ve zboží, urychleně odpomoci hromadné nezaměstnanosti, stupňovati výkonnosť práce, zabezpečiti mezinárodní výměnu výrobků, upraviti peněžní poměry. Při tom zeje hluboký nepoměr mezi stále rostoucím politickým mocenským aparátem státním a jeho hospodářským málomocenstvím. Je osudným klamem, domnívá-li se někdo, že bude to napraveno jedině novou politickou orientací, zlepšením volebního práva, zabezpečením koaliční svobody, dobudováním sociálního pojištění a sociálního zdravotnictví, rovnoprávností konfessí, parlamentarisováním vlády, demokratickou kontrolou zahraniční politiky, novou úpravou bernictví a pod. Dnešní stát je státem berním, odkázaným na příjmy z berní, nemaje dostatečného vlastního majetku. Vládnou v něm proto skutečně, třeba nikoliv parlamentárně, ty vrstvy, na jichž berně stát je hlavně odkázán. Těmi je trojice: velký majetek pozemkový, těžký průmysl a vysoká finance. Politická demokracie je takto ochromována hospodář-

ským absolutismem. To nepostřehuje jasně vědecký socialism, jehož theorie právě v oboru státních financí ukazují největší mezery; ulpěl na zásadě, odmítat nepřímé daně, protože zatěžují široké vrstvy, ač přímé daně účinkují zrovna tak, ježto je poplatník přesunuje na tytéž vrstvy. Pojem státu působil mu vždy rozpaky, pro samou společnost neviděl takřka státu. Obyčejnou berní politikou neprovede se ozdravení poměrů. Stát musí hledati útočiště v socialisaci, má-li zachrániti se před shroucením. Sotva kdy vrátí se tak příznivá příležitost k přeměně nynějších vlastnických řádů. Nesnesitelná nouze státu, pathologické rozdělení majetku, krise ve výrobě, spotřebě, úvěru, horečné rozrušení davu, to vše tlačí jediným směrem. Dle náhledu autora je třeba převésti určitou část národního jmění do majetku státního, aby dnešní berní stát přeměněn byl ve stát majetkově založený. Za tím účelem třeba zavésti daň majetkovou, kterou by poplatníci musili odváděti nikoliv v penězích, nýbrž in natura. Nad to by musilo státu přiznáno býti právo, aby z majetkových předmětů, z nichž obdržel by ve formě majetkové daně určitou část, mohl výkupem opatřiti sobě i tu část majetku, která by nynějším majetníkům po zapravení daně zbývala, by stát mohl do svého vlastnictví převésti i majetek, který nelze rozděliti; to týkalo by se majetků pro socialisaci zralých. Výše majetkové daně musila by vyměřena býti tak, aby hodnota jejího výnosu rovnala se nejprve výši státních dluhů; mimo to musilo by ještě tolik soukromého majetku převedeno býti do vlastnictví státu, aby z jeho výnosu uhraženy mohly býti všechny státní potřeby, vyjímajíc ty potřeby, jež mohou uhraženy býti výnosem cel a takových dávek, které neohrožují trvale produktivitu celkového hospodářství. Dle toho činila by majetková daň, jak autor jen dle oka bez jakýchkoliv výpočtů odhaduje — vůbec je zajímavé v tomto finančním projektu, že není

doložen ni jediným číslem — asi třetinu národního majetku. Jako zralé k takovému převodu ze soukromého do státního majetku označeny: velký majetek pozemkový, lesy, městská půda, doly, hutě, vodní síly, mlýny, obilní obchod, strojní, lihový, petrolejový, dřevařský průmysl, banky, pojišťovny. U akciových podniků bylo by lze provésti převod snadno převzetím akcií. Ku kontrole takového obrovského hospodářství nebyl by dnešní chřadnoucí parlamentarism schopen; bylo by třeba zříditi zvláštní kontrolní orgány ze zástupců rozmanitých stavů, povolání a hospodářských organisací. Stát vládnoucí tak rozsáhlým výrobním majetkem musil by státi se sám pánem mezinárodní výměny statků; zprostředkoval by tuto, uzavíraje s jinými státy smlouvy o vzájemných naturalních dodávkách zboží. Provedením celého toho plánu získal by stát prostředky, aby mohl uskutečniti také projekt socialisované výživy, který vyložen byl v předcházejícím odstavci.

Autor, jako každý přesvědčený socialista, cení neobyčejně převahu výroby v celém státu jednotně uspořádané nad dnešní rozptýlenou výrobou. Proto slibuje si od svého projektu všechny možné výhody: krom obyčejné zvýšení výtěžků, zmohutnění státu, nejrozsáhlejší opatření hospodářská, pronikavé sociální reformy, zvýšení mravní, zdravotní, hospodářské, politické úrovně obyvatelstva; i červánky věčného míru mezi národy objevují se na konec lákavě na obzoru.

V prvním okamžiku položí sobě dojista každý, kdo o tomto projektu uvažuje, otázku: Jaké výhody vyplývati budou státu z toho, že majetková daň odváděna má býti in natura místo v penězích? Je-li účelem této daně, aby uhraženy byly státní dluhy, a vyměří-li se proto výše daně tak, aby výnos daně rovnal se výši státních dluhů, pak zdáti se bude lhostejno, jakým způsobem daň bude odvedena. Neboť odvede-li se daň v penězích, zaplatí stát z toho dluhy,

z jeho bilance zmizí toto passivum a ze státního rozpočtu zmizí výdajová položka na zúrokování a umořování státních dluhů. Obdrží-li stát daň in natura, nezmizí státní dluhy, ale v jeho bilanci proti tomuto passivu státi bude jako aktivum majetek daní získaný; ve státním rozpočtu pak proti výdajné položce na zúrokování a umořování státního dluhu obsažena bude příjmová položka výnosu z majetku daní získaného; na pohled vnesou se tím zbytečně průběžné položky do státní bilance a do státního rozpočtu. Ve skutečnosti vypadá však věc jinak a sluší uznati, že autor tohoto projektu mínil to dobře se státními financemi. Dlužno totiž počítati do budoucnosti s vývojem pravděpodobným ve dvojím směru. Předně: Všechny dosavadní zkušenosti dokazují, že státům podařilo se vždy, třeba s velkými břemeny obyvatelstvu ukládanými, vybřednouti z nejtěžších situací, do kterých upadly; stačí ukázati, nelistujeme-li v dějinách dále nazpět, na případy z posledních století, jaké poskytují Spojené státy po válce za neodvislost i po otrocké válce mezi severem a jihem, Francie za Ludvíka XIV. a za revoluce, Italie po sjednocení, Anglie a Rakousko po válkách napoleonských, ve kterých všechny tyto státy zmítány byly uvnitř hrozivými krisemi finančními. Jakmile podaří se tentokráte státům překonati obtíže válkou nahromaděné, jakmile budou uvolněné státní poměry konsolidovány, rozrušené státní finance uspořádány, pokleslý státní úvěr obnoven a upevněn, chaotické hospodářské poměry v pořádek uvedeny, budou příznivé účinky toho jeviti se v klesající míře úrokové, v stoupající výnosnosti výrobního majetku. Stát bude moci konversí snížiti úrokové břemeno svých dluhů, při tom však bude moci počítati s vyšší výnosností majetku daní získaného; příslušná výdajná položka v jeho rozpočtu bude snížena, příjmová položka tomu odpovídající naproti tomu zvýšena. Za druhé dlužno míti na mysli, že průběhem

delších období výnosnost výrobního majetku stále stoupá; stoupá konsumující i pracující populace, technika výrobní a směnná se zdokonaluje, překážky odbytové se vyrovnávají, výkonnost pracovní se zvýšuje. Kdo vládne majetkem výrobním, požívá takto vyhlídky, ba jistoty, že výnosnost majetku toho bude mu neustále vzrůstati. Stát tedy, který majetkovou daní obdržel výrobní majetek in natura, může s plnou bezpečností počítati na to, že dluhové jeho břemeno zmenšováním umořovacích kvot a klesáním míry úrokové bude se snižovati, že však příjmy z majetku daní získaného budou stoupati a že na konec, až dluhy budou umořeny, zůstane v rukách státu čistý, nižádným břemenem nezavazený majetek, jehož stoupajícím výtěžkem bude moci neobmezeně vládnouti. Majetkovou daní in natura odváděnou spekuluje tedy stát à la hausse. Kdyby stát vybíral daň majetkovou v penězích, zapravil by ovšem z jejího výnosu svoje dluhy, ale dalšího prospěchu by z toho neměl; výhody vyplývající z okolností právě uvedených připadly by v tomto případě na účet majitele, který by majetkovou dávku zapravil hotově, třeba si byl potřebné peníze opatřil k tomu úvěrem.

Autor projektu socialisace státních financí jest si vědom výhod pro státní finance právě uvedených, ale počítá mnohem více s jinou výhodou pro stát. Stát jako vládce obrovského výrobního majetku — představme si jen, že by aspoň třetina všeho majetku byla jeho neomezeným vlastnictvím — mohl by využitkovati nejdokonalejších výrobních method a zvýšiti takto hospodářské výtěžky netušenou měrou. Autor přehlíží dvojí: Nejprve je vůbec otázkou dnes ještě velespornou, je-li veřejná správa státní v oboru hospodářského podnikání zárukou dokonalejšího hospodaření a lepších výtěžků, než soukromá správa podnikatelská; autor v té věci klade za příklad sestátněné dráhy v Německu, nevšímaje si, že v sestát-

něných drahách bývalého Rakouska mohl by býti podán příklad opáčný. Potom zapomíná autor, že jeho projektem má provedena býti socialisace majetku daní získaného; socialisovaný majetek musí však spravován býti s jiných než výhradně ziskových hledisek, a sice hlavně s hledisek, aby těžili pracovníci co nejvíce bez ohledu na to, jestli tím zisk státu jako podnikatele je zmenšován. Naděje na veliké zisky státu mohly by se takto rozplynouti v dým.

Ale i kdyby toho nebylo, a kdybychom nedotýkali se zásadního hlediska, jakým vlivem musilo by to působiti na veškeren rozvoj hospodářské činnosti národa, byla-li by tak ohromná část národního majetku z rukou soukromých podnikatelů převedena najednou do rukou státní byrokracie, v tom oboru dosud nevyzkoušené, projekt za poměrů, jaké dnes jsou, nebylo by lze vůbec provésti. Ve velkém průmyslu bylo by lze ovšem majetkovou daň in natura příslušnou kvotou vybrati ve formě společenské účasti státu v podniku. Ale při středních a malých podnicích živnostenských i obchodních znamenala by povinnost odvésti určitou část závodního majetku in natura zničení podniku samého. V zemědělství bylo by lze projekt provésti při velkém majetku pozemkovém, ne však při středním a drobném. Jak právě v těchto posledněji̇ších měla by oddělována býti část státu náležející, aby část zbývající rolníkovi byla celkem způsobilým k obhospodařování, t. j. aby rolníkovi zbyly potřebné pozemky různého druhu v tom poměru, jak je toho nutně zapotřebí, mají-li na statku pěstovány býti obiliny, průmyslové rostliny a současně i dobytkářství? V největší části případů byly by menší selské statky tak seslabeny, že by jich existence byla ohrožena.

Rozdrobení půdy nabylo by takových rozměrů, že jen drakonické scelení, ve všech obcích až do nejposlednější vesničky prováděné, mohlo by zjednati po-

moc; operace tak obrovských rozměrů byla by nemyslitelnou, měla-li by provedena býti v dohledné době. Veliká tato přeměna majetkových poměrů, která by majetkovou daní in natura odváděnou byla přivoděna, musila by prováděna býti správním aparátem, v tak rozsáhlém oboru nezapracovaném, nezkušeném, aparátem, který nad to válkou ve své výkonnosti byl seslaben, politickými převraty ve své vnitřní struktuře uvolněn a sotva stačí, aby obstarával běžné výkony státní, jimiž stále více je přetěžován. Podařilo-li by se přes to reformu tohoto obsahu provésti, byl by moderní stát způsobilý, aby dovedl spravovati obrovský majetek nejrůznějších druhů způsobem, zaručujícím plné výtěžky? Dovedl by to jen stát, v němž vládla by autorita nad každou pochybnost povznesená, jehož správa řízena by byla železnými, odborně vyškolenými rukami a duchem jakémukoliv vlivu nepřístupným. Novodobé státy, ve kterých základní demokratická myšlenka lidové vlády zvrácena byla ve vládu politických klíčů politických stran, jiným slovem ve vládu malého počtu politických stranických vůdců a ve kterých, jak stesky ze všech stran se ozývají, zájmy politických stran kladou se nad zájmy státního celku — praotec moderního demokratismu Rousseau by nad tímto prováděním svého demokratického ideálu povážlivě potřásal hlavou — by toho sotva dovedly; státní finance bývají vůbec — stará to zkušenost — nejslabší stránkou demokracie zrovna tak, jako jsou nejslabší stránkou socialismu. O zkušenostech v tomto směru dočísti se lze již v starých dějinách athénské demokracie. Proto je tak důležito pro moderní demokracii nejnovější doby, aby dokázala svoji finanční schopnost.

Projekt tento je nicméně zajímavý nejen po stránce věcné smělostí myšlenky za základ mu položené, ale také — a snad ještě více — po stránce osobní. Projektant účasten byl činně socialistického výbuchu na

podzim 1919 v Mnichově i byl právě pro tento svůj projekt určen za finančního ministra nové socialistické vlády mnichovské. Smutný konec tohoto výbuchu zmařil snad možné pokusy uváděti projekt socialisace státních financí na půdě bavorské ve skutek.

SOCIALISM PO VÁLCE.

Socialism, jehož vývoj byl vylíčen, bylo by lze nazvati předválečným. Literárně pohyboval se převážně ve vědeckém směru marxistickém, politicky hájil sice dogmat, ale pracoval prakticky s nepopíratelnými úspěchy na velkém díle sociálních reform. S tímto praktickým socialismem mohla buržoasie se snášeti, uzavírati kompromisy; průmyslový kapitál postupoval s ním dokonce při mnohých příležitostech ruku v ruce.

To vše se po válce změnilo. A. Menger dobře prorokoval, že socialism neuskutečnil se revolucemi, nýbrž po velkých válečných pohromách. Ve vítězných státech západní polovice evropské socialism po válce sice nepostoupil, rudý prapor nesrazil staré národní a státní vlajky s žerdí na vládních a státních budovách, ale sociální bouře na východě naplnily i na západě ovzduší dusnými výpary, které vybíjejí se ve zostřeném postupu radikálních křídel a v podrážděnějších sporech mezi jednotlivými směry socialistickými. Jinak však na evropském, válkou politicky rozvráceném východě. Politické převraty, na půdě východní polovice evropské provedené, znamenají též převraty sociální. Socialism poválečný změnil tam svoji tvář, je jiný než socialism předválečný. V řadě evropských států, a mezi nimi i států velikých (Rusko, Německo), socialism, před válkou na úkol opoziční minority odkázaný, vyšinul se politicky na rozhodujícího činitele ve státě a převzal práva

i povinnosti spojené s účastenstvím ve výkonné moci státní; z dosavadního kriticismu měl socialism takřka přes noc najíti přechod k tvůrčí činnosti, měl vystoupiti s hotovým plánem nového společenského pořádku, jaký před válkou ohlašoval. Ve vědeckém marxismu, dle jehož zásad socialism před válkou vládnoucí se řídil, nenalézal k tomu vystačujících pomůcek. Nejprve proto, že oficiální marxism úmyslně mlčel o tom, jak by socialisovaná společnost budoucnosti měla vypadati. Jen zcela povšechně — nehledí-li se k více méně soukromým náhledům a projevům jednotlivých socialistických mluvčích — označovány za konečný cíl „převod soukromého vlastnictví k výrobním prostředkům a přeměna výroby zboží ve výrobu socialistickou, skrze a pro společnost provozovanou." Pro hnutí, na něž ve chvíli, ve které uchvacuje politickou moc, doléhá povinnost, aby ukázalo, jakými určitými opatřeními a reformami míní konečné své cíle plniti, vzniká nebezpečí nerozhodnosti v rozhodujícím okamžiku, ználi sice konečný cíl, nemá-li však po ruce podrobnějšího rozepisu cesty. Politickou revoluci — a to bylo v našich dnech z různých stran přečasto zdůrazňováno — lze provésti rychle a snadno, opíráli se revoluční hnutí o náležité mocenské prostředky; provésti však sociální revoluci vyžaduje delší doby, jasnosti cílů a ujasněného, cílevědomého, do podrobností promyšleného postupu. Taková počátečná nerozhodnost jak v samých cílech, tak ve volbě určitých cest k socialisaci je příznakem poválečného socialismu ve všech státech, ve kterých získává vážný politický vliv; zjevným jejím účinkem je, že uvnitř socialismu rozštěpují se různé směry, umírněnější na jedné, kteří poznávají, že nutno nechat napřed ovoce dozráti, a radikálnější na druhé straně, kteří hoří netrpělivostí, aby sklízeli ovoce, jež již před válkou jako uzralé bylo jim ukazováno. Směry ty, jichž prvky rodily se již před válkou, vystupují proti sobě příkřeji

než před válkou, leckde dokonce i se zbraněmi v rukách.

Druhá pro tvářnost poválečného socialismu příznačná okolnost prýští ze skutečnosti, že víra v absolutní dogmata vědeckého marxismu byla v lůně socialismu samého již před válkou otřesena. Ostrý spor mezi pravověrnými marxisty a revisionisty zůstavil trvalé stopy. Nejprve víra v materialistické pojetí dějin. Jednostrannost Marxova materialismu hřešila nejen na historické a filosofické pravdě, ještě více na citové stránce lidské duše. „Buďte si sebe spravedlivější, snažte se sebe lépe rozděliti majetek, vždy uvidíte spokojenými jen ty, jichž srdce si bude zpívati, přečasto bez příčiny, za krásného slunného dne, jako je dnešní", tak horuje francouzský básník, který jako naturalista stojí blíže materialismu než idealismu, rozumí však tajům lidské duše lépe než národní hospodář-filosof. K štěstí nestačí, aby člověk naplnil svůj žaludek, k tomu třeba vyplniti jeho citový, duševní svět nějakým ideálem, hrubším neb zjemnělejším, méně neb více vzletným, ale přece jen ideálem, odpovídajícím jeho osvětové vyspělosti, sociálnímu jeho ovzduší, ideálem, připínajícím mu křídla, jimiž může z šedivých všedností dne vzlétati do azurové říše velkých myšlenek, osvobozujících ho od tíhy pozemské hroudy. Tato pravda, podceňovaná Marxem, osvědčila se i na poválečném socialismu. Již za války, jak toho dokladem rozklad internacionály, ještě mocněji po válce. Všude postřehl socialism, že masám jím ovládaným nestačí stavěti před oči jen hrubé materialistické cíle, nýbrž že třeba připoutati je vyššími, ideálními pohnutkami. Ruský socialism, bolševism, sjednotil široké masy pod svými prapory, na které vepsal obranu říšského svazku. Německý socialism vytyčil cíl vzkříšení národa z ponížení, které naň bylo uvaleno. Náš socialism staví se do služeb osvobozeného národa ve vlastním státním

celku. Člověk přemýšlející musí z toho dovoditi důsledky.

A ještě další přeměna socialismu. Předválečný socialism vyhýbal se slovu stát. Stát mu byl přežilou institucí, odsouzenou, aby odumřela. Stát je institucí — tak ho pojímá socialism — sloužící určitým třídám, druhdy feudálním, dnes kapitalistickým, aby zabezpečil jim vládu nad ostatními třídami; potlačí-li vítězný socialism třídní rozdíly, nebude již státu zapotřebí. Svazkem budoucnosti má býti celá „společnost", nerozdělená umělými přehradami státními, národnostními, náboženskými neb jinými. Bezplánovité hospodářství v dnešních státech má nahraženo býti hospodářským řádem, v celé společnosti dle jednotného plánu řízeným a prováděným. Poválečný socialism zhosťuje se mlhavého pojmu společnosti, pojmu to neohraničeného, všechny možné výklady dovolujícího a dosazuje zase stát na dřívější čestné místo. Postřehuje dobře, že obsáhlé reformy, k nimž směřuje, nelze provésti bez svrchované autority, donucující každého k poslušnosti, aniž bez pevné, rozvětvené sítě prováděcích orgánů, že je proto účelnější, použijeli se k tomu uznané autority a hotové sítě, kterou dnešní stát skýtá, než aby musila teprve budována býti nějaká nová síť orgánů, pro něž by musily hledány býti teprve nové tvary. Poněvadž socialisace klásti bude státu mnohem rozsáhlejší úkoly i vyžadovati bude jednotnějšího řízení a ovládání než v dosavadním státu, musí organisace ta přizpůsobena býti hospodářským úkolům socialistických reforem i býti tužší než dosud. Tato organisace musí býti dále, jakož celé státní zřízení, proniknuta demokratismem, ježto při tom lidové masy mohou přirozenou svoji převahu nejdokonaleji uplatniti. Jest tedy poválečný socialism vyhraněným socialismem státním, centralistickým, demokratickým. Štěpí se však v něm směry potud, jak by takovéhoto státního pořádku bylo lze dosáhnouti. Ti mírnější usu-

zují, že při převaze socialisticky zladěných vrstev, při tlaku těchto vrstev na veřejné mínění, jakož i proto, že přesvědčení o nutnosti hospodářského přerodu vniká stále hlouběji i do nesocialistických vrstev měšťanských, bude lze socialisaci státu provésti klidnými parlamentárními prostředky bez násilí; ti radikálnější, vězící stále ještě v myšlenkových proudech starších blanquistů i původního revolučního směru Marxova, doufají v úspěch jen od toho, že socialistické vrstvy, t. zv. proletariát, zmocní se revolučním výbuchem vlády a nastolí nad překvapeným, k odporu neschopným měšťanstvem diktaturu proletariátu.

Nejvýznačnější změnu v předválečném a poválečném socialismu bude lze spatřovati ve změně názorů o tom, co má býti vlastní podstatou nových socialisovaných řádů. Dlužno přehlédnouti letmo vývoj sociálního hnutí, aby bylo to lépe vystihnuto. Původní socialism byl vlastně, jak Laveley vystihl, filantropií. Viděl křiklavé nesrovnalosti mezi boháčem a chuďasem, mezi oplýváním a strádáním. Viděl dále, že soukromá neb veřejná dobročinnost je bezmocná. Varoval se volati strádající v odboj proti oplývajícím, hlásati třídní boj. Spatřoval prostředky, kterými by tyto nesrovnalosti mohly býti vyrovnány, buď v associaci, neb v zakročení veřejné moci. To je obsahem socialistických projektů anglických, hlavně Owena, i francouzských, hlavně Saint-Simonistů a Fourieristů. Socialism byl tudíž učením, jež snažilo se přinésti pomoc nikoliv jediné třídě, nýbrž všem strádajícím bez rozdílu; volal se zakladatelem křesťanství všechny chudáky pod svá křídla. Teprve Proudhonem a Louis Blancem posunuje se problém sociální na jinou půdu, stává se z něho učení třídní, t. j. učení, jak uspořádati poměry, aby odklizeny byly stesky určité vrstvy. Začínající rozvoj moderního průmyslu vábí zraky pozorovatele. Nejnápadnějším zjevem při tom je rozdíl mezi podnikatelem a dělníkem. Místo dřívějších protiv bohatý—chudý,

stává se předmětem úvah podnikatel — dělník. Z věty anglického liberalistického národního hospodáře Ricarda, že práce je pramenem všech výrobků, dovozuje se, jak dělník je podnikatelem o výsledek své práce zkracován. Těžiště sociálního problému spatřuje se takto v poměru mezi podnikatelem a dělníkem. Na myšlence ochrany dělnictva před vykořisťujícím podnikatelstvem spočívá internacionála. A na téže myšlence buduje Marx své theorie o kapitalistovi-vykořisťovali na jedné a vykořisťovaném mzdovém dělníku-proletáři na druhé straně, o nesmířitelném třídním boji mezi nimi. Na průmysl hodí se mechanický vývojový zákon, který dle Marxe působiti má automatickou přesností stroje v chod uvedeného: koncentrace a akumulace kapitálová, krise, shroucení kapitalismu, expropriace expropriatérů, sespolečenštění. Všechna tato dogmata, dovozená z pohyblivého průmyslu, jehož rozpětí naráží na konečné hranice teprve ve velké vzdálenosti, takže zdá se býti bez mezí, prohlášena marxismem za dogmata všeobecně platná, ovládající všechen hospodářský život, tedy také setrvačné a omezeností půdy co do rozsahu omezené zemědělství a i ostatní, jmenovitě svobodná povolání. I lze dle toho povahu socialismu předválečného vystihnouti takto: Nový hospodářský řád, z poměrů průmyslu dovozený, na ostatní odvětví rozšířený, mající za účel opatřiti spravedlnost třídě dělnické. Předválečný socialism je krátce řečeno dělnický čili třídní, t. j. přistřižený pro jedinou vrstvu, pro dělnictvo.

Mluva socialismu po válce je zrovna taková, jaká byla před válkou; kdo by toliko z ní čerpal, musil by usouditi, že válka nezůstavila v socialismu stop žádných. Kdyby však mohl Marx mluviti, užil by slov evangelisty: ne každý, kdo říká: Pane, Pane, vejde do království nebeského, nýbrž ten, kdo plní slova má. Socialism poválečný — snad si toho není ani vědom — opouští marxistická dogmata jedno po druhém.

Hlásá sice dosud při každé příležitosti věrnost k starým zásadám, ale skutky svědčí o jiném. Vždyť i levé, t. j. radikální křídlo socialistické u nás ve svém prohlášení v lednu roku 1920 okázale uveřejněném hlásá návrat k marxismu, „ale ne jako k dogmatu, nýbrž k methodě"; t. j. dogmata mají býti — ale jen zdánlivě, jak bude ještě vysvětleno — odsunuta, toliko v postupu má setrvati socialism ve staré nesmířitelnosti. Socialism nevěří již v samočinnou mechaniku hospodářského života, která provede zázrak, jakmile posune se rafička stroje na určitý bod, že vyskočí ze stroje socialistický útvar jako hotový. Nevěří dále, že by pro poměry zemědělské hodily se nezměněně tytéž řády, jako pro poměry průmyslové, aniž že by různé druhy podniků uvnitř téhož odvětví mohly týmž způsobem býti sespolečenštěny. Nevěří dle svých skutků konečně, že podstata třídního boje záleží v jednoduché formulce: proletář contra kapitalista, a že zápasem pod praporem této formulky podnikaným uskuteční široké cíle, jež vývojem novodobých poměrů převzal na svá bedra.

OD SESPOLEČENŠTĚNÍ K SESTÁTNĚNÍ.

Kdyby socialism byl nezvratně přesvědčen o „immanentní logické nezbytnosti" vývoje, který musí dle Marxe samočinně dospěti ku sespolečenštění výroby, milionoví stoupenci socialističtí mohli by klidně uložiti se k spánku, aby probudili se z něho až v onen slavný den, kterého zasvitne slunko nad novým pořádkem. Proč všechna ta horečná politická, odborová, výchovná, agitační, podpůrná, organisační činnost, v níž dopracoval se socialism obdivuhodných úspěchů, jichž žádná z měšťanských stran není s to překonati? Že moderní rozmach hospodářský mohl by vésti k soustřeďování ve velkých podnicích, pozoroval nejen Marx, nýbrž též národní hospodáři konservativního tábora; oba tábory pokládaly za jisté, že vyhynou tím pohlcované střední a malé podniky, jichž majetníci klesnou do třídy proletariátu. Kdežto Marx budoval na tomto předpokladu své naděje, nutili konservativní národní hospodáři stát k opatřením, kterými by pohlcování malých velkými mohlo býti zastaveno. Skutečný vývoj byl však odchylný. Velké podniky rostly, rostl ale také následkem rozpětí associační, hlavně akciové formy počet majetníků, aniž poklesl počet malých a středních podniků, ježto tyto naučily se ponenáhlu přizpůsobovati se novým poměrům. Předpověď o zhoubných krisích, pod jichž tíhou kapitalistický řád musí neodolatelně se sesouti, ukázala se býti pochybenou. Krise se sice dostavovaly, ne však tak častě a tak rozsáhle, také ne ve všech odvětvích tak najednou, aby nebylo lze je překonati; zdo-

konalená technika úvěrní a dopravní, hromadění reserv v dobách příznivých pro případ dob nepříznivých, přizpůsobivost hospodářství novým poměrům otupěly jich nejnebezpečnější ostří. Naděje na socialistický převrat společnosti skrze krise takto mizely. To vše pověděli již před válkou otevřeně socialističtí revisionisté, snášejíce klidně předhůzky kacířství, které na ně vrhali věrní a v neomylnost dogmatu věřící stoupenci marxismu. Zřejměji ještě obnaženy byly pochybné základy koncentrační a krisové theorie marxistické po válce. Kdyby theorie ta byla pravdou, musily by veliké soustředěné válečné podniky, pak podniky, prodělávající následkem válečných škod, neuhražených státních záloh, nedostatku surovin, zvýšené režie, vleklé krise, již dnes býti socialisovány. „Velký poprask", ve který skládal socialism před válkou tolik nadějí, dostavil se sice za všech těch politických převratů, jež odehrály se ve státech střední a východní Evropy, ale ze zcela jiných příčin, než Marxovo učení hlásalo a také v jiné formě, než jaká byla před válkou předpovídána. Ale plné a automatické socialisace ve smyslu marxistickém nepřivodil nikde, ani v Rusku. Podařilo-li se socialismu docíliti po převratu někde značných, někde méně značných úspěchů, nebyly automatickým účinkem „poprasku", nýbrž ovocem činorodé práce a kladného vlivu politických stran, k socialismu se hlásících. Poválečný socialism vymanil se z passivity, kterou mu Marxovo dogma ukládalo. Politicky to znamená, že socialism provozuje aktivní politiku v plném rozsahu, ujímá se někde sám činně otěží vlády, jinde účastní se parlamentární většiny, spoluvlády, snaží se činným účastenstvím ve výkonu státní moci své cíle uskutečňovati. Jen ten vystihne význam tohoto obratu, kdo vzpomíná, jaké nekonečné debaty způsobovala v německé sociální demokracii otázka, smí-li strana hlasovati pro kolonie, rozpočet, uzavírati politické kompromisy a pod.

Socialistické strany staly se prostě státními stranami, překonaly nechuť k státu, staly se hlasatelkami jeho moci. Snad více než občanským svobodám zdrávo.

Předválečný socialism, opírající se o vědeckou soustavu Marxovu, byl šablonovitý. Představoval si, že bude lze dnešní kapitalistickou soustavu převésti bezprostředně bez jakéhokoliv přechodu ve společenskou. Nerozeznával dále různé druhy kapitálu, způsobující, že nelze převrat takového dosahu v podnicích různých rozměrů a v různých odvětvích hospodářských provésti týmž postupem a těmiže prostředky. Především dlužno míti na mysli podniky velké, střední a malé. Že při velkých podnicích sespolečenštění setkávalo by se s menšími obtížemi než při ostatních, nepotřebuje výkladu. Vždyť právě při největších podnicích associační forma akciová způsobovala by při sespolečenštění nejmenších rozpaků. Bylo by však, nehledíc ani k věcným námitkám, lze provésti takový převrat při statisících podnicích středních a malých? Lze si i jen představiti ohromný správní aparát, který by musil býti vydupán, aby něco takového mohlo býti jen připraveno, neřkuli skutečně provedeno? Soupisová akce majetková, která byla u nás vládou zahájena, byla pravou hračkou proti akci takového dosahu. Jak skončila soupisová akce? Vestigia terrent. A představme si řízení přečetného toho množství socialisovaných středních a malých podniků. Před válkou mohly býti skládány projekty o organisaci státního aparátu, který by byl s takový úkol. Po zkušenostech za války a po válce získaných musilo nastati vystřízlivění. Státní aparát nemohl zmoci ani skrovnějších úkolů, jak dokazují hromadné denní stesky na hospodářství v různých ústřednách, stesky, jak selhává státní aparát v otázce vyživovací. Lze po takových zkušenostech vložiti na bedra státního aparátu obrovský úkol, aby řídil výrobu, staral se o směnu a odbyt výrobků neskonale dlouhé řady

středních a malých podniků a aby dovedl se přizpůsobiti při tom požadavkům a potřebám nepřehledného davu spotřebitelstva, o jehož zájmy při tom přece v první řadě jde? Šedá theorie, věčně zelenající se životní praxe! To vše vyciťuje poválečný socialism a proto hlásá jen socialisaci omezenou na podniky „zralé", t. j. na podniky velké, zvláště akciové, v nichž soustřeďuje se veškerá výroba předmětů téhož druhu, ku. př. doly, hutě.

Předválečný socialism nerozlišoval dále mezi zemědělstvím a průmyslem. Hnutí po nacionalisaci půdy a pozemkové reformě upozornilo socialism, že nevystačí se pro obojí tato odvětví se stejnými zásadami; o pokusech, najít pro zemědělství vhodný program, připravující socialisaci, stala se již dříve zmínka. Poválečný socialism posuzuje úkol socialisace zemědělství samostatně, dospívaje k přesvědčení, že v socialisovaném státu správa a výkon prací v zemědělství musily by býti jinak uspořádány než v průmyslu, že s povšechnou formulkou sespolečenštění výroby se zde nevystačí. Hledá proto pro uskutečnění svých plánů formy, které by přizpůsobeny byly povaze zemědělské. Z těchže příčin jako u průmyslu obrací své zraky jedině k velkým podnikům, k velkému majetku pozemkovému, nestaraje se prozatím o přeměnu nynějších hospodářských forem středního a drobného majetku. Tento obrat v socialismu tlačí však k důležitému důsledku zásadní povahy pro poválečný socialism.

Jakmile poválečný socialism omezuje provedení svých socialisačních opatření jen na určitý druh kapitálového majetku, v tomto případě na majetek velký, připouštěje, aby všechen ostatní majetek, t. j. majetek střední a drobný, spravován byl v dosavadních kapitalistických formách, zříká se neodvratně, ať chce nebo nechce, Marxova ideálu o sespolečnění kapitá-

lového majetku. Neboť Marxův plán může býti proveden toliko v jednotné celistvosti jako nerozlučný celek, jinak nebude lze ho vůbec provésti. Buď sespolečenštění všeho kapitálového majetku, anebo nemožnost celého Marxova plánu; tertium non datur. Při tom nedotýkáme se ani otázky, lze-li ideu marxistického sespolečenštění provésti v oblasti jediného státu bez současného a stejnoměrného provedení téže idey v oblasti celého kulturního světa, mezinárodními styky spojeného. Nutno si představiti, jak by vytvářily se hospodářské poměry, kdyby velké podniky průmyslové a zemědělské byly sespolečněny způsobem marxismu odpovídajícím, kdežto ostatní podniky řízeny by byly ve formách dnešních. Ve státě takovém platily by vedle sebe dvě soustavy hospodářské: sespolečněná a kapitalistická. Tyto dvě soustavy nemohly by pěstovati navzájem bezprostředních hospodářských styků, zvláště ne výměny vzájemných výrobků. Prostě proto, že hodnocení výrobků v každé této soustavě prováděno by bylo dle jiných zásad. V podnicích podrobených sespolečněné soustavě měřila by se hodnota výrobku dle práce na jeho výrobu věnované, tedy dle měřítka, jež spravedlivě určiti způsobovalo by o sobě velké nesnáze; v podnicích kapitalistických zase dle dnešního způsobu, dle nákladů výrobních, dle poptávky a nabídky, dle hraničného užitku. V prvním případě měnidlem byly by úřední poukázky za vykonanou práci vydané, v druhém případě peníze, založené za normálních poměrů na kovu. Tam, kde stály by proti sobě strany s různými měnidly a hodnotnými měřítky, nebylo by lze bezprostřední výměnu uskutečniti. Musil by nalezen a zařízen býti napřed nějaký zprostředkující orgán.

A dlužno ještě dále uvažovati. Společenský pořádek Marxův vytvořil by z veškerého hospodářství národa jednotný celek, řízený z jediného ústředí, které skrze úřední aparát stanovovalo by rozsah výroby i rozdě-

lovalo výtěžky. Jen tenkráte by hospodářské těleso národní mohlo zůstati živým, své úkoly pravidelně vykonávajícím celkem, kdyby ústředí vystihlo přesně veškeru potřebu a zařídilo dle toho výrobu. Jakmile by jen část výrobní činnosti, totiž část soustředěná ve velkých podnicích byla sespolečněna a ovládána jednotným ústředím, vedle něhož by veškerá činnost středních a malých podniků rozvíjela se volně, nejsouc podrobena vlivu ústředí, nebylo by lze uhájiti souladu mezi výrobou a spotřebou, čili nebylo by lze udržeti soustavu, v níž by sespolečnění obmezeno bylo na velké podniky. Sespolečnění velkých podniků ve smyslu marxistickém, při tom zachování kapitalistického dnešního pořádku pro střední a drobné podniky mělo by v zápětí stav asi podobný tomu, jaký proděláváme v zásobování: Úředně odkázán je každý na příděl a maximální cenu, ve skutečnosti bují však obchod pod rukou a libovolně zvýšované ceny; jenže by takový pořádek rozšířil se potom na všechny možné druhy předmětů. Vystavět kasární budovu, v níž by každá síň sloužila ku kasárnickému ubytování mužstva a současně za soukromé rodinné byty, to nedovede žádný stavitel na světě. Stát, v němž by hospodařeno bylo dle dvou protichůdných soustav, skládal by se takto ze dvou hospodářských států, navzájem oddělených, stýkajících se toliko skrze zprostředkovatele. Takový stát není prostě možný. Buď ta či ona soustava, ale ne obě současně. Proto socialisace, která zabírá jen určité a nikoliv všechny druhy kapitálového majetku, nemůže býti ve své podstatě než sestátněním, ale takovým, které, hledíc k svému účelu, současně ukládá státu sociální povinnosti; míníme tím povinnosti, ne aby ze sestátněných kapitalistických podniků bezohledně těžil, nýbrž aby spravoval je v duchu, proniknutém porozuměním i pro zájmy tříd pracujících. V tomto, a ne jiném, smyslu užívá se po válce slov „socialisace" a „sestátnění" jako takových, které vyjádřují totéž. Jako slovo

socialisace, tak slovo sestátnění má tudíž jiný význam po válce než před válkou.

Tuto přeměnu, jež nastala v obsahu socialismu, pozorovati lze zřetelně v poválečné mluvě socialistické. Mluvil-li marxism o „socialisaci" nemínil tím nic méně, než přeměnu všeho hospodářského života bez výjimky ve společenský; v každém odvětví jakéhokoliv způsobu má vyráběno býti za společenského řízení na společný účet celku, výtěžky veškeré výrobní činnosti bez výhrady rozdělovány mají býti společenským způsobem dle společenského měřítka. Po válce mluví se též o socialisaci, ale již v jiném smyslu. Mluví se o socialisaci zcela určitých odvětví hospodářských, ku př. o socialisaci uhelných dolů, o socialisaci těžkého průmyslu a pod.; mluví se též o socialisaci určitého druhu výroby, nebo o socialisaci určitého druhu obchodu. Každý pochopuje také, co se tím míní: Stát jako nejdokonalejší organisace, kterou lidstvo v této době zná, má převzíti do svých rukou podniky určitého druhu, nebo výrobu určitých předmětů neb obchod s nimi, anebo má hospodářské a správní poměry v těchto podnicích podrobiti pravidlům, jež jim mocí své svrchovanosti ukládá, aniž by však v jiných odvětvích hospodářských nastaly změny. Socialisace v tomto smyslu, pojímá-li se to jen formálně, není nic jiného než to, co před válkou označováno bylo v právnické mluvě jako sestátnění, nechť míní se tím převod vlastnictví podniků samých, nebo jen převod určitých disposičních práv vlastníkových na stát. Jenže účel tohoto poválečného sestátnění je širší. Šlo-li při sestátnění před válkou buď o finanční zájem státní (ku př. tabák) nebo o určité zájmy obecenstva (pošta, železnice) mají při „socialisačním" sestátnění chráněny býti nejúčinnějším způsobem zájmy vrstev účastněných svojí prací v hospodářském odvětví, o které jde; sestátnění před válkou diktováno bylo fiskálními zájmy státu neb veřejnými

zájmy publika, sestátnění po válce diktováno má býti zájmy v podniku pracujících a zaměstnaných vrstev.

Podle toho mohl by právník socialisaci po válce definovati snad jako rozšíření sestátňovacího neb vyvlastňovacího práva? Formálně ano; ale ve skutečnosti bylo by to úzkoprsou jednostranností. Neboť jde tu o více, a sice o změnu v zásadním názoru na ideu vlastnickou. Právo vlastnické má tak zásadní význam, že každá hlubší změna v společenské skladbě vyvolává v něm nezbytně odezvu, anebo naopak, že každá taková změna je nutným důsledkem nového způsobu nazírání na vlastnictví. Až dosud zvykli jsme sobě považovati soukromé vlastnictví za instituci, založenou v přirozené povaze lidské a za tak důležitou, ba přímo posvátnou, že stavěna byla v státních ústavách pod mimořádnou ochranu. Nedotknutelnost vlastnictví prohlašována za základní právo, každému občanu příslušející. Jen ve zcela zvláštních případech, vyžaduje-li toho „všeobecné dobro", a jen způsobem šetrným po zvláštním řízení dovoleno bylo státní moci zasahovati ve vlastnické poměry. Tak rádo se přehlíželo, že názory lidstva o významu a obsahu vlastnictví zrovna tak, jako názory o jiných společenských zjevech, ku př. o manželství, o mravnosti, o umění, prodělaly v jednotlivých skupinách lidských četné změny, že okruh předmětů vlastnictví podrobených na různých stupních národní vzdělanosti někdy se úžil, zahrnuje jen předměty osobní potřeby, ku př. zbraně, nástroje, jindy zase se rozšiřoval, pokládaje ku př. i manželku, dítky, otroky za předmět neobmezeného vlastnického práva rodového náčelníka, že krátce řečeno dnešní vlastnická forma je výsledkem dlouhého dějinného vývoje, že předcházely jí různé jiné formy, jako společné vlastnictví rodové, kmenové, vesnické (mirové), dělené vlastnictví vrchní a užitkové, než dospěli jsme vlivem quiritského vlastnictví římského k dnešní formě, která definuje toto právo jako

neobmezenou moc nad věcí. Zbytky všech těchto různých názorů o vlastnictví lze ještě dnes stopovati u mnohých nejen kulturně zaostalých národů přírodních, nýbrž i u národů pokročilých; jihoslovanská zádruha, ruský mir, javanská dessa, čínský rodový majetek, naše občiny, ba i anglosaské právní zvyklosti v obchodu s pozemkovým majetkem a j. jsou nezvratnými toho doklady. Marxism chtěl vraceti se k původní, společenské formě vlastnické, přiznávaje toto právo společnosti jako celku, aniž by však tuto společnost přesně ohraničil. Po válce začíná socialism vyvíjeti nový pojem vlastnictví. Vlastnost nedotknutelnosti a neobmezenosti vlastnického práva má zmizeti; stát je mocí své svrchovanosti oprávněn do tohoto práva zasahovati. Stát nemíní však použiti tohoto práva v plném rozsahu, nýbrž jen pro určité druhy podniků. Některé převede do svého vlastnictví, v jiných uloží vlastníkům určité povinnosti, které jejich disposiční práva zúžují. V dnešní právnické mluvě lze to označiti ovšem jako sestátnění, či jako vyvlastňovací právo státní, rozšířené na určité druhy podniků neb na určitá disposiční práva vlastníků. Ve skutečnosti je to však změna vlastnické formy, aneb aspoň začátek ku změně, která v této formě se připravuje. Vedle dosavadního soukromého vlastnictví, do kterého stát nemíní zasahovati (ku př. malé a střední podniky), má vybudováno býti ve státě podnikové vlastnictví, kterým stát může vládnouti buď úplně neb částečně bez ohledu na dosavadního vlastníka. Pro tuto formu bylo by třeba nového názvu; hodil by se snad název „socialisovaného vlastnictví", ač nesmělo by to zaměňováno býti s marxistickým společenským vlastnictvím. Snad vystihneme povahu poválečného socialismu nejvhodněji, pravíme-li: socialism před válkou hlásal sespolečenštění, socialism po válce hlásá „socialisační sestátnění".

Jaká bude konečná forma, ve které toto rodící se

vlastnictví jednou se ustálí, nemůže dnes nikdo předvídati. Cíl, ku kterému se tím míří, nemůže býti pochybný. Stát, proniknutý duchem socialistickým, postřehuje nemožnost toho, aby kapitalistická soustava byla zničena tak hravě, jak před válkou bylo předpovídáno; míní ji proto podrobiti své svrchované moci, aby postavil kapitalism do svých služeb a využitkoval jeho hospodářské zdatnosti. Ve vyvlastnění a sestátnění nachází k tomu vhodnou zbraň, kterou jen přiostřuje.

Že stará forma vlastnická již mocnou silou setrvačnosti v ní po dlouhá staletí nahromaděná klásti bude nově vnikající formě houževnatý odpor, kdo mohl by očekávati něco jiného? Oblíbené rčení, že stará forma vlastnická se přežila, že válkou byla shroucena, samo o sobě nepostačí, aby odpor ten překonala; jen důkaz, že novou formou bude lze vybudovati národům život lepší a spravedlivější staršího, bude s to, aby zabezpečil jí vítězství. Podati takový důkaz bez harašení bojovnými hesly, v tom spočívá úkol těch, kdo vstupují v zápas za novou formu vlastnictví.

TŘÍDNÍ BOJ PO VÁLCE.

Pilířem socialistické věrouky taktické je přesvědčení o nezbytnosti třídního boje: Zájmy podnikatele a dělníka jsou zásadně protichůdny, nelze jich usmířiti, jen boj rozhodne mezi nimi. Podnikatel, ovládaje výrobní prostředky čili kapitál, zkracuje prý dělníka o spravedlivý výtěžek jeho práce, připravuje mu osud stálé nouze a bídy, stlačuje ho v třídu beznadějného proletariátu. Jen nový hospodářský řád osvobodí dělníka od tohoto osudu; tento řád vybojovati musí třída dělnická proti třídě kapitalistické. Socialistická agitace razí z toho účinné heslo: proletář contra kapitalista. Vědeckým měřítkem toto heslo měřiti nelze. Kapitalistou je přece každý majitel jakýchkoliv výrobních prostředků, tedy zrovna tak nádeník, vlastník rýče a motyky, jako písař uschovávající jedinou akcii; proletářem předlužený živnostník, rolník zrovna tak, jako pouliční žebrák. Theoreticky považoval socialism i živnostníka i rolníka za kapitalisty; prakticky řadil však mezi ně jen takové vlastníky výrobních prostředků, kteří požívají důchodů, aniž by účastnili se v podniku hmotnou prací, tedy vlastníky velkých podniků, domácí pány, rentiéry a pod. Za proletáře a tudíž za vlastního představitele socialismu považoval dělníka v moderním průmyslu zaměstnaného; z pospolitého zaměstnání v továrně, ze stejnoměrnosti pracovních výkonů při stroji, z nichž setřeny jsou rozdíly a zvláštnosti dřívější práce řemeslnické, klíčí smýšlení a snahy, jež jsou socialismu vlastní. S týmž názorem setkáváme se ještě dnes v programovém prohlášení „marxistické levice česko-

slovenské sociálně demokratické strany dělnické", uveřejněném v lednu 1920; třída dělnická a proletariát jsou v něm synonyma. I volební manifest celé české sociální demokracie, vydaný v březnu téhož roku, pluje ještě ve vodách této terminologie.

Věčně proudící život jest mocnější než každá theorie, prolamuje i sebe důmyslněji sestavené programy. V koloběhu dnešního hospodářského života žádný jednotlivec, žádná vrstva nejsou zabezpečeny; tíseň doby přikvačuje jednou na ty, podruhé na ony. Věčná je proto touha každému vrozená, aby zajistil sobě „somme particuliére du bonheur commun". Tlumil-li druhdy autoritární světový názor snahy jednotlivých vrstev, z nespokojenosti nad tísnivými poměry vyrůstající, poučováním, že věčnému pořádku, stanovenému vyšší, nad lidstvem povznesenou mocností, nelze se vzpírati, kázaly-li náboženství a mravouka povinnost odříkavosti, sebezapření, oddanosti, prolomil v nové době vítězný individualism tyto hráze. Jak předpotopně zní nám heslo: „le socialisme, c'est l'envie" (Block, Le progrès de la science économique depuis Adam Smith, 1890), kterým nespokojenost širokých vrstev má býti znevážněna! Vrstvy, na které tíseň doléhá, hledají pomoc v novém pořádku, který by sobě společnost, nespoléhajíc se na nijakou nadsmyslnou autoritu, sama stanovila. Socialism slibuje nejradikálnější přeměnu dnešního pořádku; tak stal se již před válkou vábivým útočištěm mnohým ze stísněných vrstev domkařských na venkově, maloživnostenských a maloúřednických v městech. Tento příliv k socialismu po válce ještě zesílil; důchodové a majetkové přesuny, jež válku provázely, jež dosud, bohužel, nejsou zakončeny, a budou míti ještě množství trpkostí a strádání v zápětí, musily vzbuditi žíravou nespokojenost právě v těch vrstvách, které proti těmto nezaviněným a tudíž za nespravedlivé pociťovaným přesunům nemohou se brániti. Sem patří nespokojenci z různých

nejbezbranějších svobodných povolání a hlavně z mohutné armády veřejného a soukromého zaměstnanectva, odkázaného na stálé platy, co do formy příbuzné dělnickým mzdám.

Tento příliv posílil socialism početně; tak mnohé volební jeho vítězství rozhodli tito outsideři. Také duchově, ježto právě z kruhů inteligence vyvstali socialismu nejbystřejší zápasníci. Ale nejvlastnější a nejpřesvědčenější živel socialismu, marxistický dělník, hleděl na tento příliv s netajenou nedůvěrou. Stará, v třídních zápasech otužilá garda dělnická pohlížela nejen kosým okem, ale také pohrdlivě na nové „socialisty se škrobenými límci", vyčítajíc jim, že do mužného, tvrdými a mozolovitými rukami dělnickými poháněného hnutí vnášejí „maloměšťácký socialism, který uznává sice základní názory za správné, odsunuje však jich uskutečnění do vzdálené doby, takže přítomnost obmezuje se na pouhé sociální záplatování". Také u nás v Čechách posýlali od leckud marxističtí dělníci ústřednímu vedení do Prahy vzkazy, aby nebyli jim posýláni jako řečníci „páni v černých kabátech". Vyjadřovány tím jen obavy, že nedělnické vrstvy budou působiti rozkladně na povahu socialismu. Obavy se stanoviska ryzího marxismu oprávněné. Ve dvojím směru způsobily vrstvy maloměšťácké — užíváme-li názvosloví jinde obvyklého, třeba nepřiléhá zúplna — odklon socialismu od původního směru. Kosmopolitism socialismu neubránil se před národnostní vlnou. Maloměšťáctví vychováno jest v tradicích horkého národního vzplanutí, které slavná vítězství Napoleonových zbraní vznítila ve Francii, které potom německým romantismem, sjednocovacím hnutím italským, hnutím illyrským a všeslovanským přeneslo se i jinam a probuzenským hnutím i k nám; dělnická mezinárodnost, od komunistického manifestu londýnského z r. 1848 a od založení internacionály r. 1864 pěstovaná, musila vznikajícímu nacionalismu činiti ústupky; dokonce

počal se socialism spřátelovati s „patriotickým státem vojenským", který dovedl A. Menger v „Neue Staatslehre" (1903) neodolatelným sarkasmem odpraviti, aniž by byl býval mohl tušiti, do jakých katastrof tento patriotický stát vojenský národy uvrhne. Ústupky byly až takové, že vznikly zvláštní socialistické politické formace, ve kterých dělnické zájmy mají býti s nacionalismem smířeny (tak zv. národní socialism u nás i u Němců).

Potom seslabena byla přílivem nedělnických živlů v socialistickém programu právě ta myšlenka, která dodávala celému hnutí vlastní rázovitost, která od druhé polovice předcházejícího století byla základnou pro socialistické hnutí, myšlenka sespolečenštění celého výrobního a směnného procesu. Především musí domkař, maloživnostník býti úhlavním nepřítelem soustavy, která by rušila dnešní vlastnický pořádek; ve francouzském socialismu lze najíti příklad, jak marxistická socialistická tamní strana musila vůči těmto vrstvám svých hlavních myšlenek zapříti. Ve vrstvách — zvaných nezcela případně — maloměšťáckých, pokud k socialismu se přihlásily, nemůže býti zájmu pro sespolečenštění. Hlavní zájem úředníků a zřízenců veřejných i soukromých soustřeďuje se, pokud nejde o hmotné poměry, na tom, aby zabezpečen byl jim vyhraněný vliv ve správě. Sespolečenštění státu samého, pokud jde o výkon mocenských úkolů veřejných, nemá vůbec smyslu, je absurditou, poněvadž stát je společenským útvarem, v němž mocenské úkoly veřejné obstarávají se již společensky; pokud pak jde o státní podniky, málo pro ně znamená, poněvadž ve státě demokraticky zařízeném sespolečněná správa nemohla by podstatně jinak býti obstarávána než dosud. Sespolečenštění akciových a jiných společenských podniků, z nichž rekrutuje se nejhlavnější část soukromého úřednictva, nemá pro toto valného významu, ježto správní výkony spočívají v jeho ru-

kách, vlastně v rukách vedoucích úředníků a skuteční majitelé, akcionáři, jen omezeným způsobem a nepřímo do podrobností správních mohou zasahovati.

Slova zůstávají stejná, ale smysl jejich se mění. I v socialismu. Právě při této příležitosti osvědčuje se zase znovu stará pravda, jak nedokonalým nástrojem je lidská řeč, má-li vyjádřiti nějakou novou, nezvyklou myšlenku, pro kterou v duševní dílně lidské nebyl ražen nový vhodný název neb pojem. Mluví se dnes o proletáři zrovna tak jako před sto lety. Ale tehdejší a dnešní proletář, jaký rozdíl! Tehdy, když anglický dělník poprve v hnutí chartistickém začal měřiti své síly s kapitalistickou soustavou, byl opravdu pariou společnosti, živoře ze skrovné mzdy bídně v brlozích, nemaje ani příležitosti k vzdělání, ani politických práv, odkázán jsa v stáří a v případě neschopnosti na ponižující, směšně skrovnou chudinskou podporu, nenalézaje nikde opory; jako v Anglii, byl dělník všude jinde tehdy opravdovým proletářem. Dnešní proletář? Je to — bohudík — vzdělaný, politickými právy nadaný, pro případ úrazu, nemoce pojištěný, sebevědomý, o svoji organisaci se opírající dělník, je to veřejný neb soukromý úředník neb zřízenec, uvědomělý o svých povinnostech, ale také o svých právech, účastňující se čile všeho veřejného života, vykonávající znatelný vliv na směry státní činnosti. Jméno proletáře zůstalo; ale nevyrozumívá se tím již člověk sbírající na nejspodnějších stupních lidské společnosti drobty spadající se stolu boháčova, nýbrž člověk jiný: sebevědomý a své hodnoty znalý příslušník socialismu. Buďme povděčni této změně. Ale ve volebních letácích, v agitačních schůzích neztratilo slovo to dosud působivého svého zvuku, třeba by dnešní „proletář" dojista s důrazem — a to s důrazem oprávněným — proti tomu se ohradil, kdyby název ten vykládán býti měl v původním smyslu. Proletář je dnes název bojovný tak, jakým byl druhdy

název „guese" (žebrák) za povstání nizozemského proti Španělům.

Hlásá se i dnes třídní boj mezi proletariátem a kapitalistou, ač spory mezi těmito vrstvami vyřizují se nyní nejčastěji nikoliv bojem, nýbrž vzájemným vyrovnáváním. Přehlíží se, že v řadě veřejných otázek, jež vynořily se ze složitých poměrů novodobého hospodářství, společný zájem dělnictva a podnikatelstva donucoval k shodnému postupu a že tak obroušeny mnohé hroty ve vzájemném poměru těchto vrstev. Také nevyrozumívá se tím, jako druhdy, jen dělník a podnikatel, nýbrž do třídy prvních řadí se i nedělnické vrstvy, do třídy poslednější i veřejné korporace, jež, hledíc k povaze jich působnosti, nelze klásti na roveň soukromým podnikatelům. V témže poměru, v jakém doplňují se řady socialismu stoupenci z vrstev nedělnických, zeslabuje se jeho třídní ráz dělnický, umírňuje se útočnost hesla o třídním boji. Vývoj tímto směrem urychluje po válce vlivné postavení socialismu ve státech, ve kterých převzal rozhodující, aneb spolurozhodující moc. Rozšířená moc jest totéž jako rozšířené úkoly. Jako rozhodující, neb aspoň spolurozhodující činitel ve státě nesmí a nemůže socialism pohlížeti na rozvoj poměrů s úzkoprsého hlediska jediné, byť sebe důležitější vrstvy, ježto nemůže býti jeho ctižádostí vládnouti ve státě s klesajícím významem; socialism, vyšinuvší se ze zástupce třídy na vládce neb spoluvládce celku, musí, chtěj nechtěj, vymaniti se ze služeb třídních zájmů jediné vrstvy a povznésti se na výši zájmů všech, zájmů celku. Zůstává-li věren své stěžejní zásadě, aby nalezeny byly nové, spravedlivější společenské řády, musí socialism obraceti svoji pozornost ku všem těm vrstvám, které pro svoji slabost nemohou brániti se proti tísním doby. Ze směru bojujícího útočně pro třídní zájmy jediné vrstvy dělnické, proměňuje se socialism vlivem poměrů ve svém lůně i vlivem mo-

censkéhо svého postavení zevního v zástupce všech tříd hospodářsky slabších. Heslo třídního boje nabývá takto jiného obsahu než dříve; znamená povinnost zápasu v zájmu vrstev hospodářsky slabších, ohrožovaných vrstvami silnějšími, z této přesily kořistícími. Socialism vrací se takto v jistém smyslu tam, odkud vyšel. Byl původně hnutím strádajících proti oplývajícím. Proudhon, Louis Blanc, Lasalle, Marx svedli hnutí z této široké cesty na cesty postranní, proměnivše je ve hnutí jediné třídy dělnické. Dnes po válce hledí se socialism z této jednostrannosti vymaniti, rozšiřuje mimoděk své úkoly ze zájmů jediné třídy na celek, hledá cesty, po kterých mohlo by se dojíti k širokému a všeobecnému cíli, po němž lidstvo od věků touží, k všeobecné spokojenosti, prosté šedého, bolestného strádání. Odvěká touha lidstva, zda zasvitne den, kdy bude konečně splněna? Pokoušeli se o to již stará řecká filosofie, Epikur, Zeno i Diogenes, každý svým způsobem, pokoušely se o to náboženství, po něm osvícenský stát, na konec i věda. Všichni dosud marně. Dnes přichází socialism, aby pokus obnovil. Bude šťastnější?

SOCIALISACE V RUSKU, NĚMECKU, ČECHOSLOVENSKU.

Socialistické strany ve všech státech, ve kterých dosáhly rozhodující aneb aspoň vlivné moci, označují cíle svých snah jediným slovem: socialisace. Jak lze vysvětliti, že ve všech těchto státech proti vládnoucím směrům socialistickým zdvihá se z vlastních řad odpor, který v Rusku a Německu vyvřel v krvavé výbuchy? I u nás v Čechách, kde odpor ten vystupuje v poměrně mírných formách, míří se trpkými výčitkami z levého křídla socialistického do vládního tábora; vedení strany a poslanecká frakce odchýlily se prý povážlivě od základních směrnic a method marxismu, z toho nedůvěra širokých vrstev ve stranu, zmatek, desorientace, nebezpečí, že proletariátu bude zneužito k cílům reakčním a protirevolučním atd. Z této nespokojenosti vycítiti lze zklamání fanatických bojovníků ideových, vyšedších dobýti světla, vracejících se s kořistí sice, ale bez vysněných dobytých území. Socialistické strany, politickými převraty k tvůrčí činnosti ve státech povolané, provádějí sice socialisaci; ale není to socialisace, kterou by plněn byl věrně odkaz zakladatelem vědeckého socialismu zůstavený a socialistickými stranami — aspoň v theorii — až k nesnášenlivosti neporušitelně střežený, nýbrž socialisace zúženého sice, ale makavějšího obsahu. Porovnejme jen dosavadní kapitalistickou soustavu se soustavou odpovídající dogmatům marxistického socialismu a přehlédněme potom jak již hotové, tak při-

pravované reformní dílo socialistických stran tam, kde svým vlivem ve vládě a v parlamentech mají moc v rukách. Dnešní soustava je taková: Podnikatel je vlastníkem výrobních prostředků a řídítelem výroby, vyrábí pro trh, rozděluje výtěžek na trhu za volné soutěže získaný mezi pracovníky ve formě platu smlouvou stanoveného (mzda, služné), ponechávaje sobě přebytek po úhradě režie jako zisk. Marxova soustava vypadá zase takto: Společnost je vlastnicí všech výrobních prostředků a řídí společenskými, svými orgány výrobu nikoliv pro trh, nýbrž rozděluje výtěžek mezi pracovníky dle společenského měřítka, buď dle pracovní výkonnosti neb dle rozumné potřeby každého. Rozdíl mezi dnešní a Marxovou soustavou je stručně tento: Soukromé vlastnictví podnikatelovo zde, tam společenské vlastnictví; zde výroba pro trh, tam výroba pro spotřebu; zde smluvní námezdní poměr mezi podnikatelem a zaměstnancem, tam společenská organisace práce a odměny. Z tohoto rozdílu bude lze poznati, zda a do jaké míry je praktický socialism shodný s marxismem.

Nejvíce poutati musí pozornost každého, kdo zabývá se sociálním problémem, poměry v Rusku. Revolučním převratem uchvátili tam moc socialisté zvaní bolševici, kteří hlásili se theoreticky k nejpřísnějším zásadám marxismu. Úplně dle povelu, který vydán byl již r. 1848 Marxem v londýnském komunistickém manifestu, nastolena tam k provedení násilného převratu společnosti diktatura proletariátu. Neobmezenou vládní moc soustředil marxistický socialism ve svých rukách i poskytnuta mu tak příležitost, jaká jen zřídka v dějinách se opakuje, aby mohl své hospodářské zásady proměniti ve skutek. S jakými výsledky? Litovati sluší, že za dnešního podvázaného zpravodajství nelze získati úplně bezpečné, podrobné a authentické zprávy o poměrech, jak se v Rusku za nového režímu vytvářily. Zprávy docházející trpí ve dvojím směru.

Jednak při ohromné rozsáhlosti ruské oblasti nejsou zpravodajové, jsouce odkázáni více méně na pozorování svého okolí, s to, aby vylíčili nový hospodářský život ruský přehledně v celkové jeho souvislosti. Mimo to ovládány jsou zprávy ty duchem, který odpovídá politickému neb třídnímu stanovisku toho kterého zpravodaje. Tak líčí V. Růžička (Dvouletí světově vlády v Rusku, 1920) a J. Sadoul (Notes sur la révolution bolchevique, 1919) vývoj ruských poměrů příznivě; naproti tomu malují A. Splítek (Leninova theorie a provádění její v praksi, 1919), pak Dimitry Gawronsky (Die Bilanz des russischen Bolschewismus, 1919) černě. Ježto v tomto spisu nejde o to, aby zaujato bylo stranické stanovisko k bolševickému hnutí pro nebo contra, nýbrž jedině o to, aby vystihnuta byla pravá povaha neobyčejného převratu v hospodářském životě ruském, zvláště aby poznáno bylo, zda a jak se osvědčily theorie marxistického socialismu v praktickém provádění, nakreslíme, pokud sporé zprávy to dovolují, přehledný obraz vývoje, který diktaturou proletariátu byl rozvinut.

Socialisační opatření ruské sovětové vlády týkají se jen velkých podniků; malé a střední podniky hospodaří dále dosavadním kapitalistickým způsobem. Ve velkých podnicích rozlišují se podniky průmyslové a obchodní, pak velký majetek pozemkový. V průmyslu a obchodu provedeno nejprve sestátnění dopravních ústavů a některých největších průmyslových závodů, t. j. monopolisování. Do ostatních velkých průmyslových podniků, pak do bank dosazeny byly dělnické tovární rady, které měly v nich vykonávati dozor. Ježto vznikaly z toho neshody mezi továrními radami na jedné a podnikateli a úřednictvem na druhé straně, šla vláda dále ve svých opatřeních. Odevzdala správu podniků do rukou těchto dělnických rad, připouštějíc toliko, aby v nich zasedal s hlasem

poradným odborný inženýr. Dále přiznán odborovým organisacím dělnickým vliv na správu. Pro dělnictvo stanoven zvýšený mzdový tarif, podle něhož platy vyšších úředníků, ředitele v to čítajíc, byly vyměřeny stejně, jako platy mistrů. Pracovní doba stanovena pro dělníky na osm, pro úředníky na šest hodin. Totéž provedeno i v bankách. V některých průmyslových odvětvích (v textilním, chemickém, kovodělném) provedeno soustředění, aby odvětví ta řízena byla z jediného ústředí; mimo to staly se pokusy, aby zřizovány byly „associační", t. j. družstevní továrny. Tato opatření však se neosvědčila. Banky zastavily činnost pro bezradnost vedení, pozbyly významu, průmyslu ucpány tak prameny úvěrní. V průmyslových podnicích zavládly nespořádané poměry, dělnické rady nevystačily svými vědomostmi, aby mohly podniky spravovati. Proto r. 1918 proveden obrat. „Bez říditelství odborníků různých odvětví vědy, techniky, prakse přeměna k socialismu je nemožná," doznal Lenin. Proto dosazovány zase do podniků odborně vzdělané, pro organisační práce vědecky způsobilé síly, kterým vyměřovány vysoké platy; i z ciziny lákají se takové síly. Stojí tedy zase v čele podniků inženýři, v čele bank komerční odborníci. Přísnými prostředky zavádí se do podniků pracovní disciplina, pracovní doba prodlužuje se na dvanácte hodin, uvádí se ve skutek Taylorová pracovní soustava. Ze státních prostředků poskytují se průmyslu podpory. Nad prováděním všech těchto opatření bdíti má „nejvyšší rada národohospodářská", jejíž úkol záležeti bude v „organisaci národního hospodářství a státních financí". „Lenin uznává, že přechod od kapitalismu k socialismu a odstranění všech třídních rozdílů jsou úkoly, které nemohou býti zdolány ani za den, ani za rok". Tato slova, která napsal radikální, bolševismu nakloněný socialista Sadoul, vystihují nejlépe, lze-li všechna ta opatření, která v Rusku

provedena byla v průmyslu sovětovou vládou, pokládati za provedení ideálů marxistického socialismu.

Také při socialisaci majetku zemědělského setkáváme se s podobnou kolísavostí. Zde stojí proti sobě dva směry, sociální revolucionáři a bolševici. Sociální revolucionáři jsou stoupenci agrárního socialismu, hájíce zásady, že půda nepatří nikomu, že každému přísluší proto právo na tolik půdy, kolik může sám, nepoužívaje námezdních sil, obdělávati svojí prací. Půda má tudíž rozdělena býti rovnoměrně. Tento program označuje se jako „socialisace půdy" a směřuje prakticky k tomu, aby velkostatky rozděleny byly mezi venkovský lid. Bolševici stojí naproti tomu na ktanovisku „nacionalisace" půdy. Půda nesmí býti posládána za nič, nýbrž za společný majetek všech, spravovaný státem. Poněvadž při převratu — jak podrobněji vypisuje V. Růžička, jehož tuto sledujeme — svěřeno bylo řízení zemědělské správy lidovému komisaři z řad stoupenců sociálních revolucionářů, prováděn nejprve jejich program socialisace půdy. Pomocí venkovských sovětů, skládajících se z rolníků, rozdělována půda velkostatkářská. Jako protiváhu těchto sovětů zřídil Lenin po ruském venkově rozvětvenou síť „komitétů venkovské chudiny čili komitétů bědnoty", kterým svěřen byl mimo propagaci směru bolševického ve venkovských drobných vrstvách výkon některých správních úkolů, jako rekvisic obilních, zřizování škol. Když po potlačeném výbuchu sociálních revolucionářů v Moskvě (v červenci 1918) zhostili se bolševici účasti těchto ve vládě, vypracován nový plán pro socialisaci zemědělství, dle něhož na velkostatkářské půdě zavedeny měly býti dvě formy vzdělávací: hospodářství státní a družstevní. Dělení velkostatkářské půdy v parcely zastaveno. Proniklo patrně i v Rusku poučení ze zkušenosti, že při roztřídění půdy nesmí rozhodovati jediné hledisko stejnoměrného podílu z půdy pro každého, nýbrž také, a

snad ještě spíše vyšší hledisko, aby zabezpečeno mohlo býti dostatečné množství chlebovin pro výživu obyvatelstva, a dále, aby soustředěné hospodaření na velkých plochách svojí vyšší dokonalostí mohlo býti vzorem a tudíž pohnutkou k pokrokům pro střední a drobný majetek zemědělský. Velkostatkářská hospodářství mají jako „sovětová hospodářství" zůstati nerozdělena ve vlastnictví státu. Správu říditi má na každém sovětovém hospodářství odborně vzdělaný agronom za účasti komitétu, voleného z dělnictva na statku zaměstnaného. Vedle toho má v malém a středním zemědělství býti podporována myšlenka sespolečněného hospodářství nikoliv nuceného, nýbrž dobrovolného. Na venkově zřizují se z drobných majitelů společnosti, t. zv. „komuny", aby hospodařily na půdě společným způsobem na společný účet dle socialistických zásad. Aby k této formě, která je dobrovolná, přilákáni byli drobní rolníci, přikazuje se jim větší příděl půdy, než by jim jinak patřil. Tato forma, jak líčí Gawronsky, selhává. Rolníci v komunách, aby mohli přidělenou půdu zpracovati, musí najímati dělníky, obcházejí rekvisiční předpisy, prodávají výtěžky na trhu neb pod rukou, musí dlužiti se potřebné prostředky od jiných atd., tak že nelze mluviti zde o socialistickém hospodářském pořádku. Výsledek také zklamal. Neboť (dle Růžičky) v srpnu 1919 bylo v sovětovém Rusku takových komun na tři tisíce, v Ukrajině několik set. Béře-li se zřetel k zemědělské povaze a rozsáhlosti ruské říše, je to počet tak nepatrný, že nelze mluviti o úspěchu, nehledíc k tomu, že povaha osob takové komuny zakládajících vtiskuje celé této věci spíše ráz zajímavých pokusů než pronikavých reforem; tak ku př. založena komuna vysokoškolskými studujícími s profesorem v čele, jiná společností židovskou, jiná továrními dělníky, nebo zase jiná jeptiškami. Zdá se takto, že pokus se selskými komunami vyzní tak, jak svého času vyzněly

Owenovy, Cabetovy a Fourierovy pokusy. Mimo komuny podporuje sovětová vláda střední a drobné zemědělství, zřizujíc skladiště, zprostředkujíc hospodářské stroje neb jiné potřeby rolnické, podporujíc zřizování družstev či artělů zemědělských; v tomto směru postup ruské vlády neliší se od předválečných podpůrných opatření zemědělských v kapitalistických státech.

Z toho, co tuto uvedeno, lze vystihnouti povahu socialisace v Rusku prováděné. Jistě nelze popříti, že podniknut byl náběh k uskutečnění marxistického socialismu v oboru velkého průmyslu i zemědělství. Ale porovnáme-li to, co skutečně provedeno, s tím, co uvedeno bylo v jedné z předcházejících kapitol jako obsah socialistického ideálu Marxova, spatřujeme veliký rozdíl. Kapitalistická forma hospodářská zůstala v středním a drobném průmyslu, obchodu i zemědělství netknuta. Ve velkém průmyslu a zemědělství hospodaří se i dále rovněž kapitalistickými formami, dělníci pracují za mzdu, vyrábí se pro trh, suroviny nakupují se na trhu, úvěr opatřuje se z bank, pokud tomu nevadí obmezení z poměrů válečných vzniklá; změněny však pronikavě poměry vlastnické a správní potud, že některé podniky převzal stát do svého vlastnictví a že přiznán byl zástupcům dělnictva vliv na správu. Zajímavo bylo by zvěděti, jak vyměřena byla dosavadním vlastníkům náhrada a jak upraveno v podnicích postavení dosavadních podnikatelů; o tom nejsou však podány bližší správy. Poslední zprávy novinářské uvádějí v tomto směru jen tolik, že řízení podniků svěřuje se dosavadním majitelům a že vyměřuje se jim za to značný podíl na zisku. Socialisace v Rusku provedená záleží v podstatě v převodu určitých velkých podniků do rukou státních, tedy v sestátnění a v účastenství dělnictva ve správě podniků, tedy v správní jich demokratisaci. Hospodářské tyto reformy velkého dosahu obsahují dojista socialisaci, ale socialisace ta není marxistickou pře-

měnou kapitalistického řádu výrobního a směnného.

V Německu bylo do samé ústavy pojato ustanovení, dle něhož zřízena má býti říšská hospodářská rada (Reichswirtschaftsrat), tedy jakýsi zvláštní hospodářský parlament s rozvětvenou sítí článků v jednotlivých zemích; v této radě mají zasedati zástupci práce a kapitálu všech odvětví hospodářské činnosti. Zevní popud k této organisaci hospodářské rady, která má teprve býti uskutečněna — o příslušném prováděcím zákoně jednáno bylo tyto dny v říšském sněmu — vyšel z Ruska. Má nápodobena býti ruská sovětová organisace, ale ve formě, ve které zbavena by byla výlučného třídního rázu, ježto v Německu vedle zástupců dělnických zasedati v nich budou i zástupci podnikatelští. Současně ale vyjádřuje tato nová instituce projev nedůvěry v dosavadní parlamentární zřízení. Již před válkou bylo povážlivě často poukazováno na to, že parlamenty v té formě, v jaké se po mnohých politických bojích ustálily, neosvědčily se na poli hospodářském a sociálním. Jsou sbory, zrozené z politických zápasů politických stran; hlavní jejich činnost pohybuje proto na politické půdě. Pro hospodářské a sociální otázky není v nich náležitého zájmu, ani hlubšího porozumění; politikové utlačují v nich odborné národní hospodáře. I u nás taková mínění byla často pronášena; zhustila se dokonce v literární návrh (Hotowetz, Rakouský státní problém, 1915) na zřízení zvláštního ústředního hospodářského parlamentu. Říšská hospodářská rada v Německu má představovati takový parlament, který, vybaven z politického ovzduší, řešil by hospodářské a sociální úkoly doby. Ač v Německu je to právě socialism, který se o provedení této myšlenky přičiňuje, jen zastrašení přeúzkostlivci mohli by v ní spatřovati socialistický útok proti dnešnímu společenskému řádu. Socialistický ráz měly by však závodní rady dělnické, o jichž zřízení v jednotlivých závodech usilují

radikálnější a s postupem většinových socialistů nespokojení stoupenci socialismu, jimž při tom jako vzor tanou na mysli ruské tovární rady, v nichž zastoupeni by byli výhradně dělníci. Stoupenci těchto výhradně dělnických továrních rad v Německu zamlčují, že mezitím v Rusku dělnické rady v továrnách se neosvědčily a byly odstraněny, ježto v jich neschopnosti spatřována příčina chaotických poměrů výrobních.

Za letošních nepokojů (na počátku r. 1920) smluven v Německu mezi vládou a stranou neodvislých socialistů program, dle něhož vybudovány a vydány mají býti ihned nové sociálně politické zákony, kterými by zaručena byla dělníkům, zřízencům a úředníkům plná sociální a hospodářská rovnost a mimo to má ihned zahájena býti socialisace podniků k tomu zralých, jmenovitě velkých průmyslových, důlních, hornických, dopravních podniků, pak velkostatků a velkého lesního majetku. Jako v Rusku, tak i v Německu jde dle toho o „socialisaci" jen určitých velkých podniků. Tato omezená socialisace znamená správně toliko sestátnění čili, jak dle vzoru anglického a amerického začíná i u nás přicházeti do mody to označovati, nacionalisaci, nikoliv však společenskou organisaci celého hospodářského koloběhu, tedy nikoliv sespolečenštění celé výroby, směny i distribuce v takových sestátněných odvětvích. Jakmile v Rusku a v Německu sociální přeměny zasahují jen ve velký majetek zemědělský a průmyslový, vedle něhož přečetný řetěz drobných a středních majetníků, tedy ohromná většina zemědělských, obchodních a živnostenských podnikatelů vyrábí v starých kolejích, přiváží zboží na trh, najímá pracovníky za mzdu, může z příčin v předešlé kapitole objasněných socialisace prvějších podniků obsahovati toliko změnu v osobě vlastníka neb orgánu, který řídí správu podniku, anebo změnu v disposičních právech majitelových, nemůže však obsahovati společenskou organisaci práce a odměny. Jiným slovem, socialisační reformy, které se v Rusku

provádějí a v Německu chystají, jsou reformami velikého slohu a širokého, až nedozírného dosahu; znamenají sestátnění jistých velkých podniků, po případě zavedení státního vlivu a dozoru v tomto druhu podniků, neb přiznání účasti zaměstnancům ve správě a zisku, ale socialismem ve smyslu marxistickém nejsou. Ten znamená přece zcela jinou soustavu hospodářského života.

Ještě zřetelněji vystupuje nemarxistická povaha socialisačních reform v československém státě. V zemědělství provedeny dvě velké reformy. První je zábor velkého majetku pozemkového státem. Půda nad 150, po případě nad 250, ve zvláštních případech nad 500 ha bude převzata státem, který podrží potřebné části pro účely všeobecně prospěšné, přidělí pak vše ostatní do vlastnictví nebo pachtu malým zemědělcům, domkařům, drobným živnostníkům, bezzemkům, družstvům, obcím neb jiným veřejným svazkům. Druhou reformou převádějí se drobné pachtované pozemky velkostatkářské do vlastnictví pachtýřů, trval-li pacht pravidelně aspoň třicet let. V obou těchto reformách osobuje si stát mocí své právní svrchovanosti právo zasahovati do vlastnických poměrů, odchyluje se od dosavadního, za nedotknutelné považovaného pravidla, že takové zasahování je dovoleno jen tehdy, jde-li o účely všeobecného prospěchu. Ale stát nevytvořuje při tom takový druh společenského vlastnictví, k jakému spějí marxisté, nýbrž naopak rozmnožuje dosavadní počet pozemkových vlastníků, upevňuje tím v zemědělství spíše instituci dnešního protimarxistického soukromého vlastnictví. Neboť čím větší bude počet soukromých vlastníků, rozdělením velkostatkářské půdy rozmnožený, tím mocnější bude odpor proti tomu, aby tato forma nahražena byla marxistickou formou sespolečněného vlastnictví, třeba noví vlastníci půdy podrobeni byli co do správy nabytého majetku státnímu vlivu. V průmyslu zaznamenati dlužno u nás

jako reformu hnutím socialistickým podnícenou přiznání vlivu zaměstnancům při hornictví. V každém větším, více než 100 osob zaměstnávajícím podniku hornickém zřídí se ze zástupců podnikatele a zaměstnaných podniková rada, které musí předkládány býti zprávy o obchodním provozu, výroční zprávy, bilance, návrhy na rozdělení čistého zisku; z tohoto náleží deset procent všeobecně užitečným účelům zaměstnanců. Mimo to zřízeny v hornictví závodní a revírní rady, ze zaměstnanců zvolené, jež mají spolupůsobiti hlavně v otázkách zaměstnanců se týkajících.

Dojista dotýkají se tyto socialisační reformy dřívějších názorů, s jakými pohlíželo právo na soukromé vlastnictví, dovozujíc z něho neomezenou disposiční volnost vlastníkovu, a obsahují vlastně expropriaci či sestátnění zcela určitých správních a disposičních práv, až dosud soukromému podnikateli neobmezeně příslušejících; ale marxistického sociálního ideálu jsou daleky. Neodpovídají také, jsouce výslednicí protichůdných názorů a kompromisů, zúplna a ve všech podrobnostech stanovisku československé sociální demokracie, která ve volebním manifestu, vydaném v březnu 1920, vytyčila své cíle podstatně takto: urychlené provádění pozemkové reformy, záborem velkostatků zahájené, aby půda za státního přispění přecházela do rukou bezzemků, obcí, družstev malých zemědělců; socialisace dolů, všeho těžkého průmyslu, bank, aby výrobní monopol z rukou početně nepatrné třídy velkokapitalistické byl vybaven a uvědomělé, duševně zralé i odborně kvalifikované dělnictvo se ujalo prostředků výroby. Tento volební program, v slavnostní formě hlásaný, je socialismem; ale socialismem poválečným, nikoliv předválečným socialismem marxistickým, třeba staré názvosloví slaví v něm triumfy v každém téměř odstavci. Neboť nerozhodují slova, ale věc.

Druhá z našich socialistických stran, strana československých socialistů, ohlašovala pro volby jako svůj

cíl přeměnu dnešního společenského řádu v socialistický, rozvádějíc tento cíl podrobněji, že práce musí býti osvobozena z námezdního otroctví, že panství uhelných baronů musí býti zlomeno, doly vráceny národu, že venkovští bezzemci mají se státi spokojenými a soběstačnými držiteli vlastních hospodářství. Celkem tedy tytéž myšlenky, jen o tolik zúžené, že neuvádí se výslovně socialisace těžkého průmyslu a bank; sestátnění dolů pak opsáno lidověji znějícím znárodněním.

Byly-li by ještě nějaké pochybnosti o významu těchto volebních projevů, rozptyluje je revoluční projev naší sociální demokracie, k oslavě 1. května 1920 uveřejněný. Zase v něm obsažen v duchu marxistického socialismu zásadní ideál: odstranit starý řád soukromokapitalistický, nahradit ho novým řádem socialistickým, převésti výrobní prostředky v majetek společnosti. Praktická cesta k tomu naznačena však takto: „Bez průtahů nutno socialisovati doly, minerální vody, hutě, podniky k opatřování světla, tepla, vodní síly, elektřiny." Jak slovu „socialisace" dlužno zde rozuměti, objasňuje tento projev zcela nepokrytě: „V podnicích, jež budou socialisovány postupně, bude nutno zajistiti zaměstnancům spolurozhodování při přijímání a propouštění dělníků, kontrolu nad pracovními podmínkami, zastoupení ve správě a účast na čistém zisku; je nutno přikročiti s největším urychlením ke kolonisaci zabrané půdy velkostatkářské, znemožniti parcelaci této půdy ve prospěch venkovských zemanů a při převodu do rukou malých zemědělců, bezzemků a obcí pečovati o to, aby s tímto pokladem bylo řádně hospodařeno a výnos zabrané půdy v zájmu výživy obyvatelstva byl všude co nejvíce zvýšen. Socialisace půdy a socialisace průmyslu jsou dva hlavní fundamenty veškeré další budoucnosti naší republiky."

Nejurčitěji objasnil plány vládnoucí většinové sociální demokracie u nás „socialisační program odboro-

vých organisací", uveřejněný koncem května 1920 a zrcadlící nejvěrněji převrat v socialismu po válce. Začíná větou: „Socialisace znamená převod soukromých prostředků výrobních do majetku společnosti, národa, zastoupeného státem, župou, obcí nebo společností jimi vytvořených." Patrně hledán touto všeobecnou a proto různé výklady připouštějící větou most, překlenující rozpory mezi marxismem a nacionalismem, mezi marxistickou společností a státem. Program zříká se revoluční taktiky: „Socialisace může býti prováděna postupně dle hospodářských podmínek a vědeckých method", při čemž „důležitou podmínkou je nerušený chod podniku, zajištění hospodářských jeho podmínek a společenské jeho účelnosti, t. j. dodávky surovin, polotovarů, odbytu výrobků, hotového zboží, zajištění úvěru a dopravy". Uznává se takto, že socialisace nesmí jako nebezpečný experiment podnikána býti v době rozrušených výrobních, dopravních, odbytových, úvěrních poměrů, nýbrž že nutným předpokladem je návrat pravidelných hospodářských poměrů. Zralé k socialisaci jsou podniky, soustředěné v majetku velkých společností neb několika jedinců a sice: uhelné, rudné doly, výroba surového železa; železnice, doprava vodní i vzduchová, elektrárny, plynárny; výroba a prodej léčiv i lučebních prostředků, nezbytných ve veřejném zájmu; lázně a minerální vody; výroba zbraní a střeliva; pojišťování všeho druhu; po případě i výroba papíru, cukru, lihu, stavebních hmot. V zemědělství dlužno půdu nad 100 ha znárodniti, t. j. převésti do majetku státního, který by ji spravoval sám neb odevzdal do správy obcím či družstvům. Socialisace má býti provedena za náhradu buď jako státní neb obecní neb družstevní neb konečně smíšená, podle toho, převezme-li vlastnictví a správu socialisovaných podniků stát neb některá z uvedených korporací. Mají dle toho v příštím hospodářském pořádku exi-

stovati vedle sebe dva druhy podniků: podniky socialisované, které budou státní, obecní, družstevní neb smíšené, pak podniky soukromé, kterými by byly všechny ostatní. V socialisovaných i větších soukromých podnicích mají zřízeny býti závodní rady (zaměstnanecké výbory), složené z dělníků i úředníků, kterým zákonem zaručeno by bylo právo spolurozhodovati o otázkách, týkajících se pracovních poměrů zaměstnaneckých i dodržování zdravotních, bezpečnostních předpisů v závodě, podávati správě podniku návrhy o technickém i obchodním zdokonalení závodu, upozorňovati na vady. V podnicích, nechť provozovány jsou v jakékoliv právní formě, musí závodní rada, jakmile počet trvale zaměstnaných dělníků překročuje 30, zastoupena býti ve správě podniku, a sice jedním členem v podnicích až do 500, dvěma členy v podnicích do 1000 zaměstnanců a dále za každých 2000 zaměstnanců dalším členem. Zaměstnancům musí zabezpečen býti podíl na čistém zisku podniku, jakmile zisk přesahuje 2% kapitálu. Podíl ten činí 10%; zúročí-li se kapitál nad 4%, zvýšuje se podíl na 20% zisku; podíl tento přikáže se některému obecně prospěšnému účelu, věnovanému k dobru zaměstnanců. U podniků s jedním majitelem — patrně jen u podniků větších — zřídí se podnikové rady, složené ze zástupců zaměstnavatele a zaměstnanců; tyto rady rozhodovati budou o technické správě a čistém zisku podniku i budou dohlížeti na jeho obchodní vedení. Aby dělnictvo vychováno bylo po stránce obchodní, správní a technické k úkolům, jež součinnost v řízení podniku ukládá, doporučuje se mu, aby zřizovalo výrobní a spotřební družstva.

Je zjevno — a dlužno to znovu a znovu opakovati — že „socialisací" míní se v těchto projevech jiný pořádek, než jaký má na mysli Marx. Stát má nadán býti svrchovaným právem, aby zasahoval do vlastnických a správních poměrů podnikových. Stát má převzíti

zabranou půdu velkostatkářskou a určité skupiny podniků. Půdu má odevzdati novým hospodářům, v podnicích pak přiznati zaměstnaným účast ve správě a zisku. Jinak však bude na půdě i v podnicích hospodařeno dle starého, kapitalistického způsobu. Socialisace znamená dle toho sestátnění buď plného vlastnictví neb jen některých správních práv vlastnických; arciť účel tohoto sestátnění je jiný, obsáhlejší, než účel, jaký mělo sestátnění dle dosavadních právních pravidel.

Nehledíc k vylíčeným zásadním reformám socialisačním, pokračuje se ve všech státech evropských a také u nás horečným chvatem v dalším vybudování sociálních, t/ j. takových, od socialisačních se různících reform, které lze provésti v rámci zásad dnešních právních řádů a jež týkají se doby pracovní, všeobecné hygieny, sociálního pojištění, bytových poměrů, nezaměstnanosti, vyrovnávání sporů a dlouhé řady mnohých jiných opatření v oboru sociální péče. Přesvědčení o nutnosti úsilovné práce v tomto směru proniklo do té míry, že dospívá se k mezinárodnímu řešení otázek do tohoto rozsáhlého oboru spadajících. Mezinárodní konference práce ve Washingtoně v r. 1920 je slibným k tomu začátkem. Pro nás je zvláště potěšitelno, mohl-li český účastník při této konferenci (sekční šéf Soušek v článcích v „Tribuně" uveřejněných) odnášeti si odtud dojem, že u nás na cestě k sociálním reformám došli jsme již dále než jinde a že mnohé z našich opatření mohou státi se vzorem pro jiné státy.

Takový je tedy směr, kterým ubírá se po válce ve státech zde vyjmenovaných ku předu praktický socialism vládnoucí či většinový.

Je zajímavo stopovati, jak tento směr získává mluvčích v socialistické literatuře. Německý sociálně demokratický poslanec Quessel ve spisu „Der modern Sozialismus" (1919) označuje marxism a er-

furtský program jako příčiny bezradnosti a kolísavosti sociální demokracie za války. Budoucí cíle socialisace spatřuje nejprve v sestátnění určitých podniků, jako uhelných dolů, elektráren, lesů, pojišťoven, výroby kalia, dusíku, lihu, octa; obce měly by převzíti zásobování a výrobu nejdůležitějších potravin, péči o byty, lékárny; družstevní formou měl by býti socialisován malý obchod, dále měla by zřizována býti výrobní družstva, která by vyráběla jen pro vlastní potřeby členstva, nikoliv pro trh. Zahraniční obchod má zůstati v rukách soukromého podnikatelstva dotud, dokud nepodaří se uskutečniti socialisticky řízenou výměnu zboží mezi národy. V zemědělství měl by velký pozemkový majetek rozdělením převeden býti do rukou malých hospodářů, kteří by ho spravovali ve formě dědičného pachtu. Zdar socialismu závisí dle mínění autorova konec konců na obnově ducha trpělivosti a chuti ku práci, ježto socialism jest prací. Podobným způsobem vykládají i jiní spisovatelé nové úkoly socialismu, jako zvláště R. Wilbrandt (Sozialismus), Kautsky (Diktatur des Proletariats), Bauer (Bolschewismus oder Sozialdemokratie). V témže duchu vysvětlují i u nás někteří předáci sociálně demokratičtí obsah socialisace, ku př. býv. ministr veřejných prací Hampl v odborné přednášce dne 4. června 1920, ve které rozváděl podrobněji socialisační program odborových organisací, jehož obsah byl právě nastíněn.

KAPITALISM STÁTNÍ MOCI PODROBENÝ.

Podavše takto přehled o vývoji socialismu průběhem celého, vzrušujícími událostmi zvláště bohatého století, můžeme odvážiti se pokusu, aby ze všech těch snah, s kterými vystupuje socialism činně na půdě států východní polovice evropské, vyloupnuta byla jako jádro základní myšlenka a aby takto nastíněna byla zásadní povaha dnešního poválečného socialismu.

Socialism přes marxistické materialistické pojímání dějin není plodem hrubého materialismu, jak leckdy tendenčně bývá vykládáno. Je dítkem ideových hnutí, které občas národy uchvacují. Všechny proudy, které určují vývojové směry života národů a lidstva, proudy národní i mezinárodní, politické i hospodářské, náboženské i vědecké, mravní i umělecké, působí též na vývoj velesložitého myšlenkového hnutí širokých vrstev, jež označuje se souhrným názvem socialismu. Jako podléhá obsah celého národního života změnám, mění-li se směry těchto proudů, prodělává i socialism změny ve své podstatě. S vědeckých theorií, jež vybudoval Marx na ramenech anglických a francouzských předchůdců, sestoupil socialism za změněných poměrů do tvrdé praxe. Jako každé velké ideové hnutí, které připraviti se snaží volnou dráhu kulturnímu pokroku lidstva, ovládán je i socialism snahou, aby nezaviněné strádání bylo odklizeno, aby nespravedlivý tlak byl zamezen, aby rozrušující zápasy v lidské společnosti byly usmířeny. O prostředcích,

kterými bylo by lze tohoto cíle dosáhnouti, panují a budou vždy panovati v lidské společnosti různé názory. Jedni jsou přesvědčeni, že i v rámci dnešního společenského řádu lze toho dosáhnouti, druzí vidí možnost jen v přeměně těchto řádů. Byl-li socialism, vycházeje od materialistického názoru dějinného, dříve toho mínění, že dospěje se bezpečně k cíli odklizením hospodářských nesrovnalostí v lidské společnosti, přiznává dnes otevřeně, že to samo o sobě nestačí, že třeba pracovati mimo to k mravnímu a kulturnímu, tedy k ideovému povznesení lidstva. Liší se však od jiných hnutí potud, že klade na hospodářskou stránku zvláště silný důraz. Neodříká se marxismu, jakožto vědeckého základu svých poznatků o hospodářské skladbě národního tělesa. Ale obrací se od vědeckého socialismu k socialismu praktickému. Ve svém postupu v státech, v nichž domohl se vlivu, staví si omezenější cíl, který, hledíc k všem v té příčině rozhodujícím poměrům, pokládá na dosažitelný v době dozírné.

Cíl ten vystihnouti lze slovem: Kapitalism státní moci podrobený. Prostředky k dosažení cíle toho vedoucí označiti lze takto: postátněný kapitalism, demokratisace kapitalová, prohloubená sociální reforma.

Kapitalism nemá dle názorů poválečného socialismu míti již volnosti, aby z převahy, soustředěné v něm vládou nad výrobními prostředky, těžil výhradně ve svůj prospěch, nýbrž mají mu vykázány býti pevné hráze, z nichž v zájmu vrstev ostatních, jmenovitě vrstev pracujících a spotřebitelských nesměl by vybočovati. Kapitalism zůstane i dále býti formou, ve které pohybovati se bude hospodářský život národa; ale kapitalism vystupující v těch způsobech, ve kterých převaha jeho je zvláště zjevna, bude vtěstnán do pout, všeobecným zájmem ospravedlněných. Buď stát podrobí si určité druhy kapitálové úplně postátněním, anebo předepíše jiným druhům určitý způsob správy, zaváděje do nich demokratický vliv a dozor. Taková

jsou dle dosavadního postupu socialismu ve vládách účastněného zásadní hlediska, z kterých tento vládnoucí čili, jak obvykle se označuje, většinový socialism po válce vychází.

„Socialisační požadavky dnes populární vyznívají ponejvíce v sestátnění podniků neb celých odvětví živnostenských . . . Socialisace má za úkol přeměniti dnešního kapitalistického podnikatele ve smyslu sociálním ve zmocněnce národního celku, který svěřuje mu řízení výroby za podmínek, aby cíl výrobní byl podporován." Tak doslovně vyličuje socialistický předák, vlivný literární zápasník (A. Müller, Sozialisierung oder Sozialismus? 1919) obsah cílů, jež sleduje dnešní většinový socialism v Německu; slova tato označují ve své podstatě totéž, co vystihnuto má býti souhrným názvem kapitalismu státní moci podrobeného, čili postátněného kapitalismu a demokratisace kapitálové.

Porovnáváme-li tento cíl, který si vytyčil socialism v Rusku, Německu i u nás dnes vládnoucí, s dnešní soustavou hospodářskou na jedné a marxismem na druhé straně, bude jeviti se, jak dlužno na tomto místě znovu opakovati rozdíl takto: Za dnešní soustavy pokládáme vlastníka za neomezeného vládce nad předmětem jemu náležejícím. Přejali jsme tuto zásadu ze starého práva římského, osvojili jsme ji sobě tak, že nedotknutelnost vlastnictví, chráněného právním řádem před jakýmkoliv zevním zasáhnutím, pokládáme za nezbytnou takřka podmínku hospodářského i kulturního života; jen tehdy, je-li z příčin veřejného blaha toho zapotřebí, dovoleno vyvlastnění jako mimořádné opatření. Tato zásada posvátnosti vlastnictví má býti opuštěna. Státní moci má příslušeti neomezené právo, aby zasahovala do vlastnických poměrů, zprostředkovala změny v osobách vlastníků, vydávala vlastníkům předpisy jak co do správy, tak co do použití výtěžků. Jde tu, jak bylo na dřívějším místě již

rozvedeno, o nový obsah, o nový typ vlastnictví, jež po válce začíná se roditi. V tomto směru — a jen v tomto směru — přibližují se praktické cíle poválečného socialismu obmezenou měrou marxistickým zásadám. Liší se však od marxismu dvojím způsobem. Marxism žádá všeobecné sespolečenštění kapitálů za všech podmínek, kdežto dle dosavadního postupu poválečného socialismu stát zasahuje do vlastnických poměrů jen postupně, jak právě uznává toho potřebu, obraceje se nejprve k velkému majetku pozemkovému a k některým druhům velkého průmyslu. Potom stojí marxism na stanovisku sespolečenštění veškerého hospodářského koloběhu, nejen sespolečenštění vlastnictví, nýbrž celé výroby, směny i distribuce statků: poválečný socialism v tomto poslednějším směru setrvává na dnešní hospodářské soustavě. Stručně bude lze vyjádřiti základní myšlenku toho, co po válce označuje se jako socialisace, asi takto: Stát urovná vlastnické a správní poměry v určitých druzích kapitálových; jinak bude se však hospodařiti s kapitály dle dosavadních právních řádů, nechť ponechá si stát sám tyto kapitály, či ponechá je v rukách dosavadních vlastníků, či odevzdá je jiným osobám. Nezmění se tak vlastně zevní tvářnost kapitalismu co takového, jen jednotlivých kapitálových druhů dotknou se chystané reformy. Že při tom musí býti poskytnuta náhrada vlastníkům, od nichž převezme stát jich majetek, odpovídá právnímu citu obyvatelstva, který přes velké otřesy právní, válkou způsobené, nesnesl by takového porušení zakořeněných názorů, aby nabytý majetek mohl býti bezohledně rušen.

Obrat k postátněnému kapitalismu a k demokratisaci kapitálové jest zjevným účinkem převratu v politických poměrech východní polovice evropské. Strany socialistické, ovládajíce úplně neb vlivně stát, chápou se příležitosti, aby využitkovaly rozvětveného státního aparátu k uskutečnění svých plánů. V dobách, kdy

stavěl Marx socialismu vědecké základy, nekynula naděje, že by socialism dospěl ve státě k moci; proto skládal Marx své naděje spíše v účinnost mezinárodního hnutí proletariátu, věřil, že někdy a nějak uskuteční se sen o ideální společnosti nad stát povznesené, ve které zavládne rovnoměrné rozdělení práce a požitků. Vzhlížel-li socialism druhdy k státu s nedůvěrou, věště mu ponenáhlou smrt — anarchism chtěl ho dokonce rozdrtit — dnes naučil se spatřovati v něm silného pomocníka, ba více ještě, všemocného kouzelníka, schopného, aby uložil občanům nový pořádek, třeba i takový, kterým by dosavadní byl zvrácen. Přeceňování státu nikterak nové; osvícenský absolutism přeceňoval zrovna tak. „Nesnesitelná kapitalistická diktatura bude nahražena socialistickou demokracií"; tak vyjádřuje to manifest sociální demokracie v květnatém slohu volebním. Ve státě demokratisovaném bude socialism, jako tlumočník nejširších, nejpočetnějších a nejorganisovanějších vrstev, vládnouti vždy vlivem, třeba ne tak výlučným, jako v revolučním sovětovém Rusku, přece aspoň takovým, aby jeho slovo mělo váhu. Demokratisovaný stát postátní část kapitalismu; vyklestí potom z něho — tak si to socialism představuje — všechny ty nezdravé a škodlivé výhonky bezohledného sobectví, kterými ohrožován byl vzrůst silné a zdravé pně národního hospodářství. A demokratisace provedená uvnitř podniků sestátněných i nesestátněných bude státi na stráži, aby nevrátil se do nich starý duch sobecký, pokud se týče, bude se o to starati, aby opanoval je duch sociální na trvalo. Postátní-li se tedy podniky, zvláště podniky velké a přizná-li se zaměstnancům náležitý vliv na správu i spravedlivý podíl na zisku v ostatních podnicích, nebude třeba ničeho již měniti v zásadách dosavadního právního řádu. Přistoupí-li k tomu ještě pronikavá sociální reforma, rozšířená na úkazy bídy a stísněnosti ve všech vrstvách bez rozdílu, tedy nejen ve vrstvách

dělnických, nýbrž též živnostenských, rolnických, zřízeneckých, úřednických, vyroste z toho nový zlepšený pořádek, aniž by bylo třeba jíti až ku krajnostem marxismu. Takový je myšlenkový postup dnes vládnoucího socialismu, jak nutno ho dovoditi logicky z věcného obsahu reform jím prováděných, neb ohlašovaných.

Takto nerozumějí však socialisaci radikální živly socialistické, věrné marxismu. Sociální revolucionáři ruští levého křídla (leví eseři), stejně jako spartakisté v Německu, vzpírají se postupu socialistických většin, osnují dokonce ozbrojené odboje. V české sociální demokracii levé křídlo prohlašuje se znovu pro marxism — ač na jiném místě zříká se dogmatu — týmž myšlenkovým chodem, jakým hlásal to erfurtský program německý: přechod pracovních prostředků ve společnou držbu všeho pracujícího lidu znamená nejen osvobození dělnické třídy, nýbrž také vyplnění dějinně nutného vývoje; nositelem tohoto vývoje může býti jen třídně vědomý, jako politická strana organisovaný proletariát; třeba „prosaditi socialisaci výroby a směny výrobků"; jedinou záchranou v dnešních rozvratech „může býti pouze socialisace, totiž odstranění výroby soukromokapitalistické a nahražení její výrobou a hospodářstvím kollektivistickým". „Socialisaci uskutečniti může toliko třída dělnická, neboť její osvobození může býti jenom jejím vlastním dílem." A dále: „diktatura proletariátu jest jedinou myslitelnou formou dobytí a ovládnutí politické moci ve státě v době přechodné". Hlásá tedy levice „vyhraněné stanovisko revolučního marxismu". V poslední době svůj směr označuje jako komunistický, což má patrně znamenati neochvějné setrvání na zásadách marxismu i vymezovati blíže, že podíl ze společenstevní výroby vyměřován má býti novým hospodářským řádem každému dle měřítka jeho potřeb. Vůbec lze pozorovati, jak levé křídlo socialismu u nás klade výraz komunismu na roveň mar-

xismu. Rozdíl mezi socialisací, jak ji pojímá vládnoucí většinový socialism, a socialisací, jak představuje si ji levé křídlo sociální demokracie, zachovávajíc věrnost zásadám marxismu, vystihl přesně v Národním Shromáždění československé republiky mluvčí tohoto křídla (Skalák) ve schůzi dne 2. června 1920. Když byl vysvětlil, že t. zv. postupná socialisace podniků zralých je toliko monopolisací čili sestátněním, že podílnictví dělnictva v závodech nezmění ničeho zásadního ve mzdovém jeho poměru, že ani převod závodů do rukou dělnictva (t. zv. syndikalisace) nebyl by socialisací, ježto závod zůstane při tom „zaklíněn dále do ústrojí kapitalistického", že konečně ani družstevnictvím nepřevrátí se základy soukromohospodářské soustavy, shrnuje obsah marxistické socialisace pádně a důsledně takto: „Socialisace je zřízení takové výrobní soustavy, ve které soukromé vlastnictví výrobních prostředků je vyloučeno nadobro. Vlastníkem v socialisované společnosti není žádný soukromý výrobce, žádný spekulant, žádný obchodník, žádný zprostředkovatel, nýbrž je jím celá společnost, celý stát." Neporušeně to čistý marxistický ideál. Sesílilo-li levé křídlo v československé sociální demokracii s těmito marxistickými názory do té míry, aby určovalo rozhodným způsobem její postup, nelze dnes přehlédnouti. O tom poučí nás teprve budoucí vývoj; prozatím nezdá se tomu tak.

K mnohým nejasnostem a nedorozuměním mohla by zavdávati podnět splývavost názvosloví, jež zahnizďuje se za našich dnů v označování jednotlivých směrů socialistických. Levé křídlo sociálně demokratické označuje svůj směr výslovně jako komunistický; i ve veřejnosti začíná se toto označování ujímati. Jistě je lhostejno, jaký název si směr ten přikládá, není-li o významu a obsahu směru žádné pochybnosti. Ač již na dřívějším místě bylo vysvětleno, který směr socialismu označuje se obvykle jako komuni-

stický, nutno k tomu se vrátiti, hledíc k časovosti věci. Marxism jako soustava příštího hospodářského pořádku znamená úplné sespolečenštění hospodářského procesu. Marxism je buď kollektivistický neb komunistický dle toho, mají-li toliko výrobní prostředky nebo též spotřební předměty státi se předmětem společenského obhospodařování a mají-li výtěžky rozdělovány býti dle výsledků práce neb dle rozumné potřeby každého jednotlivce. Tyto okolnosti, jež jsou rozhodné pro rozlišování mezi kollektivismem a komunismem, nemají pro směr sociálně demokratické levice rohodujícího významu. Jí jde hlavně, snad dokonce výlučně o to, aby zdůraznila, že cílem jejích snah je sespolečněná soustava hospodářská a že v tomto ohledu nemíní činiti nižádných ústupků. Bude-li sespolečněný hospodářský život zařízen potom kollektivisticky (jen výrobní prostředky společné, dělení výrobních výtěžků dle výkonnosti každého) či komunisticky (všechny předměty společné, dělení výtěžku dle potřeb každého), na to, zdá se, klade sociálně demokratická levice menší důraz. Volí-li název komunistický, nemění tím nic na tom, že trvá nesmířitelně na stanovisku výlučného marxismu, třeba marxismu v jednotlivých článcích komunisticky zbarveného a že touto setrvačností v Marxových theoriích, odštěpuje se od většinového socialismu, který v praktické politice od marxismu se odchýlil. To je záhodno míti na paměti, má-li novodobému vývoji socialismu dobře býti rozuměno.

Z toho, co dosud bylo uvedeno, je zřejmo tolik, že v seskupení názorů socialismu ve východní polovici evropské o tom, jak by sociální problém měl býti řešen, nastaly po válce změny uvnitř socialismu samého. Před válkou byl to marxism, který vtiskoval socialismu zcela určitý ráz; socialism byl náboženskou vírou, která vedle dogmat měla, zrovna jako křesťanství, svoji eschatologii, svoji nauku o po-

sledních věcech člověka. Jako křesťanství ukazuje člověku na konci všeho poslední soud, věčnou spravedlnost, ráj, tak povznášel marxism člověka v nadpozemský život, ukazuje mu jako závěrek luzný obraz světa dle nejspravedlivějších zásad uspořádaného, vyměřujícího každému práva i povinnosti, práce i požitky dle rovného měřítka. Zdá se, že v drsnostech válečných otupěn byl cit lidský, podléhající druhdy tak snadno vábivým svodům ideálním. Marxism, druhdy téměř samovládný, nerozhoduje již o směrech, kterými se ubírá socialism ve své většině. Ne snad proto, že by socialistické strany většinové marxismu se výslovně vzdávaly; znovu a znovu dlužno opakovati, že strany ty na venek pohybují se v zevních formách marxismu i dále. Ale prakticky odchylují se den co den od něho. Uvnitř socialismu klesl marxism k postavení opoziční minority, z vládnoucího náboženství klesl na sektu. Již před válkou nepohybovala se praktická politika socialistických stran v kolejích marxismu, který by byl předpokládal nejprudší oposici, bořící stát; na místě toho socialistické strany provozovaly prakticky činnou politiku sociálních reform, ve které slavily vítězství za vítězstvím. Mohly právem tuto předválečnou politiku ospravedlňovati nedostatečností svého vlivu ve státě. Po válce získal socialism tolik politického vlivu, že může vtiskovati vývoji státního života svůj ráz; nicméně ukazuje se, že povšechné theorie marxistické ve své mlhavosti nedostačují, aby mohly na jich základě provedeny býti praktické reformy, že nejsou propracovány, ujasněny tak, aby bylo lze z nich vyvážiti prakticky vhodných vodítek. Pro davové agitace není však lákavějšího učení nad marxism. Setrvají-li radikální živly socialistické na marxismu, hrozí vládnoucím stranám socialistickým nebezpečí, že odvrátí se davy od nich. Proto pociťují tyto strany potřebu vysvětlovati odklon své praktické politiky od theoretického programu.]

Vysvětlení zní prostě. Socialism v jednotlivých státech není tak mocný, aby mohl vlastní silou provésti tak dalekosáhlou přeměnu společenských řádů, jakou předpokládá Marxovo učení; socialism musí děliti se o moc s měšťanskými stranami, musí uzavírati kompromisy, musí spokojiti se s mírnějšími reformami, aby všeliké koalice s měšťanskými živly v jednotlivých státech mohly býti udrženy. Vysvětlení to je dojista správné, pokud jde o poměry u nás, v Německu, Rakousku. Ale nepostačí, jde-li o poměry v Rusku. Tam uchvátil bolševism, který byl původně marxistickým socialismem, neobmezenou moc ve státě. Sovětová vláda je nadána absolutistickou mocí, nic nemůže jí překážeti, aby prováděla své plány; není vázána ústavními přehradami, nemusí zápasiti v parlamentu s opositčními stranami. Ta vrstva, kterou představuje jinde měšťanstvo, zdá se, jak poslední převratné události objevily, býti slabou, postrádá jakékoliv organisace, aby mohla vládní projekty účinně mařiti. Proč sovětová vláda, třímající moci tak rozsáhlé, jako snad jen antické despocie a tyranie, neuvádí v Rusku marxistické zásady v plné jich čistotě ve skutek? Zde je jediné vysvětlení možné. Marxistické sespolečenštění celého hospodářského procesu nelze provésti ani tam, kde by mocenské podmínky k tomu byly dány. Ukázalo se v živé praxi, že pravdu měli ti, kdo před válkou snášeli z vědy i praxe důkazy, že ideály marxistické nehodí se do moderního rozvoje života hospodářského. Je pravda — a toho se marxism velmi často dovolával — že společenstevní formy hospodářské byly původní, že prvotní lidstvo vycházelo od společného vlastnictví a od společensky rozdělované práce, že soukromé vlastnictví a individuální hospodaření jsou výsledky pozdějšího vývoje. Ale je neméně pravda, že toto společenství, s nimž setkáváme se ještě dnes u nejprimitivnějších národů australských a afrických, bylo na nejnižších stupních lidského vývoje nutné,

protože jen v těsném soužití a ve společné práci bylo lze překonati tvrdosti a nebezpečí drsného života v přírodě, v níž vše bylo primitivnímu člověku nepřátelské, v níž každý den života musil býti v pravém slova smyslu vybojován; společenství mělo pro primitivní kmeny neobyčejný význam nejen proto, že mohl každý člen lépe opatřiti si výživné prostředky, nýbrž ještě spíše proto, že jen v takovém svazku chráněn byl sám život jednotlivcův. Rostoucí osvěta seslabila význam společenství; proto individuální hospodářství a s ním soukromé vlastnictví zatlačovalo v té míře dřívější všeobecné společenství, v jakém jednotlivec, poznávaje přírodu a čerpaje odtud zbraně proti nebezpečím, naučil se důvěřovati své vlastní síle a rozvaze. Životní formy, jež vyvinuly a ustálily se tisíciletým vývojem lidským, nelze jen tak obratem ruky převrátiti. Jen snílek, uzavřený před rušným světem, může něco takového ve své obrazotvornosti si představiti. Forma individualistického hospodářství byla i v Rusku tak ztvrdlou, že sovětová vláda přes svoji neobmezenou moc nesměla se odvážiti, aby ji vyvrátila a nahradila společenstevní. Proto bolševism v sovětovém Rusku vyšel sice od marxismu, dospěl však v praktickém provádění reforem jinam, totiž k té formě socialisace, která byla označena právě jako kapitalism státní moci podrobený. Nemohla-li ani diktatura proletariátu v Rusku uskutečniti ryzý ideál marxistické společnosti, tím méně je to možné ve státech, ve kterých jako v Německu, Československu měšťanské vrstvy zůstaly býti i za poměrů zdemokratisovaných důležitým činitelem ve státě, silným nejen svým značným počtem, ale také duševní vyspělostí.

Lenin sám v anglické, v New-Yorku vydané brožůrce „Sověty v práci" (1918) — rázovitá místa z ní cituje Splítek — doznává neúspěch marxistického plánu, který mínil v Rusku prováděti; mluví nepokrytě

o zastavení boje proti kapitalismu, o návratu k starým methodám měšťáckým, o ústupu, o krocích nazpět; „abychom definitivně zničili kapitalismus, musíme přijmouti takové formy borby, které by odpovídaly současným podmínkám". Ale hledá toho důvody jinde než v marxismu samém. Rusko není prý pro socialisaci ještě zralé, musí ze svého primitivního hospodářství přejíti na dráhu kapitalistického vývoje; teprve z kapitalismu bude lze přejíti k socialismu. Jeví se v tom neochvějná důvěra ve vývojový mechanism, jak mu Marx učil. Dle toho pohybuje se hospodářský vývoj evropské společnosti po cestě, jejímiž milníky jsou: feudalism — kapitalism — socialism; jako kapitalism překonal staré feudální zřízení, tak bude zase kapitalism překonán socialismem, až odbije jeho hodina, v tom okamžiku, ve kterém dovršena bude kapitálová soustředěnost ve velkých podnicích. Tato paralela mezi zápasem kapitalismu s feudalismem na jedné a zápasem socialismu s kapitalismem na druhé straně kulhá. Feudalism po své hospodářské a sociální stránce nebyl zřízením jednotným neb jednolitým, nýbrž vystupoval v jednotlivých státech a národech v různých formách; stačí ukázati na feudalism ve starém Egyptě, v staré Číně a v Japonsku, nebo na dnešní feudalism v Habeši, nebo konečně na různost feudalismu anglického a francouzského. Také způsob, jakým byl potlačen, byl různý; ve Francii ku př. byl panovnickou mocí postupně pohlcován, v Anglii zase byl podlomen parlamentarismem; jinde udržely se některé jeho zbytky do nejnovější doby, ku př. v Přikarpatské Rusi, nebo v některých rakouských zemích politické jeho přežitky v kuriích velkostatkářských na sněmích. Celý tento vývoj odehrával se v jednotlivých státech za různých období a různých politických i hospodářských i sociálních poměrů; nebyl tedy feudalism vystřídán všude a ihned kapitalismem, nýbrž poměry, které nelze nazvati kapitalismem v dnešním

toho slova smyslu a které namnoze byly přechodem, z něhož teprve později a ze zcela jiných příčin rozvinul se dnešní kapitalism. Očekává-li se pak vítězství marxismu od koncentrace kapitálové, která má teprve býti přivoděna, dočká se toho sotva toto pokolení; vývoj dosavadní i v zemích již kapitalistických, jak bylo dříve již naznačeno, dokazuje, že i za kapitalistického zřízení nedochází k pohlcení a potření podniků drobných a středních, a že každý pokus podříditi i tyto podniky marxistické soustavě ztroskotati musí na obrovském rozsahu úkolů, jež dosavadní technika správní nebyla by s to zmoci. Leninovy náběhy k marxismu v Rusku selhaly ne proto, že tamní kapitalism nedostoupil ještě vrcholu svého vývoje, nýbrž prostě proto, že dlouhým věkem ustálené, s denním životem nerozlučně srostlé, z pokolení na pokolení nezměněně předávané, složité poměry moderního duševního mravního, hospodářského a sociálního života nelze jediným škrtem péra vtěsnati do jednoduchých šablon, jak je Marxovy theorie mechanicky zformovaly. V klidné své pracovně curyšské, dalek rušného vlnobití rozrušené své vlasti, snadno mohl Lenin z apodiktických vět Marxových kouti nejsmělejší plány, jak převrátiti všechen ruský život od základů; v mocně se dmoucích vlnách na domácí půdě ztroskoly tyto plány. Bylo třeba zaříditi lodní plavbu jiným než původně zamýšleným směrem. Proto fanatik marxismu, Lenin v Rusku, zrovna tak jako neméně věrní stoupenci marxismu v Německu i u nás nastupují nové dráhy, na nichž by uskutečňovali socialistické své cíle. Dnešní ruský bolševism po své praktické stránce není již marxismem, je socialismem jiného obsahu. Pokusili jsme se shrnouti obsah tohoto socialismu slovem: kapitalism státní mocí ovládaný; a jeho formy jsou jednak postátněný kapitalism, jednak kapitálová demokratisace.

Tato nezpůsobilost marxismu, aby byl uveden v plném svém rozsahu ve skutek, postřehnuta byla

již dávno v samých řadách socialistických. Přes sektářskou nesnášenlivost orthodoxních marxistů, jakými byli Kautsky, Bebel, Luxemburgová, Parvus, Bax — ostatně co do nesnášenlivého sektářství nezadávají měšťanské strany v ničem socialismu — vystupovali jednotliví odvážní příslušníci, nelekajíce se výčitek, zakřikování, pranýřování, s obnažující kritikou a připravovali tak obrat ve vnitřní povaze socialismu, který po válce nastal. Z těchto kritických hlasů stačí malé klasobraní.

Německý socialista Hertz varoval před přepjatými nadějemi v marxism: „Nikdy ještě nestalo se, aby celá právnická konstrukce vlastnictví v plném obsahu a rozsahu najednou, v jediné katastrofě byla bývala zvrácena." Francouzský marxista Charles Bonnier varoval taktéž jinými tolika slovy: „Každé uskutečnění určité idey jeví se jako její korumpování, ježto nutno ideu navázati na soudobé poměry; úplnou novotvorbu svět ještě nikdy nespatřil, nýbrž jen nové uspořádání existujících poměrů." Prorocky téměř vyslovil Bernstein kacířský výrok, že „sociální demokracie v Německu, kdyby revolučním hnutím mas dostala vesla vlády do svých rukou, postavena by byla před nerozluštitelný úkol, že by nemohla prostě kapitalism oddekretovati, ba ani ho postrádati". Makavějšího důkazu o utopistické povaze marxistických dogmat nebylo lze podati, než podán byl v Rusku. „Lenin uznává," tak píše francouzský socialista a horlivý přívrženec Leninův Sadoul, „že přechod od kapitalismu k socialismu a odstranění všech třídních rozdílů jsou úkoly, které nemohou býti zdolány ani za den, ani za rok; revoluce stává se evolucí." Marx byl neobyčejně vzdělaným filosofem, ale lidovým psychologem nebyl, nechápal lidské duše, nevěřil v moc tradicí v lidu zakořeněných. Jak mocnou vládu nad lidským vývojem vykonávají zděděné, z pokolení na pokolení předávané tradice! Krásně to vysvětluje

Letourneau (La psychologie ethnique, 1901): „Ústředí nervová, zvláště mozková ústředí s miliony buňkami, které tvoří šedou substanci, musí býti považována za živé archivy, ve kterých jsou přechovávány a vryty, čím dále, tím hlouběji, neskonale četné zkušenosti každého lidského plemene, získané během jeho organického a sociálního života. Těmto, v buňkových archivech vrytým dojmům dlužno vděčiti, že člověk se mohl civilisovati; jim ale sluší také přičísti na vrub, že upíná se plnou silou na minulost a vzpírá se třeba i pokroku jako nepříteli."

Ve vývoji socialistického hnutí bude marxism zaujímati vždy vynikající místo, jeho vědecká učení budou dojista i příště soustřeďovati kolem sebe obec věrných stoupenců; ale pro vzdušnost své konstrukce, pro svou nevšímavost k ideálním stránkám duševního života lidského není způsobilou základnou, aby na ní budován byl nový hospodářský řád. Měl právě při velikých převratech, jež válkou byly přivoděny, nad jiné vhodnou příležitost, aby dokázal svoji tvůrčí způsobilost. Než neosvědčil se. Byl účinným prostředkem agitačním, nikoliv konstruktivním. Nicméně nesmí býti význam marxismu podceňován, hledíc k soudobým poměrům. V době chorobně rozrušené, kdy valná část lidstva zvykla si v zákopech neshody vyřizovati strojními puškami, ručními granáty, opakovačkami a kdy tak často sahá se ke zbrani, aby řešena byla sociální otázka, hrozba diktaturou proletariátu nemíjí se účinkem. To nesmí však překážeti, aby poměry posuzovány byly s hlediska normálního, ježto dříve neb později vrátiti se musí zase normální poměry. Zbraní, násilím se problém sociální nerozřeší. Byť by zápasy o způsob tohoto řešení odehrávaly se na politické půdě, byť v popředí stály zájmy hmotné, konec konců jde tu o zápas dvou ideově protichůdných světů. Ideové zápasy nelze odkliditi trvale zbraněmi — ty zjednají jen na chvíli

zamlklost terorem postrašených — nýbrž poučováním, přesvědčováním, vědou, a nestačí-li ani tato pro obmezenost hranic lidského vědění, jen vzájemným spravedlivým vyrovnáváním, kompromisem.

Způsob, jakým přikročuje socialism v hlavních státech východní polovice evropské po válce k řešení sociálního problému a který vrcholí v zásadě podrobiti kapitalism částečně bezprostřední, částečně dozorčí moci státní, liší se od marxismu. Úsudky o této novodobé socialisaci zatemňovány jsou nejasností představ o tom, co se vlastně v Rusku děje; mluví se pohrdlivě o „bolševictví", v němž spatřuje se provádění krajních socialistických výstřelků, komunismu, anarchismu a pod., aniž by zkoumalo se podrobněji. Litovati dlužno, že přerušením pravidelných styků zpravodajských odkázána jest zvědavá veřejnost jen na úryvkovité zprávy. Ale i z těchto zpráv lze získati hrubý obraz o postupu ruského socialismu, jak byl na dřívějším místě nakreslen. Opatření, která provádějí se v Rusku, u nás a která chystají se v Německu, poskytují dostatečného přehledu, aby bylo usouzeno, že cesty, které novodobý poválečný socialism nastupuje k řešení sociálního problému, nejsou ovládány již tak příkrým duchem jako marxismus; i ten, kdo svými názory stojí výhradně v měšťanském táboře, musí to přiznati, byť by, jsa vychován v jiném myšlenkovém názoru světovém, jen těžko a po vnitřních bojích vpravoval se do nových poměrů. Poválečný socialism navazuje na politickou ideologii o rostoucích úkolech státních, o všemohoucnosti státní, kterou v politických bojích proti dřívějšímu liberalismu vypěstily vládnoucí měšťanské vrstvy samy. Nebylo potřeby, nebylo tísně, aby nebylo k státní moci voláno o pomoc. Ostře bičoval tento úkaz u nás již Bráf („Listy o studium národohospodářském", 1899): „Vznikáť z toho ono přemrštěné spoléhání na veřejnou pomoc, tisíc lichých, nesplnitelných nadějí, příval

nevyhnutelných zklamání. Pozornost a úsilí širokých vrstev svádí se tak na cesty z části nesprávné; osobní energie a pocit vlastní spoluodpovědnosti se podkopává, soudruhové v živnosti — rolníci, řemeslníci — už se jen scházejí, aby žalovali na nedostatek státní podpory zájmů svých a vyhýbají se nevrle vážné rozpravě o tom, co nedokonalého na sobě samých musí odkliditi." Marné volání!

Dlouhou kapitolu bylo by lze o tom napsati, jak veřejné dražby politických stran o přízeň voličstva vychovávaly přímo voličstvo, aby spoléhaly jednotlivé vrstvy ve všem na stát. Ovoce této výchovy sklízí dnes socialism. Přisvojuje si prostě názor dřívější politikou do všech vrstev obyvatelstva vštěpovaný. Jde však o krok dále: nejen strasti jednotlivých vrstev a povolání má stát odstraniti, má obrátiti se k celku, ucpati pramen, odkud všechny nesrovnalosti v hospodářském tělese prýští; tímto pramenem je kapitalism, proto musí ho stát ovládnouti, podrobiti své svrchované moci, aby sloužil na příště k zvýšení všeobecného blahobytu a pokroku lidstva. Proč ku př. v Anglii pevninový socialism nerozvětvil se do takové šíře, jak by od význačně průmyslového rázu tamního bylo lze očekávati? Anglický volič není prostě vychován v slepém obdivu státní všemohoucnosti.

Ještě dále odlišuje se novodobý socialism od marxismu tím, že vystupuje z mlžin velikých neohraničených věšteb na pevnou půdu určitých, vymezených projektů. Mlhavé slovo socialisace nabývá přesného obsahu: reforma v poměrech velkého majetku pozemkového, státem provedená, státní vliv na velké podniky průmyslové a finanční. Při tom v dosavadních právních řádech má býti měněno jen tolik, kolik třeba, aby státní moci otevřena byla volná cesta k zasáhnutí; ve všem ostatním má hospodářský život v celém svém koloběhu pohybovati se v dosadním právním rámci.

Z DUSNA MLŽIN NA SVĚŽÍ VZDUCH.

Železná nutnost počítati na půdě tvrdé praxe s danými skutečnostmi obrousila z předválečného socialismu mnoho hrotů; těch, které na poválečném socialismu zbývají, jest ještě tolik, že nelze se diviti, pohlížejí-li výrobní vrstvy měšťanské nedůvěřivě na příští vývoj. Na papíře zásada podrobiti kapitalism bezprostřední aneb dozorčí moci státní nevypadá ani tak hrozivě. Ve skutečnosti bude však v odvětvích, do kterých stát zasáhne, znamenati to dalekosáhlé změny, jež vzbuzují tím stísněnější obavy, čím méně lze účinky předvídati. Každá změna v ustálených poměrech podniku dotýká se různých zájmů k podniku připjatých; jest proto pochopitelno, že brání se změnám ti, jichž zájmy by mohly býti poškozeny. Vždy snazší je obrana, ví-li se, proti čemu dlužno se brániti. Poválečný socialism vyhraňuje své cíle. Není to již mlhavé strašidlo marxismu, které rozplynulo se při každém doteku, aby se jinde zase zhuštěné znovu objevilo. Jsou to určité formy, proti kterým mohou se výrobní vrstvy měšťanského tábora brániti, pakli by dle jich názoru jími ohrožen mohl býti zdravý vývoj národního hospodářství. Zápas proti určitému předmětu je vždy snazší než proti beztvárnému strašidlu. Tuto zkušenost získaly již u nás naše měšťanské strany, když uplatňovaly svůj vliv při projednávání velkých socialisačních reforem, záboru velkostatků a podnikových rad hornických. K takové plodné aktivitě vládnou měšťanské vrstvy dostatečnými duševními i politickými silami.

Proti mlhavému ideálu marxistickému byl zápas měšťanských, dnešní hospodářské soustavy hájících, vrstev zdánlivě snadný, ve skutečnosti však těžký. Splývavé mlžiny tohoto ideálu, který v Německu označuje se dnes jako „plný socialism" na rozdíl od zúžených sice, ale za to konkretisovaných socialisačních požadavků poválečných, bylo by lze zhustiti v obraz takového příštího pořádku: Celá společnost má býti výhradnou vlastnicí všech výrobních prostředků. Všechen hospodářský život národa má řízen býti z jediného ústředí. Hustá síť úřednictva, rozestřená po celém území zjišťovala by druhy i množství potřebných předmětů. Potřebám takto zjištěným musila by výroba býti přizpůsobena. Mezi výrobou a spotřebou nemohla by takto vzniknouti neshoda. Vyrobené předměty mohly by rozdělovány býti dle spravedlivého měřítka. Každý obdržel by z celkové národní výroby podíl, odpovídající buď společensky nutné době pracovní, jím vykonané, anebo rozumným jeho potřebám.

Tento pořádek lze potírati rozumovými důvody tím účinnějšími, čím je povšechnější. Byla-li by veškerá výroba bezvýjimečně sespolečněna, vyráběny by byly předměty jen pro takové potřeby obyvatelstva, které by ústředí uznávalo za nutné neb vhodné; mohly by to býti, jak lze pochopiti, toliko předměty pro široké, stejnoměrné potřeby. Celé spotřební hospodářství vtěsnáno by bylo takto do uniformy. To, co zažili jsme za války a co ještě dnes v některých odvětvích s oprávněnou nelibostí snášíme, podrobujíce se toliko nezbytnému tlaku poměrů, silnějších nad naši vůli, rozšířilo by se na všechna odvětví našeho spotřebního hospodářství, bylo by zostřeno a upevněno na nedozírnou dobu. Náš budoucí život nezískal by tím radostnější tváře. Zásadě rovnosti by ovšem takový stav vyhovoval, ale byl by překážkou kulturního rozvoje lidské společnosti právě v nejširších jejích vrstvách, které jsou jejím podstavcem. Neboť zjemňování,

oduševňování potřeb vycházelo vždy od málo četných vrstev, z nichž vnikalo do širších vrstev, až opanovalo celé národy. Tím, že rozšiřuje se stále okruh jemnějších, vzdělanějších potřeb dle vzoru vrstev pokročilejších do vrstev davových a že ukájení takových potřeb v těchto vrstvách proměňuje se v nutnost denního živobytí, povznáší se národ na vyšší stupeň hmotného i duševního života. Nehledíc k této protikulturní stránce nivelisace spotřebního hospodářství, vězelo by v sespolečněném řádu nebezpečí, že osobní svoboda, jež stala se každému nezbytným statkem, mohla by zvrácena býti v politickou odvislost. Na orgánech ústředí, v nichž rozhodovali by zase jen lidé se všemi lidskými slabostmi, závisela by hmotná existence každého jednotlivce. Mohl by počítati na spravedlivé příděly každý, i ten, kdo by nedovedl se přizpůsobiti úplně názorům v ústředí vládnoucím? Na tak zvané třídní zásobování bylo již za války hodně žehráno. Stačil by mimo to úřednický aparát k výkonu tak obrovského úkolu, jakým by bylo řízení a provádění společenského hospodářského pořádku? Snad v odvětvích, kde jde o jednotvárné, stále stejnoměrně a v těchže kolejích se opakující výkony, ne však v odvětvích, ve kterých třeba rychlých rozhodnutí a ve kterých rozhodující musí na se bráti plnou tíhu odpovědnosti za zdar neb nezdar. I zde mluví válečné zkušenosti jasnou mluvou. A i kdyby všechny tyto svízele bylo lze nějakým, dosud nám neznámým způsobem obeplouti, sespolečenštění všeho hospodářství mohl by si dovoliti jen stát plně soběstačný, na sousedech nezávislý. Zjevy, jež se právě v této době odehrávají, musily by každého přesvědčiti. V řadě států po válce byl veřejný úvěr otřesen, záruky, které tyto státy cizině poskytují, necení se valně. Jsou to vlastně jen velké soukromé podniky, ve kterých spatřuje cizina záruky, aby mohla potřebné úvěry poskytovati. Kdyby tyto podniky byly

sespolečněny, kde bylo by možno získati nutný úvěr?

Všechny tyto rozumové důvody málo však váží vůči společenskému ideálu marxistickému. Mysle ideálem vznícené nežijí na zemi, vznášejí se nad tvrdostmi denního života, nevidí, ba nechtějí viděti překážek, jež staví se vysněným tužbám v cestu. Ideál slibuje rovnost, spravedlnost, pořádek na světě. Každý musí pracovati dle svých schopností, každý obdrží svůj spravedlivý podíl, nerovnost mezi bohatým a chudým zmizí, anarchie výrobní a s ní zhoubné hospodářské krise, zachvacující jednou to, podruhé ono odvětví a ničící tisíce existencí, budou na dobro odklizeny. Proti takovým ideálům selhávají sebe důmyslnější důvody. „Idey takové uchvacují lidstvo velitelskou mocí, obepínají myšlení jako dravec svoji kořist, nikdo nemůže se jim ubrániti; pokud trvá taková zvláštní představa, nemůže mimo zajatecký její kruh nic úspěšného býti vykonáno; kdo nedovede tím způsobem cítiti, jest odsouzen k neplodnosti, byť byl sebe nadanější." (Chamberlain, Základy devatenáctého století. Český překlad od Mrazíka, 1910.) Náboženskou víru neporazí nikdo věcnou střízlivostí.

Jak střízlivě vypadá proti takovým ideálům poválečný socialism! Pohybuje se úplně na pevné půdě pozemské. Nehlásá již rozvrat všech hospodářských poměrů, dotýká se jen některých stránek dnešního pořádku. Proto poskytuje příležitost, aby jeho snahy v jednotlivostech byly kriticky rozbírány. Vlastně nejde již o zásadní otázku, zda vůbec mohou snahy ty býti uskutečněny, nýbrž spíše o otázku, do jaké míry a jakým způsobem by mohly býti provedeny, aby hospodářský rozvoj mohl nerušeně pokračovati. Takovým způsobem byly u nás projednávány otázky, týkající se záboru velkostatků a zřízení podnikových a závodních rad v hornictví. Bude-li se tímto střízlivě kritickým způsobem pokračovati, najde se vhodné rozuzlení

i tehdy, kdyby opatření v hornictví zavedené mělo rozšířeno býti na podniky jiných odvětví.

Že právě na straně měšťanské není příčiny vyhýbati se rozboru o určitých požadavcích poválečného socialismu, osvědčuje se zřetelně na požadavku, aby zaměstnaným v podniku vyměřen byl zákonný podíl na zisku. Otázka tato jest v Anglii předmětem velmi podrobných úvah, i byla o ní nedávno předložena obsáhlá zpráva anglickému parlamentu. Z ní jest zřejmo, že až dosud v 380 případech bylo zavedeno podílnictví dělnictva na zisku. Ve 182 případech bylo opuštěno, a to asi v polovici případů pro nedostatek přiměřeného výnosu k rozdělování zisku a podobné okolnosti, v 91 případech proto, že ani zaměstnavatelé ani dělníci nebyli touto formou uspokojeni. Celkem lze říci, že velmi vážně se vyšetřuje, možno-li touto úpravou dosíci zlepšení sociálních poměrů, že však ani zaměstnavatelé ani dělníci od zavedení této instituce si mnoho neslibují (zpráva podaná na schůzi ústředního svazu československých průmyslníků dne 6. května 1920). V suché mluvě prosaických čísel mizí agitační pozlátko z tak mnohého požadavku.

Ale ani otázka sestátnění některých průmyslových podniků, již dnešní socialism zdůrazňuje, nemá se stanoviska celku — a to dlužno podtrhnouti — té hrozivosti, jak by se na první pohled zdálo. Kritickým rozborem bude lze vysvětliti, že nelze pomýšleti na sestátnění takových průmyslových odvětví, ve kterých zhotovují se polotovary a hotové tovary. Neboť zde jde o výrobu, jejíž zdar závisí na dovednosti, vynalezavosti podnikatele, na pečlivém sledování a využitkování pokroků jinde docílených a na čilých stycích mezinárodních, k nimž třeba odborných zkušeností a obratností. K experimentům, které ve svých důsledcích mohly by ochromiti odvětví tohoto druhu, nebude míti ani socialism odvahy; maje účast v státní

moci, poznává sám nejlépe, jaký význam právě v této době přísluší těm odvětvím hospodářským, jež obsahem a rozsahem své činnosti zasahují do světového hospodářství a jsou na něm závisly. Snad by bylo lze pomýšleti na sestátnění zbrojního průmyslu, hledíc k jeho souvislosti s vojenským zřízením ve státě; ale to je spíše otázka finanční než socialisační. Rovněž zasluhuje vážných úvah požadavek poválečného socialismu, aby nacionalisovány, t. j. sestátněny byly uhelné doly. Světová kalamita uhelná donutila státy k takovým zásahům do uhelného hospodářství, že sestátnění mělo by povahu soustřeďujícího závěrku všech dosavadních opatření. Nad to kalamita tato staví do plného světla hrozivou otázku, která již v čtyřicátých letech minulého století anglickými odborníky (Greenwell, Hull, Jevons, Armstrong) byla nadhozena a odtud častěji a důkladněji byla probírána, otázku možného vyčerpání uhelného bohatství v jednotlivých státech. Jsou-li obavy tak často v té příčině vyslovované skutečně oprávněny čili nic, o tom těžko dnes pronésti závěrený úsudek přes to, že v Anglii o této otázce konány byly již v předešlém století zvláštní ankety znalecké. Opatrnost však káže, aby uhelné hospodářství podrobeno bylo veřejnému dozoru. Nacionalisační požadavky socialistické i veřejné zájmy průmyslu a všeho obyvatelstva ve státě se v tomto bodu stýkají. Nacionalisace dolů sama o sobě předpokládá, že stát vládnouti bude správním aparátem, jenž dovede tyto obtížné úkoly dokonale ovládati; jinak by taková reforma byla jen zhoršením dosavadních kalamit. Potom nesměla by tato otázka posuzována býti s jednostranného hlediska: doly horníkům, nýbrž s vyššího stanoviska, jak by správa dolů měla co nejúčelněji býti zařízena, aby uhelné bohatství zemské obhospodařováno bylo způsobem, který při největším zřeteli na potřeby průmyslu i obyvatelstva zaručoval y nejdosažitelnější úspornost.

Konečný soud z toho všeho, jak dlužno opakovati, je takový: Socialism po válce není již tou záhadnou sfingou, kterou byl socialism před válkou. Vyhranil se v určité projekty, o kterých nejen mohou, nýbrž musí nesocialistické vrstvy uvažovati. Rozebírati tyto projekty kriticky, pracovati sebou, aby krok za krokem prováděny byly ty z nich, jež za daných poměrů lze bez hospodářských škod a otřesů uskutečniti, takový je nynější úkol těchto vrstev. Usnadněn jim je a bude příště tento úkol, protože i v socialismu samém nezůstává bez vlivu zkušenost, že cíle, které si klade, nechť zve je socialisací či nacionalisací či sestátněním, mohou býti uskutečňovány jen a jen ve státě vnitřně spořádaném a finančně upevněném. Socialisace ve státě neuspořádaném, finančně rozvráceném nemá ceny; je to nabírání vody džbánem beze dna, je to zvýšování chaosu. Volal-li při státních převratech socialism hrdě: jen socialisací dojde se k ozdravění poválečné bídy finační, dnes socialism, který vyzkoušel své schopnosti při vládních veslech, je nucen obrátiti původní heslo takto: jen za ozdravených státních financí dojde se k socialisaci.

Ale jedno zdá se po zkušenostech poválečné doby jisto: jako praktický plán socialisační je socialism v té formě, kterou představuje marxism, odsunut zrovna tak, jako odsunut byl ve vědě; jako k socialistické věrouce hlásiti se budou k marxismu i příště hojní a horliví vyznavači.

Oposiční menšiny dneška jsou vládními většinami zítřka. Není tedy vyloučeno, že přijde doba, ve které radikální křídla marxistická získají v některých státech většinu stoupenců i určovati budou postup a cíle socialismu. Nepromění se potom bojovná náboženská nauka marxistická v praktický program politický, který uváděti ve skutek snažiti se budou úsilovně socialistické strany k vládě se vyšinuvší? Sotva. Vždy ještě osvědčil se tlak skutečných poměrů jako

mocnější činitel než nadšené programy, hlásané, aby určitá vrstva seřadila se pod praporem vábivých ideí k společnému postupu. Ve veselé vojně útočná menšina hravě přezírá, ba musí z agitačních důvodů přezírati překážky, přes které klopýtá potíraná většina. Však na vítězné menšině vymstí se jednou zase, co spáchala na poražené většině; osud navalí jí v cestu tytéž překážky, aby přes ně klopýtala za škodolibých úsměšků nové menšiny, která jí v příští generaci vyvstane. Jak věrně stál německý socialism přes kritiku revisionistické menšiny za ideálem Marxovým! Jak rozvinuje však dnes čelný předák socialistický, vlivný člen dřívější vlády v Německu, úkoly socialisace? Obnoviti v německém lidu sociální cnosti, vzbuditi chuť ku práci, vzkřísiti organisační schopnost průmyslovou a smysl pro pořádek ve výrobním procesu, zvýšiti výkonnost práce zdokonalenými methodami výrobními, obnoviti pořádek, kázeň v závodech a uznati důležitost sociálních funkcí, které vykonávati musí řídící práce v závodě, tak zní rada tohoto čelného předáka socialistického. „Odstranění třídních rozdílů je zdlouhavým procesem, který vyžadovati bude dlouhých staletí, pro nejbližší budoucnost nelze jako důsledek socialisace dosáhnouti více než zmírnění protiv v rozdělení důchodů na obou stranách . . . socialism bude závěrečným produktem dlouhotrvající sociální evoluce." (A. Müller, Sozialisierung oder Sozialismus, 1919.) Takový je již jednou osud i nejradikálnějších směrů, jakmile s otěžemi sladké moci převzíti musí na svá bedra i tíhu hořké odpovědnosti, že namáhají se bouřlivý kvas dřívějších dob mírniti v ovzduší rozumovou náladou prosyceném. Lze proto uzavříti tyto vývody výhledem optimistickým. Sociální problém bude řešen na konec tak, jak kázati bude nikoliv netrpělivá vášeň, nýbrž zralá rozvaha, vážící spravedlivě na jedné misce oprávněné zájmy pracujících vrstev, na druhé misce zájmy hospodářského celku národního.

Bude to zníti jako paradoxon, tvrdíme-li, že tento poválečný převrat uvnitř socialismu musí se stanoviska jednotlivého podnikatele pociťován býti jako zhoršení poměrů. Vysvětlí se to, přihlédne-li se k zkušenostem v Anglii. Anglické odborové organisace přes své socialisticky zostřené „sváteční" resoluce neplují v proudu pevninového socialismu vůbec a německého marxismu zvláště. Nicméně angličtí továrníci, jak před válkou se vyslovovali, pokládali by to za výhodu, kdyby dělnické hnutí v Anglii pohybovalo se v těchže směrech jako hnutí německé. V Německu prý dělník věnuje svůj volný čas, své síly i prostředky politickým a propagačním účelům, aby domohl se politické moci k uskutečnění svých konečných cílů; vyčerpává tudíž své síly v politických, volebních, parlamentárních zápasech, takže podnikatel není jím ve svých zájmech příliš ohrožován. V Anglii nestará se odborový dělník valně o politiku, nýbrž hlavně o odborové své zájmy. Anglický podnikatel musí stále vyjednávati s odborovou organisací dělnickou nejen o výši mzdy a o době pracovní, nýbrž o všech možných změnách, které uvnitř podniku nastanou, jako zavedení nové pracovní methody, postavení nových strojů a pod. Tak postaven bývá anglický podnikatel co chvíli před nové požadavky dělnictva, soutěžní způsobilost jeho proti cizině stále se seslabuje.

Nikde jinde nevyskytují se stávky tak prudké a tak obrovských rozměrů jako právě v Anglii; často již padlo tam z úst podnikatelských slovo o teroru odborových organisací. V těchto předválečných stescích anglických podnikatelů je mnoho pravdy obsaženo. Marxistický vědecký socialism je pro podnikatele méně nebezpečný, než praktické dělnické odborářství. Učení, které plným vědeckým aparátem dokazuje, že dnešní hospodářský pořádek musí automaticky se shroutiti, potom že stane se dělník pánem nad výrobou, že dělník má jen poslouchati vůdců a vyplňovati hlasovací

lístek dle jich povelů, odvrací pozornost dělníkovu od dílenských jeho strastí a je pohodlné pro podnikatele zrovna tak, jako všechna náboženství, která kážou po dobu pozemského života odevzdanost do vyššího pořádku, protože jednou v nadsvětném životě nejvyšší bytost, nechť jmenuje se Osiris či Mithra či Brahma či Jáhve či Allah či jinak, zváží na věčných vážkách život člověka a vyměří mu dle pozemských jeho skutků spravedlivý úděl. Socialism po válce probudil se z takových mlhavých snů, stojí na pevné půdě skutečnosti. Klade zcela určité požadavky v přesném pořádku: poprvé, podruhé, potřetí atd.; každý z nich znamená obmezení práv podnikatelových. Ve svém celku zařezávají do živého masa zájmového okruhu podnikatelstva jinak hluboce, než v povšechných theoriích se ztrácející marxism. Dokud socialističtí dělníci snili a horovali o budoucí společnosti, ve které nebude soukromého vlastnictví, ve které vše bude patřiti všem, ve které bude pracovati každý pro všechny, všichni pro každého, ve které každému přikazován bude spravedlivý podíl z celku, dotud mohl vlastník podnikatel usínati klidně, usmívaje se takovým utopiím. Jakmile však socialism začíná ukazovati na určité druhy majetku, jakmile označuje nové způsoby pracovního pořádku, které jsou možny, proti kterým lze namítati jen nevhodnost, nikoliv zásadní neproveditelnost, pak hrozí podnikateli opravdové nebezpečí, že bude z dosavadního klidu dalekosáhlými změnami ve svém podnikání vyrušen. Proto pravíme, že se stanoviska jednotlivého podnikatele socialism, jak vytvářil se po válce, znamená proti předválečnému marxismu zhoršení poměrů.

To vše platí pro doby normální, klidné a jen potud, že hledí se na tyto poměry s třídního stanoviska podnikatelského. S vyššího stanoviska zájmů společenského celku vypadá však věc jinak. Jsme právě svědky úkazu v dějinách častěji již zaznamenaného,

jakou mocí v dobách mimořádných převratů a rozvratů, kdy duševní život národů odkloněn byl z pravidelné dráhy, uchvacují mysle širokých vrstev lidových hesla v dobách klidných neškodná a jak snadno z toho vznikají hnutí nevypočítatelných rozměrů a důsledků. Čím neurčitější, mlhavější jsou taková hesla, čím větší volnost poskytují vznícené obrazotvornosti davové, aby si je libovolným obsahem vyplňovala, tím jsou nebezpečnější. Jen si vzpomeňme, abychom volili nejznámější příklady, jakou podmaňující mocí působila vidina věčné blaženosti v sedmém nebi na hnutí islamské, které zvrátilo poměry v západní Asii a ve východní Evropě; anebo jaké hnutí vyvoláno bylo v širokých vrstvách evropských ideou osvobození svaté země z panství pohanského, hnutí, které vybilo se v krvavých křižáckých taženích. A což hnutí za heslem „pod jednou či pod obojí?" O příklady podobné není věru nouze. Proto se stanoviska národního celku dlužno uznati za pokrok, zaručující spíše možnost klidného vývoje, hledá-li socialism po válce pro prastarou tužbu: všem lidem spravedlivý podíl v bohatství tohoto světa, vhodné formy, ve kterých by dle soudobých duševních i hmotných poměrů lidstva tato tužba mohla zcela neb částečně býti splněna a vystupuje-li k tomu účelu s požadavky, které svojí určitostí, řekl bych makavostí, nutkají zúčastněné vrstvy zabývati se životem, jaký je, a hledati prostředky, aby byl lepší. Vybavuje-li se socialism z mlhavého dusna, staví-li se do plného jasu na pevnou půdu, dlužno to proto vítati; nesmí se však nikdo diviti, že úzkostlivý jednotlivec leká se důsledků pro své individuální zájmy. V třídních zápasech bylo tomu tak vždycky, kdykoliv posunovaly se mocenské mezníky mezi jednotlivými hospodářskými vrstvami.

V samých řadách socialistů bude již poskrovnu neochvějných věřících, kteří by doufali, že vysněný hospodářský převrat dostaví se rychle, snad naráz.

Tak často přirovnává se velká francouzská revoluce k dnešním revolučním převratům. Jako ona odstranila politická nadpráví, tak se dovozuje, odstraní tato nadpráví sociální. Ale nechť zamyslí se každý, jak dlouho to trvalo, než uzrálo ovoce francouzské revoluce v samé její vlasti. Hned po revoluci následoval Napoleonův cesaristický imperialism, potom Bourbonská reakční restaurace, po ní vyhraněný kapitalistický režím Orleanský, pak nová, sociálně zbarvená revoluce, pak zase obojaký, zpátečnický režím Napoleona III. a teprve potom demokratická republika s parlamentární vládou a všeobecným právem hlasovacím. Celé století! A ještě dlužno se tázati: Je tato třetí republika věrným obrazem demokratických ideálů Rousseauových, pro které velká revoluce pustila se v zápas a prolila tolik krve? Sotva kdo přisvědčí. Ve světě ideí lze postupovati letem, překonávati překážky vůlí ducha; v drsném životě lze kráčeti ku předu jen co noha nohu mine, nutno odstraňovati umdlévající často rukou překážku za překážkou. Jsou-li zkušenosti z dějin spolehlivou pomůckou, abychom z nich mohli činiti závěrky do budoucnosti, bude závěrek ten zníti: Sociální spory dnešní budou odklizeny, snad tak, jak si to dnes představujeme, snad i jinak. Ale nebudou odklizeny naráz, nýbrž postupným řešením jednotlivých sporných otázek v tom pořádku, jak veleti bude jich palčivost, ale také — a to dlužno zvláště podtrhnouti — jak připustí to rozvoj hospodářských poměrů. Překotná řešení těžkých otázek nemívají trvanlivosti; není v moci člověka, aby vývojové fáse mohl libovolně zkracovati. „Na dráze k pokrokům, nechť jsou jakéhokoliv druhu, nikdy nevyskytují se náhlé skoky; výsledky, třeba zdánlivě nejzázračnější, jsou jednoduše součtem ponenáhlé řady zlepšení, z nichž první rodí druhé a jež následují za sebou, splývajíce navzájem bez porušení. Porovnávají-li se dva vzdálené momenty téže evoluce, zdá se,

že dělí propast poslední fási od první; než jest to jen zdáním způsobeným tím, že přechodné stupně mizejí ve vývoji, který pohled nazpět zkracuje: dospělý nepamatuje se již, že byl kdysi embryem" (Letourneau). Takový bude patrně i přechod z dnešních do nových hospodářských a sociálních poměrů. Budou uskutečňovány, nikoliv bez bojů, reformy jedna za druhou a téměř neznatelně po delší době vyroste ze součtu všech jednotlivých, postupných reform nový, doufejme společensky vyrovnanější, spokojenější a tedy šťastnější život, jehož celkový obraz dnes znázorniti nikdo nedovede. Prováděti najednou v plném rozsahu převraty přeměňující od základů vnitřní povahu podnikání v době, kdy nikoliv z příčin toliko vnitřních, nýbrž z příčin mezinárodních, na jichž vývoj malý stát nemůže míti rozhodujícího vlivu, budoucnost podnikání saméhо je hádankou, kterou nikdo nedovede v této době rozluštiti, bylo by nejen nebezpečným, nýbrž mohlo by býti dokonce marným podnikem. Neboť co platna by byla socialisace podniku, jaký měla by význam, nejsou-li jeho existence a rozvoj v nových formách zaručeny. Kde nic není, nelze socialisovat, řekl Kautsky; a Bedřich Adler k tomu dodal: socialisace bídy nemá smyslu. V tom vytyčeny jsou hranice, před kterými i neobmezený vládce ruské diktatury proletariátu byl na konec nucen se zastaviti.

Před stodvaadvaceti lety napsal Malthus svou světovou knihu o theorii populační. Dokazoval, že výroba statků ovládána je směrem stoupati v arithmetické, počet obyvatelstva rozmnožovati se v geometrické progressi. Nastane tedy okamžik, tak věštil, ve kterém počet obyvatelstva převyšovati bude množství statků k výživě potřebných. Na stole přírody nebude pro tento přebytek lidí prostřeno. Příroda káže jim, aby se odklidili. A vykoná také svůj ortel neúprosně. Jak bylo toto Malthusovo učení druhdy potíráno! Jak

krutě se však v naší době plní! Jenže právě opačným způsobem, než Malthus předpokládal. Počet obyvatelstva byl válkou vybíjen v arithmetické progressi; ale v geometrické progressi vybíjeny životní prostředky. Důsledek tedy? Na stole přírody . . . atd.

Všechny plány nového hospodářského pořádku stavěny byly na předpokladu, že každý stát, každý národ oplývá dostatkem životních prostředků. Dostatečně naplněné zásobárny, to pokládalo se za samozřejmost. Prstem na mapě zeměkoule ukazováno na místa, na kterých nevyčerpatelné zásoby obilin, uhlí, rud, bavlny, vlny atd. atd., čekají jen na pracovité ruce, aby se jich tyto zmocnily; celý svět čekal jen na povel, aby rozvážel své bohatství do zásobárem všech končin, kde by jich bylo zapotřebí. Chyba dnešního pořádku spatřována jedině v tom, že při rozdělování zásob v světových zásobárnách nahromaděných měří se nespravedlivě, jedněm (kapitalistům) nad, druhým (dělníkům) pod spravedlivý podíl, ač je v nich takový nadbytek, že by při spravedlivém měřítku vystačil úplně pro blahobyt všech bez rozdílu. Tento základní předpoklad jak zklamal, jak selhal! Zásobárny jsou poloprázdné, není dostatečných zásob, které by mohly býti rozdíleny. Sociální problém nabývá takto jiné tvářnosti. Naplňte nejdříve zase zásobárny, aby mohlo býti rozdíleno; pak teprve mají cenu plány na nový pořádek při rozdělování. Proto pro tento okamžik první a nejpalčivější bod sociálního problému nebude spočívati v té míře jako druhdy v otázce, jak rozdělovati důchody z národního výtěžku, nýbrž spíše v otázce výrobní; a bude zníti: hledejte cesty, aby pro obyvatelstvo opatřeno bylo dostatečné množství životních prostředků; jinak žádný sebe důmyslněji propracovaný nový hospodářský a sociální pořádek, jmenujte ho socialismem, kollektivismem, komunismem, anarchismem neb jakkoliv jinak, nezabrání, aby nedostavilo se to, co před více než sto lety Malthus předvídal.

Toto poznání proniká i v kruzích socialistických. V tom spatřovati lze také jednu z příčin, pro které odklánějí se od marxismu ty skupiny socialistické, které ve východní polovici evropské zasahují tvůrčí rukou v život státu. Vlivem své minulosti a vlivem své zásady o nezbytnosti třídního boje nemůže socialism ani jinak, než vyslovovati toto své poznání formou útočnou: kapitalism zavinil dnešní nesrovnalosti, proto nutno ho nahraditi socialistickým řádem. Ale z postupu a opatření socialistických stran, které vyšinuly se v Rusku, Německu, u nás na vládní činitele, vycítiti lze uznání potřeby, aby výrobní činnost byla oživena, ale zároveň též snahu, aby oživená výrobní činnost ovládána byla duchem sociálním, to jest, aby nebyla řízena jednostranně výdělečným duchem podnikatelským, nýbrž duchem, který béře zřetel k potřebám obyvatelstva i k naléhavé nutnosti vypomáhati co nejvíce v tísni doby. Válkou zničeno bylo nepřehledné množství hodnot. Ve státech válkou vymořených nedostává se obyvatelstvu těchto hodnot, protože nemůže za ně zjednána býti na rychlo náhrada. Dokud se to nepodaří, vyplývá z toho drsný důsledek, že každý musí se ve svých potřebách obmeziti, aby zmenšené množství stačilo pro všechny. Matematicky zajisté nejsprávnější a nejspravedlivější rozřešení. Ale taková tupá resignace není v povaze lidské. Vzpírá se jí jednotlivec, vzpírají se jí celé vrstvy. Lidská společnost není strojem, v němž lze uzavřením určitých kohoutků neb záklopek spotřebu topiva mechanicky regulovati. Přirozený pud, mocnější než jakákoliv rozumová úvaha, tlačí každého, aby ze zbylých hodnot zabezpečil sobě takový podíl, jaký odpovídal by jeho míře životní před válkou; nikomu nechce se klesati pod úroveň předválečnou. Veškeren společenský život po válce vyplněn jest zápasy mezi jednotlivci a jednotlivými třídami o uhájení míry životní. Tento zápas o uhájení dřívější míry životní vtiskuje všemu dneš-

nímu hospodářskému životu zvláštní, nesnášenlivý ráz. V těchto zápasech vítězí nejobratnější, nejschopnější a také nejzchytralejší jednotlivci, nebo ty třídy, které mohou újmy na ně vypadající přesunouti na jiné vrstvy; jednotlivcům podaří se dokonce těžiti z mimořádných poměrů. Na ostatní dopadá plná tíha neblahých účinků válečných.

Věda národohospodářská zná pro tento případ jedinou radu. Je tak prostá, průhledná a laciná, že až stydno ji opakovati. Není jiné pomoci, než nahraditi zničené hodnoty novými, aby vystačily pro všechny. Nutno všemi technickými vymoženostmi doby a nejúsilovnější duševní i hmotnou prací vyvážiti z přírody vše, čeho k obnově zásob zapotřebí. Ale lidská povaha je již jednou taková, že v době bezradnosti místo k přirozenému léčení utíká se raději ku kouzlům a čarám, že utěšuje se vírou v zázračné léčivé prostředky. Utíká se o pomoc k státu, jako nejmocnější organisaci společenské, věříc, že vládne kouzelným léčivým proutkem. Neuvědomuje sobě, že stát je na chudě prostřené tabuli přírodní soustolovníkem velmi vydatným, který pro své úkoly, jež po válce bez obtěžkacích zkoušek na jeho bedra se skládají, potřebuje zvláště velkých soust, o které musí zmenšovati porce všech ostatních. Voláli se, aby stát použil svých mocenských prostředků, maximálních sazeb, hrdelných trestů a pod., nemělo by býti přehlíženo, že tyto prostředky jsou jen chvilkovou výpomocí z nouze, že trvalé pomoci jimi zjednati nelze; příliš zřetelně mluví zde četné zkušenosti, získané od nejstarších do nejnovějších dob, jako v starém Řecku po peloponézských válkách, v císařském Římě za dob Dioleciánových, ve Spojených státech po osvobozovací válce, ve Francii v dobách Ludvíka XIV. a za revoluce.

Příliš věřilo se před válkou ve všemohoucnost státní a proto dostavuje se dnes rozčarování a zklamání. Živelní pohroma, kterou byla válka, zpustošila příliš

mnoho, než aby bylo lze vše rychle vybudovati. Dlouho ještě bude evropská společnost na obnovovacím díle pracovati; duševní a hospodářská ztrnulost střední Evropy po třicetileté válce poskytuje názorný příklad. Než od dob těch změnila se povaha evropského lidu. V žilách jeho koluje krev podrážděná všemi přerody a přechody, jež prožity byly v neklidném století nedávno uplynulém. V žádném století — vyjímajíc století velkých objevů nových dílů světových — neprožívalo lidstvo tak pronikavých změn a nebylo zmítáno mezi tak protichůdnými proudy, jako právě v století devatenáctém. V duševním životě potácelo se v různých stupnicích mezi světovým humanismem na jednom a nacionálním šovinismem i státním imperialismem na druhém polu. V politickém vývoji střídaly se feudalism, absolutism, konservatism, liberalism, demokratism za sebou. Ve veřejné administraci vystřídána vrchnostenská a městská samovláda centralisujícím byrokratismem. V náboženském životě kolísá se ve všech odstínech od vznícené náboženské horlivosti až k plnému náboženskému indiferentismu. Hospodářský život začal svobodným fysiokratismem a končil stupňovaným ochranářstvím. Sociální politika přešla od potlačování dělnického hnutí k opaku, ku koaliční svobodě a sociální reformě. V zemědělství nahražena tisíciletá vázanost půdy volností hospodářskou; v průmyslu postupuje se od rozptýlené řemeslné, rukodílné výroby k soustředěné výrobě strojové a tovární. Ve vědě stěhuje se starý metafysicism před historickým a positivistickým směrem, deduktivní methoda nahražována induktivní. V umění stíhají a vystřídávají se klassicism, romantism, naturalism, verism. Bloudění lidstva na dráze veřejné mravnosti nejjasněji označují hraniční mezníky: kategorický imperativ Kantův na začátečném, Nitsche-ova panská morálka na konečném bodu. Století devatenácté bylo stoletím přechodů a přerodů, proto také stoletím nervosity. Při

všech těchto přerodech a přechodech byly lidové vrstvy účastněny buď jako spolučinitelé neb jako podněcovatelé. Lid prosycený ideami z takového pohnutého ovzduší není schopen, aby snášel poválečné tísně s takovou odevzdaností v osud, s jakou snášela je pokolení z třicetileté války vyrostlá. Ty vrstvy, které při povaze svého povolání nemohou v cenách za svoje výkony neb za svoje výrobky válečné újmy na jiné přesunovati a o které doslovně na stole přírody je macešsky postaráno, posuzují poměry svým způsobem. Vidí kolem sebe tíseň a strádání, samou šeď, prázdnou radosti. Vidí ale současně náhlé bohatnutí, přepychový život, lesklé slavnosti a radovánky v těch kruzích, které dovedly i z války těžiti a které dovedou poválečná břemena na bezbranné vrstvy převalovati. Snad v našem československém státě tyto kruhy nejsou ani tak četné, jak veřejné mínění ve své předrážděné obrazotvornosti se domnívá. Ale cit rozrušený nápadným rozdílem mezi kulturním, hospodářským i sociálním úpadkem na jedné a výdělkovou lačností i požitkovou nenasytností na druhé straně odlehčuje si voláním po nejjednodušším prostředku, jak takové křiklavosti napraviti, voláním po rovnosti pro všechny: je-li strádání neodvratné, nechť strádají všichni stejně; nelze-li všem přikázati předválečné porce, nechť zmenší se porce každému bez rozdílu.

To je nejnovější socialism. Socialism tento není organisován ve zvláštní politické straně, není obmezen na určitou třídu, nestará se o Marxovy theorie, neblouzní o sespolečnění, nacionalisaci a pod. Socialism tento je projevem duševní vzpoury ustaraných a hledíc k účinkům války bezbranných vrstev proti těm kruhům, které, posmívajíce se svou ziskuchtivostí a svými přepychovými výstřednostmi bídě kolkolem, domnívají se přes všechna znamení doby býti povzneseny nad sociální povinnosti, dnešními poměry každému ukládané. Tyto kruhy, třeba vůči strádajícím vrstvám málo čet-

né, jsou nedostatkem sociálního citu a svým požitkářstvím nebezpečnějšími bořiteli dnešního pořádku než dosavadní socialism; nedovede-li společnost tyto mravní poruchy a hospodářské výstřelky ze svého ústrojí vymýtiti, podkopává sama své základy rychleji, než by to dovedl jakýkoliv socialism. Marxism není již nebezpečný; skutečnost potvrdila to, co věda předvídala, že společenský pořádek nelze podle něho prakticky zařídíti. Také praktický socialism, který po válce vládnoucí strany socialistické skutečně provádějí neb hlásají, nelze pokládati za tak nebezpečný, že by jím zborcen mohl býti dnešní společenský řád v samých základech; míní přece zabezpečiti zaměstnanému náležitý vliv a podíl ve správě podniku, nesmí proto zničiti nezbytný předpoklad toho, podnikání samé. Ale nejnovější socialism, socialism stísněných a hospodářsky bezbranných, je pro společnost nebezpečím. Je poháněn hybnými silami, jichž nelze ovládati, jakmile jednou byly rozpoutány a jichž účinků nelze napřed změřiti, hladem a bídou. Prozíravý státník — býv. vlašský ministerský předseda Nitti v rozhovoru s redaktorem „Manchester Guardian" — vyciťuje toto nebezpečí: „Považte nebezpečí, kdyby ta obrovská spousta trpícího lidstva ve střední a východní Evropě dala se v pohyb. Zde jest možnost revoluce, která ohrožuje všechny. Za každou cenu musí nenávist býti potlačena, napětí zmírněno." Praktická zkušenost a věda znají, bohužel, toliko prostředky, jež mohou jen dočasně umírňovati a jen zdlouhavým postupem chorobu léčiti; nejsou s to, aby pomohly naráz a úplně. Z velkého řádu přírodního nemůže žádný hospodářský útvar uniknouti. V takové rozechvěné době nelze dost důtklivě připomínati společnosti povinnost, aby jednak vystříháno se bylo všeho, čím by třídní protivy mohly býti jítřeny, jednak aby usilováno bylo o vyrovnání těchto protiv, dokud nerozšířily se v nepřeklenutelné propasti. Neodsuzovat

šmahem socialism, jak stalo se často spíše z nepromyšleného politického vzdoru než z vnitřního přesvědčení v některých kruzích okázale pěstovanou modou, zkoumat to, co v něm dobrého a pokrokového a to dobré a pokrokové z něho provádět; takový je úkol naší doby, která octla se na rozhraní, ve kterém staré, utkvělé poměry zápasí s ideami nově se vyvíjejícími, ve kterém jde o přerod ze starých do nových forem společenského života. Socialism v tomto smyslu není učením, určeným jen pro tak zvaný proletariát, nýbrž učením, určeným i pro ostatní společnost, aby v ní budil a udržoval pocit sociální odpovědnosti pro zájmy všech vrstev národního celku.

ZÁVĚR.

Kapitoly o socialismu po válce lze tím zakončiti. Změnily se poměry, změnila se s nimi i povaha socialismu. Je příznačno, že reformního díla, socialismem v proud pošinutého, účastnily se u nás činně a s jistým úspěchem též strany zastupující zájmy buržoastických vrstev venkovských i městských. V tom spatřovati sluší známku, jak ve všech vrstvách národa proniká a mohutní vědomí, že složitý problém sociální, jako největší, nejobtížnější a také nejpalčivější problém mladého našeho státu, musí býti vzájemnou součinností všech — a slovo všech zvláště dlužno podtrhnouti — vrstev národa rozuzlen. Neobejde se to bez prudkých sporů a zápasů; takový jest již jednou zvyk lidstva na tomto světě, že jen za bouřlivých kvasů uvádí v život nové formy pokroku. Válka pohroužila téměř celou evropskou pevninu ve velký úpadek, nejen hospodářský, nýbrž — nad čímž dlužno zvláště se zasmušiti — také kulturní; bez uklidňujícího rozuzlení sociální otázky z tohoto úpadku nevybředneme. Kdo zachoval si přes všechny těžkosti a strasti doby trochu optimismu, musí proto důvěřovati, že podaří se najíti cestu, po které dojde se k vyrovnání sociálních, dnes tak příkře se potírajících protiv. Prudká slova, jež v třídních zápasech z tábora do tábora se vrhají, nesmí optimistu másti. I nejzatvrzelejší škarohlíd nemůže neviděti, jak pod tvrdými účinky drsné války vyklíčilo a vzrůstá vědomí, že každý jednotlivec vázán jest určitými povinnostmi vůči společnosti, a že

společnost navzájem vázána jest povinnostmi vůči každému svému členu. Kdokoliv třeba jen v úzkém okruhu svého povolání přispívá k tomu, aby toto vědomí sílilo a zvšeobecnilo, přispívá k tomu, aby otázka sociální rozluštěna byla způsobem, kterým by národ povznesen byl na vyšší stupeň hospodářského, právního, společenského i mravního života.

I kdyby podařilo se dle nadějí optimistů sociální problém vyrovnati, neočekávej nikdo, že problém ten zmizí; budou tím uklidněny jen sociální spory dnešní, ne však zítřejší a pozítřejší. Sociální choroby provázejí život lidský tak nerozlučně, jako choroby tělesné. Jako nevynašel dosud nikdo všelék proti těmto, nevynajde ani všeléku proti oněm. Sociální spory proplétají se celými dějinami lidskými, jen obsah jejich se mění. V nejstarších státech starověkých pohyboval se sociální problém kolem toho, jak osvoboditi dlužníka od útisků věřitelových; zákon Hammurabiho v starém Babyloně, deuteronomion v Israeli, Solon, Pisistratus, Agis, Kleomenes v starém Řecku pokouší se o to, aby tuto otázku rozluštili. V antickém Římě přistupuje k tomu problém agrární (bratří Gracchové), otrocký (Spartacus) a v dobách císařství problém výživy ve formách, dnešním našim poměrům i s lístky (tesserae frumentariae) a maximálními sazbami nad jiné podobných. Celý středověk vyplněn jest zápasem o obecnou („královskou") půdu, které hájí panovníci proti lačnosti stavovských a duchovních pánů. Na rozhraní středního a nového věku je to selský lid, který ve francouzských jacqueriích, v anglickém odboji Ballem vedeném, v německé selské válce, v českém hnutí husitském se zbraní v ruce zlomiti chce feudální poddanství. V dobách francouzské revoluce začíná klíčiti dnešní forma sociálního problému. Jaká bude příští forma sociálního problému, až podaří se dnešní uklidniti? Nikdo nemůže ji předvídati; jen tolik víme, že vynoří se zase nějaké nové sociální

spory, formy nám dnes neznámé. Dejme tomu, třeba nevěříme, že by sociální problém dnešní rozřešen byl úplně ve smyslu marxistickém; přinášelo by to dojista sebou zárodky nového sociálního problému, který by vznikl snad z rozdílů mezi dělníky a dozorčími silami, mezi hmotnými a duševními pracovníky socialisovaného státu budoucnosti. Nezbývá proto jiného než naděje, že lidstvo do té doby pokročilé naučí se řešiti sociální problémy budoucnosti v mírných formách.

Budoucnost vyvírá z lůna minulosti. Malý svět lidský nezná klidu zrovna tak jako vesmír kolkolem, z něhož vyšel. Jako vody, tak nevracejí se lidské instituce ku svým pramenům. Od nejstarších věků kamenných dějiny lidstva nebyly než dlouhou, postupnou řadou obnov. Dnešní mravní, kulturní, politické, tedy i hospodářské a sociální poměry, ku kterým lidstvo po statisíciletém vývoji dospělo, nelze pokládati za tak ztvrdlé, aby spatřován mohl býti v nich závěrek jeho vývoje. Jako se všechny tyto poměry, i ty, které jako třeba soukromé vlastnictví považujeme za zkamenělé, až dosud v dlouhých obdobích lidského žití na světě měnily, budou měniti se i příště.

Cedit enim rerum novitate extrusa vetustas
Semper et ex aliis aliud reparare necesse est.

Častý omyl lidstva spočívá v domněnce tak leckterého pokolení, že umělými prostředky, zasahováním veřejné moci, zákony a nařízeními, lze přivoditi převraty, které zastaví určitý směr vývojový, aby obrátily ho naráz do zcela nových končin, které zbourají společenskou budovu až dotud vystavenou, aby položily zcela jiné základy, z nichž by vyrostla ihned nová budova nové společnosti. Třeba jen ponořiti se ve výsledky, jež vyvážila z neskonalé dlouhé minulosti člověka na světě věda praehistorická a anthropologická, aby z nich čerpáno bylo přesvědčení, že

vývoj lidský pokračuje jen kroky zdlouhavými, že nové formy společenského života rodí se jen ponenáhlu z forem předcházejících, že není v dnešní společnosti poměru, pro který nenašly by se zárodky v starších poměrech, z nichž dnešní naše poměry vzklíčily, rostly, až uzrály. Právě výsledky těchto věd nabádají ku skromnosti a trpělivosti, ukazujíce, jak malé jsou pokroky lidstva jako celku v dobách, jež dějiny mohou přehlížeti, jak i takové přeměny, které současníci v obvyklém přeceňování prohlašovali za převraty kromobyčejného dosahu, znamenaly jen malý krůček ku předu; i ukládají proto každému, kdo v dobách rozrušených, jaké jsou dnešní, nedočkavě přál by si uspíšiti příchod nových forem životních, zdrženlivou opatrnost v nadějích do velkých převratů skládaných. Společenské naše útvary, v nichž žijeme, dojista doznají změn, snad i převratů, ale nikoliv náhlým skokem, nýbrž postupnou evolucí. Tak tomu bylo až dosud; a dle zkušeností statisíciletým vývojem stvrzených bude tomu tak i příště. Kdo věří ve vývojové skoky, přezírá pokořující skutečnost, že největší třetina lidstva na světě — národové přírodní — žije dosud na primitivních stupních vývojových, že menší třetina — osvětová oblasť čínská — ztrnula na vývoji před tisíci lety dosaženém, jsouc tím spokojena, aniž by pociťovala touhy postupovati na kulturních příčkách do výše, že nejmenší třetina — osvětová oblasť evropská a americká — dosáhla dnešní výše, aniž by ji to bylo ochránilo před náhlým sřícením do srázné propasti surového barbarství, jakým bylo pětiletí válečné, svými výstřelky dosud nezakončené.

Pro nedočkavého je vyhlídka na nepřekotnou postupnost vývoje v oboru sociálním jistě trapným zklamáním, do něhož se ve své touze po okamžité, neb aspoň rychlé nápravě pociťovaných vad společenských těžce dovede vpravovati. Kdo však věří v stálý kul-

turní vývoj lidstva směrem pokrokovým, čerpá naopak z této soustavnosti vývojové, která třeba se zastávkami, někdy i se zpětným pohybem, ale neuspíšujíc se, postupuje nezadržitelným krokem ku předu, uklidňující a přes leckteré ztrpčující zklamání nezvratitelné přesvědčení, že lidstvo přibližuje se k svým, třeba nám neznámým cílům, a tedy také k lepším sociálním poměrům, až jich konečně dosáhne. Kdyby ve velkých otázkách doby, mezi které patří dnes nesporně složitá otázka sociální, ovládáni byli všichni, odpůrci i přívrženci, přesvědčením o soustavnosti ve vývoji lidstva, které jako celek kráčí zdánlivě pomalu, ve skutečnosti bez zastávky ku svým cílům, otázky takové řešeny by mohly býti klidnějším a dojista účelnějším způsobem, než dosud; lidstvu uspořeny by mohly býti mnohé zápasy, zdržující ho na dráze k pokrokům. Běžnou mincí stalo se heslo, že jen v bojích rodí se pokroky; přečastým opakováním nezískalo heslo to na pravdivosti.

Německý historik K. Lamprecht vykládá ve spisu „Einführung in das historische Denken", že v dějinném vývoji každého národa sledovati lze určitá období, která se opakují. Velké události, které na národ přikvačí, vydrážďují v něm kvas, burcující příslušníky, aby soustřeďovali všechny své síly, hromadili poznatky ve všech oborech lidského vědění i umění, v oborech hospodářských i politických; toto období nazývá naturalistickým. Potom přichází období, ve kterém nabyté poznatky se třídí, kritisují, uspořádávají ve vědecké, umělecké, hospodářské, politické soustavy, období, které znamená duchový vzmach ve všech oborech; to jest období intelektuální. Pak následuje období, ve kterém národ, vyčerpav svých sil, ochabuje a tráví z výsledků předcházejícího období; to jest období požitku a stagnace. Nezvratně potom dostaví se období úpadkové, až přikvačí zase nějaká nová veliká událost, která rozčeří stojaté vody v ná-

rodě k novému kvasu. Mezi vědami patří filosofie dějin k těm, o jichž výsledcích vyslovují se nejčetnější pochybnosti; neboť nehledíc k nepostačitelnosti pramenné látky, aby podobné zákony dějinného vývoje mohly býti nezvratně dokázány, lpí na každém takovém dějinném zákonu vývojovém příliš patrné stopy individuálních názorů toho, kdo zákon vyvodil. Nechť však tak či onak. Dovedl-li Lamprecht taje, jež dějinný vývoj zastírají, správně proniknouti a je-li pravdou vývojový zákon, jak ho nakreslil, pak ocitá se náš národ v této době uprostřed kvasu prvního období, období naturalistického. A přáti sobě musí každý, aby příští pokolení, které po nás vyplní život národa svým obsahem a určovati bude jeho osudy, dospělo do období druhého, období intelektuálního a — dodejme jako druhé přání — do období sociálně vyrovnaného.

DODATEK

K STATI O SOCIALISMU FRANCOUZSKÉM

(str. 20 až 39).

Teprve když stať tato byla již otištěna, docházely zprávy, vysvětlující příčiny, pro které generální stávka, syndikalismem ve Francii v květnu 1920 vyhlášená, skončila nezdarem. Příčiny ty jsou zajímavé proto, že z nich lze získati jakýsi obraz o proudech, jaké vnikly do hnutí francouzského dělnictva po válce. Před válkou ovládáno bylo odborové hnutí dělnické revolučním syndikalismem. Duch tohoto směru vyvírá z usnesení, jež vycházela z ústřední odborové jeho organisace, kterou je „Conféderation générale du travail". Ale již před válkou bylo lze znamenati v odborovém hnutí umírněnější směr, zahrnující hlavně zaměstnanectvo železniční, knihtiskařské, textilní, tento směr zřídil si r. 1909 středisko v „Comité D'Union syndikalisté". V odporu proti revolučnímu syndikalismu označuje se tento umírněnější směr jako „reformní syndikalism". Za cíl klade si zlepšení poměrů dělnictva ve všech směrech smírnou taktikou, zvláště vyjednáváním s podnikateli. Reformní tento syndikalism zatlačován byl před válkou směrem revolučním i nemohl se při korporativním způsobu hlasování (hlasuje se dle odborových skupin bez ohledu na počet členů) na venek uplatniti. Po válce, jak nezdar květnové stávky dokazuje, sesílil tento směr uvnitř syndikalismu. Neboť mezi příčinami nezdaru zaznamenaly francouzské listy jako zvláště významnou také tu, že určitá část odborového děl-

nictva, hlavně zaměstnanectvo železniční, přes povel ústředí se stávky buď vůbec neúčastnila, neb účastnila sice, ale jen neochotně a liknavě; železniční zřízenectvo, projíždějící denně krajinami válkou zpustošenými, vyciťuje prý dobře, jak nové vybudování vypleněných krajů klade národu veliké úkoly, před kterými musí stavovské zájmy, třeba jen dočasně ustupovati. Srovnává-li se tento úkaz s výsledkem posledních sněmovních voleb, dopadnuvších pro socialism nepříznivě, i s odkladným usnesením socialistického kongressu o připojení k třetí internacionále, zdá se to nasvědčovati tomu, že ve francouzském dělnickém hnutí přes vábivý příklad ruského bolševictví není ani po válce ochoty nastupovati dráhu zostřeného směru. U nás mohl by reformní syndikalism francouzský vzbuzovati širší zájem proto, že náš český národní socialism jistou dobu po válce jevil sklon k jeho zásadám. Přeměnou národního socialismu v stranu výslovně socialistickou a přístupem na tří základní body marxistického programu (sespolečnění, třídní boj, internacionálnost) byl tento vývoj zaražen; nicméně mohl by pozorovatel, posuzující poměry v socialistických našich stranách jen dle zevních zjevů, z politického a parlamentárního postupu našeho národního socialismu sváděn býti k úsudku, že v něm tento sklon k reformnímu směru francouzskému dosud nevyprchal. Jako literární zástupci syndikalismu vystupují ještě: Griffuelhes (L'Action syndicaliste, 1908) a Berth (Les nouvéau Aspects du Socialisme, 1908).

OBSAH:

Předmluva - - - - - - - - - - - 3
Dráždivá hesla agitační - - - - - - - - 7
Individualistický a socialistický názor světový - - - 13
Socialism anglický - - - - - - - - - 21
Socialism francouzský - - - - - - - - 30
Socialism německý - - - - - - - - - 40
Různé směry socialismu - - - - - - - 51
Nacionalisace půdy - - - - - - - - 65
Projekt socialisace výživy - - - - - - - 72
Projekt socialisace státních financí - - - - - 77
Socialism po válce - - - - - - - - 85
Od sespolečenštění k sestátnění - - - - - - 92
Třídní boj po válce - - - - - - - - 102
Socialisace v Rusku, Německu, Čechoslovensku - - - 109
Kapitalism státní mocí podrobený - - - - - 125
Z dusna mlžin na svěží vzduch - - - - - - 142
Závěr - - - - - - - - - - - 162
Dodatek - - - - - - - - - - - 168

KNIHY PROF. DRA. FR. FIEDLERA

ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA

Soustavný výklad. Dva díly o 562 str. lex. 8°.
Za Kč 19·80.

ZEMĚDĚLSKÉ ZÁKONY

A JINÉ PŘEDPISY, TÝKAJÍCÍ SE ZEMĚDĚLSTVÍ V ČECHÁCH.

Soustavně uspořádáno a výkladem opatřeno.
Dva svazky o 792 str. lex. 8°. Za Kč 19·40.

Objednati lze v každém knihkupectví.

NAKLADATELSTVÍ J. OTTO, SP. S R. O.
V PRAZE.

Tiskem „Unie“ v Praze.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

HX
260
.3
A6F54
Fiedler, František
Socialism před válkou a
po válce

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 15 08 11 001 1